

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Regionális
Fejlesztési Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

SÉD 37.

VESZPRÉMI KRITIKAI LAP
VIII. évfolyam, 2022. 2. szám

séd

Veszprémi kritikai lap

2022. 2. szám

Megjelenik évente hatszor

Szerkesztik:

Demel Eszter, Géczy János,
Gopcsa Katalin, Perlaki Claudia

E szám szerkesztője:

Géczy János és Perlaki Claudia

Vendégszerkesztő:

L. Karsai Henriett
és Péterváry-Szanyi Brigitta

Szerkesztőségi titkár:

Horváth Brigitta

Olvasószerkesztő:

Vondervisztné Kapor Ágnes

Korrektor:

Sövényházi János

Lapterv: Somody Péter

Tördelés: Dénes Tamás

Felelős kiadó:

Gelencsér András rektor

Kiadja a Pannon Egyetem

E-mail:

seed.veszpreem@gmail.com

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém

ISSN 2416-0628

A kiadvány

a TOP-6.3.2-16-VP1-2020-00002

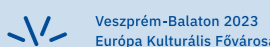
„Kulturális negyed” című projekt

keretében, az Európai Unió támogatásával,

az Európai Regionális Fejlesztési Alap

és Magyarország költségvetése

társfinanszírozásában valósult meg.

Folyóiratunk elektronikus formában

elérhető az alábbi címen:

<https://epa.oszk.hu/03500/03506>

SZÁMUNK SZERZŐI

Asztalos István *középiskolai tanár*

Ács Anna *ny. irodalomtörténész, főmuzeológus*

Balatincz Anna *régész muzeológus*

Bartuc Gabriella *kritikus, újságíró*

Csabai Máté *újságíró, zenekritikus*

Éltető Erzsébet *kulturális szervező*

Farkasné Molnár Csilla *művelődésszervező*

Fogl Krisztián Sándor *történész muzeológus*

Fürj Katalin *középiskolai tanár*

Gönczi Vivien *gyűjteménykezelő*

Horváth Carmen *magyartanár és drámapedagógus*

Huber Lilla Mária *művészettörténész*

Kanyár Erika *magyar nyelv és irodalom- könyvtár szakos szenior középiskolai tanár, közíró*

Kovács Attila *zeneszerző*

Kovács Gáborján *művelődéstörténész*

Kovács István *költő, műfordító, történész*

L. Karsai Henriett *néprajzos muzeológus*

Lábadai Zsombor *egyetemi docens*

Ladányi István *irodalmár, egyetemi docens*

folytatás a hátsó belső borítón

2 Törő Balázs

A tobakoscéh korszója

4 Törő Balázs

Bödönhajóra szállva

6 Törő Balázs

Egy rejtélyes ajtó titkai

8 Törő Balázs

Formákon túl

8 L. Karsai Henriett

Kanásztülok

Néprajzi gyűjtemény, lsz.: 68.6.2.

13 L. Karsai Henriett

Krisztkindl-tárgygyűttes

Néprajzi gyűjtemény, lsz.: 79. 36.1-6.

14 Rainer Pál

Perczel Mór honvéd tábornok relikviái

16 Fogl Krisztián Sándor

Kovács Zsigmond püspök halotti címere

18 Ács Anna

Egy Jókai-levél históriája

„vagyok s maradok K. Dr. Szüleimnek Holtig szofogado fíjok

Jókay Móricz”

19 Pilipkó Erzsébet

Kazinczy Ferenc levele Pápay Sámuelhez

1821. 08. 20. (ltsz.: 88.11.4.)

20 Pilipkó Erzsébet

Szabó Magda: Szigliget

Szabó Magda *Szigliget* című versének kézirata (ltsz.: 88.1.8.)

1967-ben került a Laczkó Dezső Múzeum Irodalmi kéziratyűjteményébe

21 Pilipkó Erzsébet

Hímzett levéltárca, Szegedy Róza hímzése

(ltsz.: IrGy 16.105-D)

23 Sipos Anna

Schöff József: Széchenyi István a Vaskapunál

1836 után, olaj, vászon, 150x113 cm, ltsz.: 53.7.28.

25 Farkasné Molnár Csilla

„Bátor filmek”

A BIDEF – Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál

veszprémi vetítései a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Tár-

sadalomtudományi Kara védnökségével a Cinema City Balaton

moziban. 2022. január 27–30.

25 Martinovics Tibor

A négy tekintet albuma

Bárány László: *Paulus útján – Pál apostol Európában*. Fotóalbum.

Olive Art kiadó 2021.

26 Lukács Elek

A be nem teljesült ünnep

Rákász Gergely 3+1 aspektusból. *Beteljesült ünnep*. Hangvilla,

2021. december. 19.

27 Asztalos István

Szelektíven újrahasznosítva

Hedry Mária–Radványi Balázs: *Kukamese*. Rendező: Tóth Géza.

Latinovits–Bujtor Játékszín, 2022. február 19.

28 Szelle Dávid

Kolozsvárról a brémaiak

A brémai muzsikások. A kolozsvári Puck Bábszínház előadása.

Rendező: Rumi László. Veszprém, 2022. március 6.

53 S. Perémi Ágota

Ötvösök az avar korból

56 Pátkai Ádám Sándor

Árpád-kori szakrális ötvösmunkák

61 Balatincz Anna

I. András király idézőbilloa

62 Gönczi Vivien

Vetési-kő – Vörösmárvány kőfaragvány

a Szent György-kápolnából

64 Jókai Mór levele szüleinek

Lukács Elek *zenetanár, karnagy*

Martinovics Tibor *újságíró, szerkesztő*

Nyakas Krisztián *zenész*

Őrsi Ágnes *újságíró*

Pátkai Ádám Sándor *régész muzeológus*

Péterváry-Szanyi Brigitta *régész muzeológus,*

igazgató

Pilipkó Erzsébet *irodalmi főmuzeológus*

Rainer Pál *történész muzeológus*

Rostetter Szilveszter *organaművész*

Rostetterné Nagy Rita *karvezető, zenetanár*

Rybár Olivér *geográfus*

S. Perémi Ágota *régész főmuzeológus*

Schreiber Márta *könyvtáros*

Sebestyén Noémi *régész muzeológus*

Sipos Anna *művészettörténész muzeológus*

Szelle Dávid *színész*

Szilágyi Erzsébet *képzőművész*

Tevesz Mária *művészettörténész muzeológus*

Tóth Károly *művészettörténész*

Törő Balázs *néprajzos muzeológus*

Vándorfi László *színházigazgató, színész*

Vondervisztné Kapor Ágnes *középiskolai*

magyartanár, művészettörténész

Limoges-i típusú misekancsók

a 13. század közepéről.

Veszprém. Bronz, öntött,

véssett, zománcozott.

M.: 13 cm, sz.: 7 cm.

2020.8.1-2.

a séd

az alábbi helyeken kapható:

- Egyetemi Könyvtár és Levéltár Veszprém, Wartha Vince utca 1.,
- Pannon Egyetem B épület, porta Veszprém, Egyetem utca 10.,
 - Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata Polgármesteri Hivatala Veszprém, Óváros tér 9.,
 - Hangvilla Veszprém, Brusznay Árpád u. 2.,
 - Utas és Holdvilág Antikvárium Veszprém, Szabadság tér 13.,
 - Laczkó Dezső Múzeum Veszprém, Erzsébet sétány 1.
 - Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, Komakút tér 3.,
 - Művészetek Háza Veszprém, Vár utca 29.,
 - Agóra Városi Művelődési Központ Veszprém, Táborállás park 1.

Folyóiratunk minden páros

hónap első hetében jelenik meg.

Lapzárta: minden páratlan hónap 20-án.

Tartalom

- 28 Asztalos István
Kiérdemesültek
A brémai muzsikusok. A kolozsvári Puck Bábszínház előadása. Rendező: Rumi László. Veszprém, 2022. március 6.
- 29 Horváth Carmen
Mesecirkusz
Mesecirkusz. A Kabóca Bábszínház előadása. Rendező: Rumi László. Holszezon – Kortárs Irodalmi Fesztivál. KUNSZT! 2022. február 27
- 30 Kovács Attila
IDEGEN (az) Incognitóban
Holszezon, zárónap. Incognito kávézó, 2022. február 27.
- 30 Kovács Gáborján
Barkóczy Noémi
Holszezon, zárónap. Incognito kávézó, 2022. február 27.
- 31 Kovács Attila
Juhász Zoli unplugged
Juhász Zoli unplugged. Holszezon. Incognito kávézó, 2022. február 25.
- 31 Ladányi István
Koko Kommandó újra akcióban
Fenyvesi Overdrive. Fenyvesi Ottó: *Meghatározó zenék és zenekarok.* Holszezon – Kortárs Irodalmi Fesztivál. Terem, 2022. február 25.
- 32 Nyakas Krisztián
Holszezon, egy este, Krámer
Fenyvesi Overdrive – Szántó Áron: Demagóg – Entrópia
Architektúra- és Vanta-koncert. Holszezon Irodalmi Fesztivál. Terem, 2022. február 25.
- 32 Vándorfi László
Mi lenne jó?
Géczi János és Likó Marcell zenés irodalmi műsora. Holszezon Irodalmi Fesztivál. Papírkutya, 2022. február 26.
- 33 Fűrj Katalin
Elfogyó pohárszettek
Kálmán-nap. Írta és rendezte: Hajdu Szabolcs. A Látókép Ensemble vendégjátéka. Tavaszi Fesztivál. Hangvilla Stúdió, 2022. március 12.
- 33 Vondervisztné Kapor Ágnes
Volt, elmúlt – de mi van?
Kálmán-nap. Írta és rendezte: Hajdu Szabolcs. A Látókép Ensemble vendégjátéka. Tavaszi Fesztivál. Hangvilla Stúdió, 2022. március 12.
- 34 Tevesz Mária
Csikász Imre flamand arcú Krisztus-szobra
- 37 Sipos Anna
Szekeres Károly: Váza I.
- 38 Sipos Anna
Schaár Erzsébet: Áttetsző tér, 1966
Színes üveg, tükör, bronz; 32 x 43 x 35 cm. Ltsz.: Ü. 2009. 40. 1.
- 39 Éltes Erzsébet
Együtt létezni a szöveggel
Olvasólámpa Petőcz Andrással. Művészetek Háza Veszprém, Dubniczay-palota. 2022. február 16.
- 40 Őrsi Ágnes
Írótalálkozó a Csikász Galériában
2022. március 9.
- 40 Martinovics Tibor
A vers művészet, a próza konstrukció
A tenyerjós. Író-olvasó találkozó Géczi Jánossal. Társművészek: Oravecz Edit és Kovács Attila. Balatonfüred, Szócs Géza Irodalmi Szalon. 2022. február 18.
- 41 Bartuc Gabriella
Az egymás hátát támasztó barátok: Sziveri és Fenyvesi
Csányi Erzsébet: *Vajdasági diptichon. Vár Ucca Műhely.* Könyvbe-mutató. Művészetek Háza, Csikász Galéria, 2022. február 2.
- 41 Lábadi Zsombor
Kettős íróta
Csányi Erzsébet *Vajdasági diptichon* című tanulmánykötetéről. Veszprém, 2021.
- 42 Kanyár Erika
A művészet útvesztőiben
Tömöry Péter: *Címzetes szavak szerelemzuhatagban.* Artprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2020.
- 43 Rybár Olivér
Cholnoky Jenő-memoár
Cholnoky Jenő önéletrása. (A veszprémi Cholnokyak 1.). Pesti Kalligram – Művészetek Háza. Sorozatszerkesztő: Géczi János. 2021.
- 43 Csabai Máté
Schuberti mágia
Auer Trió. A Binder Music Manufactory kiadása, 2022.
- 44 Rostetterné Nagy Rita
Variációk
A Győri Filharmonikus Zenekar koncertje. Hangvilla, 2022. február 26.
- 45 Rostetter Szilveszter
Csoda – borítékolva
A King's Singers hangversenye. Filharmónia Hangvilla-bérlet. Hangvilla, 2022. március 17.
- 45 Huber Lilla Mária
Mehr grün
Érintkezések/Contacts – Kortárs textil- és ékszerkiállítás. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, Moholy-Nagy Terem. 2022. január 22. – április 18.
- 46 Szilágyi Erzsébet
Műfajok találkozása
Érintkezések/Contacts – Kortárs textil- és ékszerkiállítás. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, Moholy-Nagy Terem. 2022. január 22. – április 18.
- 46 Tóth Károly
Egység és sokszínűség
Tavaszi Tárlat. Művészetek Háza, 2022. március 1. – április 16.
- 47 Kovács István
Jellemformáló életművek
Korényi Dalma és Somogyi Győző kiállítása. Tavaszi Tárlat. Csikász Galéria. 2022. március 1. – április 16.
- 48 Schreiber Márta
Naiv néző egy naiv festőről
Vollein Ferenc 52. önálló tárlata. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2022. február 4–26.
- 48 L. Karsai Henriett
Tánclelékek Veszprém megyéből
Pásztorbál a Bakonyban. A Gerence Hagyományörző Néptánc-együttes előadása. Hangvilla, 2022. március 14.
- 49 Sebestyén Noémi
Egy vaskori urna Vaszarról
- 52 Péterváry-Szanyi Brigitta
Ezüst hajtű amfora alakú fejfel

Folytatás a hátsó belső borítón

A tobakoscéh korszója

A veszprémi utcanevek több esetben a várostörténet egy-egy kiemelkedő alakjának, vagy épp az egykor városunkban is jelen lévő mesterségeknek állítanak emléket. Az utcaelnevezések ráadásul az egyes céhek lokalizálására is lehetőséget kínálnak. Aki a vár, illetve a Benedek-hegy keleti oldalán lévő „Szerelem-sziget” helyett inkább a sziklák alatt sétál, az is egy ilyen, mára teljesen letűnt világba, a tobakosmesterek egykori utcájába csöppen.

Tárgy, történet
A múzeumi tárgyak éke adhatónak és a tárgyak jelentését megmutatja. A múzeumi tárgyak éke adhatónak és a tárgyak jelentését megmutatja. A múzeumi tárgyak éke adhatónak és a tárgyak jelentését megmutatja.

Séd, 2020. 1. sz., 10. old.

„Valamikor Veszprémben igen sok tabak mester élt. Az utcájukat Tabak utcának nevezték, ma [1953] is így hívják. Mikor 1923-ban idejöttem, velem szemben is állt egy tabak ház, itt a szigeten voltak a gödreik, az ún. ázó- és szörtelenítő gödrök. A szigetet a két Séd vette közre. Az utcájuk a Benedek-hegy oldalában ment. (...) A tabakosok házai igen kicsik voltak. Csepp épületek, egészen a sziklafalhoz építve, nádtetővel fedve. [Vajkai Aurél felvétele 1954-ből, Forrásértékű fényképek 7864.] Údvar nélküliek voltak, az utcáról egyenesen a házba lépett a vendég. Ma már a Tabak utcában csak egyetlen tabak ház áll, mert a többit 1944-ben elbombázták” – idézte fel a bőrcserzésről írt pályamunkájában Takáts Gyula a veszprémi tobakosok elmúló világát.¹

A tobakosok utcájának vízközelsége nem számított véletlennek, hiszen mesterségüknek, mint számos egyéb iparnak, elengedhetetlen szükséglete volt a víz. A tobakok, más néven „kistímárok” a Séd vizét több munkafolyamathoz is használták, sőt, a különféle bőrök három napig történő áztatása magában a patakban történt.

A múzeumunkban őrzött pecsétnyomójuk (Néprajzi gyűjtemény C.112.) tanúsága szerint városunkban 1693 óta működő mesterség eljárásainak teljes menetét ifj. Hollósy Károly adattárunkban őrzött, 1906-os leírásából ismerhetjük meg, aki utolsó veszprémi tobakosként 1891-ben fejezte be iparát.²

Röviden a cserszömörce növény felhasználásának módjáról is emlékezzünk meg, hiszen egyfajta összekötő kapcsot jelentett a veszprémi tobakosok és a Balaton-felvidéki falvak lakói között.

Az őszi élénkzöld lombjáról híres cserje legészakibb elterjedési területe hazánkban található. Manapság is megannyi helyen díszlik a Balaton-felvidék déli kitérőjén, tölgy-köris-vadgyümölcs elegyes karszobkorerdőiben, vagy épp utak mentén, szőlők között.

A beérett szömörcelevelet és -hajtásokat mindennemű nedvességtől óva, sokszor átforgatva megszáritják, majd mielőtt bezsákolnák, lovakkal megnyomtatják. A szömörceének a liszt-finomságúra való törését már a Benedek-hegy alatt az inasok végezték, a „külü” elnevezésű szerkezetben. Az érett cserszömörceleveleket, valamint friss hajtásokat – amelyeket nyáron, zölden gyűjtöttek – azért kedvelte a tobakosmesterség, mert felhasználásától sokkal puhább lett a bőr, mint egyéb cserzőanyagok eseté-

ben. Ugyanis a tobakok a finom bőrárúkhöz szükséges alapanyag előállítását végezték, az ún. szattyánbőrökét, melyekből csizma-, belés- vagy a tarisznyakészítők sallangjai készültek.³

A Dörgicse környéki piarista erdőben különösen sok szömörce termelt, ahova a veszprémi tobakok – persze szerződés fejében – előszeretettel jártak aratni. A szömörce a balatoni nép is gyűjtötte, szekerekkel hordták eladni a veszprémi vásárba, ami jó keresetkiegészítésnek számított.⁴

E bevezető után térjünk rá kiválasztott tárgyunkra, a Dombay Gyula ajándékaént 1921-ben gyűjteményünkbe került céhkorsó (Néprajzi gyűjtemény C.22.) jellemzésére. A közel negyven centiméter magas, egyfűlű, kiöntőcsőrös cserépedény talán legszembeütőbb különlegessége, hogy a többi, gyűjteményünkben nagy számban található díszes, sötétzöld mázas céhkorsóhoz képest sokkal halványabb zöld a színe.

A korszón domború díszekkel az egyes munkafolyamatokat ábrázolták, míg készítésének idejét (1824), valamint a céh akkori vezető személyeinek neveit vésett feliratokkal tüntették fel.⁵

A korszó központi eleme a tárgy elején szív alakú levélfűzőben ábrázolt iparos alakja. A jelenet a cserszömörce megkezdését, az ún. gázolást, más néven tiprást, azaz a cserszömörce lebenét történő taposást ábrázolja, amely – fontos munkafolyamat lévén – más céhes reprezentációs eszközökön is gyakorta megjelenik.

A korszó legbizarrabb, ám talán legérdekesebb jelenete a város utcáin ún. csipérvassal rocskába (favödör) kutyaürüléklet szedő inas alakja. E művelet azért volt megőrzésre méltó, mert az ürülék fontos eleme volt a bőrcserzés komplikált folyamatának.

A korszón egy harmadik munkafolyamatot is megőrkítettek: a bakon fényesítőrúddal végzett bőrfényesítés mozzanatát.⁶

A szájperemen megjelenő A. P. monogram kapcsán érdemes eltűnődni a korszó készítési helyén, amit leltárkönyvünk nem tüntet fel, de joggal feltételezhetjük, hogy a korszó helyben, Veszprémben készült, hisz Schleicher Vera kutatásaiból tudjuk, hogy ezen időszakban ötven-hatvan fazekas működött a városban, egyik legjellemzőbb terméküknek pedig a zöld mázas díszkorsók számítottak.⁷ Itt persze némi önellentmondásba kerülhetünk, hiszen pont a céhkorsó átlagostól eltérő halvány színe lehet annak a bizonyítéka, hogy nem veszprémi fazekas készíthette.

A múzeum tavasszal induló *Veszprém-piknik* elnevezésű sorozatának célja az egyes városrészek helyi megszólítása, melynek keretében a Tobak utca és a Dózsaváros is helyszíniként szerepelnek, ahol mind a tobakosok, mind a fazekasok világa megidézésre kerül. A veszprémi kézművesipar bemutatása a készülő új állandó kiállításunknak is fontos részét képezi majd.

Törő Balázs

Irodalom:

NAGY László 1971. A veszprémi tobakok. Egy bőrkészítő kismesterség és művelői a XVIII–XIX. században. I. rész. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 189–240.

TAKÁTS Gyula 1953. Pályamunka. LDM AD-5430/67.

TAKÁTS Gyula 1956. A szömörce aratásról és a tobakokról. *Ethnographia* 67. 579–592.
SCHLEICHER Vera 2018. Adatok a Veszprém megyei fazekasság történetéhez. *Néprajzi Értesítő* 99. 141–163.

Jegyzet:

- ¹ TAKÁTS 1953.
- ² LDM Adattári dokumentáció 9112/70
- ³ TAKÁTS 1953.
- ⁴ TAKÁTS 1956. 580–586.
- ⁵ Tütsök Antal atyamester, Sóti József szolgáltató mester, Dékány József fő céhmester, Wetsey János bejáró mester.
- ⁶ NAGY 1971. 195–215.
- ⁷ SCHLEICHER 2018. 143., 151.

A különböző tárgyak élettörténetére jellemző, hogy időszakonként funkciót váltanak, amit másodlagos (vagy sokadlagos) felhasználásnak nevezünk. Így válhat egy római sírkőtöredékből áthidaló, kályhaszem-ből csirkeitató, vagy épp bödönhajóból terménytároló.

Bödönhajóra szállva

Valóban, az 1977-ben Zánkán gyűjtött, a tulajdonosok szerint évtizedekkel korábban a tó partjáról a faluba felvitt hajót (Néprajzi gyűjtemény 77.13.1.) gyűjtésének időpontjában a ház pincéjében tartották, benne pedig krumplit és egyéb zöldségeket tároltak.

Tárgyunk egyetlen fatörzsből, vélhetően tölgyfából kivájt, faragott vízi jármű. Orra és fara hegyesre kialakított, toldott, a „hasas” törzset e helyeknél elvágják. Farának belsejét fémlémezzel erősítették meg. Az orr-rész alatt a hajó partra történő kihúzását segítő fémkarika – benne kötéllel – található. Belső részének oldalán az üledeszkák alátámasztására szolgáló lécpárok láthatók, ezek alapján azt feltételezhetjük, hogy ez a bödönhajó két halász szállítására lehetett alkalmas. A jármű oldalának peremén hab-

vetőt nem alakítottak ki. Közel három és fél méteres hosszával, valamint azt figyelembe véve, hogy két halász számára készült, a kisméretű bödönhajók közé sorolhatjuk. A tárgyon olyan vasalás vagy kampó nyomai nem fedezhetők fel, melyek arra utalnának, hogy másik hajótesttel összeköthető lett volna, így feltételezhetően ezt a bödönt az ún. nagyhalászat során nem használták, az ugyanis olyan hajóstabilitást kívánt, ami csak két hajótest összekapcsolásával volt kivitelezhető.¹ Készítési ideje és helye ismeretlen; a szakirodalom szerint a Balaton bödönhajói elsősorban a vörsi erdő hatalmas tölgyfaiból készültek.²

Jankó János 19. század végi terepmunkája során ugyan már kevés használatban lévő bödönhajóval találkozott, ám azt a bala-

toni nép állította, hogy egészen a „hatvanas évekig általános volt a Balaton mellékén, s a halásznép kizárólag ezt használta”.³

Hiába volt egy-egy tárgy típus egykoron hétköznapi használata miatt széles körben elterjedt, ha kevésbé időálló anyaguk miatt nem őrződtek meg, így múzeumi gyűjteményekbe is csak kis számban kerülhettek. Az egyik legjobb példa erre a fa evőeszközök csoportja, melyek ugyan a fémből készült változatok elterjedéséig teljesen átlagosnak számítottak (főként a kanalak), de szinte alig találkozunk velük a néprajzi gyűjteményekben. Szerencsésebb tárgy típusok eredeti funkciójuk elvesztése után másodlagos használatban őrződnek meg még akár évtizedekig is, mint esetünkben ez a zöldségtárolásra használt bödönhajó, melynek legtöbb társa azonban vélhetően tűzifaként végezte.

A bödönhajók megőrzésének egy másik módja jól mutatja, hogy egykor milyen széles elterjedési területen voltak használatban. Múzeumunk néprajzi gyűjteményében ugyanis őrzünk egy bödönhajót, melyet Inota környékén, a Sárrét egykori vizes területén találtak. A *Veszprém Megyei Napló* 1961-es cikke is tudósít ennek előkerülési körülményeiről, melyben az inotai November 7. termelőszövetkezet kaszásait dicsérik, akiknek pengéje munka közben egy különös fatárgyban akadt meg.⁴ Vajkai Aurél néprajzkutató bödönhajóként azonosította a tárgyat, amit a tőzeges talaj elzárt az oxigéntől, így őrződhetett meg az utókor számára.

A tihanyi tájházak adottságai, azaz az egy udvarban lévő két porta, lakóházzal és melléképületeikkel lehetőséget adnak a számkra arra, hogy a népi kultúra eltérő időszakaira jellemző enteriőrökkel rendezzük be az épületeket. Így kerülhetett a céhház színebe az egykori tihanyi halászközvilágát megidéző kiállítás – tárgyai közt a bödönhajóval, míg a gazdaház kisszobájában a helyi szobakiadás korai formájának illusztrálásával a tihanyi turizmus régire visszanyúló történetének állít emléket. A céhházporta egykor ugyan valóban az ún. disznói halászcéh gyűléseinek volt a színhelye, ám halászeszközöket értelemszerűen nem itt, hanem a Balaton-parton lévő tanyájukon tárolták.

Törő Balázs

Irodalom:

HERMAN OTTÓ 2008. *A magyar halászat könyve. I-II. kötet.* Homonnai Kiadó, Nyíregyháza.

JANKÓ JÁNOS 1902. *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest.

Jegyzet:

¹ HERMAN 1887. 203.

² JANKÓ 1902. 351–352.

³ JANKÓ 1902. 351.

⁴ *Veszprémi Napló*, 1961. 06. 14.

Egy rejtélyes ajtó titkai

Lyukpince belső, kivételes díszítéssel ellátott ajtaja (Néprajzi gyűjtemény 2017.2.1.).

Ácstechnikával készült, bárdolt, egyszárnyú szerkezet. Az egyes elemeket belülről két darab fapánt (alul-felül), kívülről pedig mintegy keretként szolgáló, mind a négy oldalon összeerő fapántok fogják össze. A két belső pánt faszegekkel, a külsők gömbölyű fejú vasszegekkel, a felső pánt pedig még három csavarral van a deszkához erősítve. A forgótengelyt az ajtó szélső deszkalapjának két végén alakították ki oly módon, hogy a deszka alsó és felső részén csapnyúlványt faragtak ki. A forgótengely az ajtókeret talpfájába és szemöldökfájába illeszkedett, alul-felül vaspánttal megerősítve. Az ajtó külső részén több kovacsolt ácskapcsot figyelhetünk meg, vélhetően szintén annak stabilitását szolgáló. Az ajtó a rajta lévő szimbólumok, datálás és monogram mellett annak ún. makkos zárszerkezete miatt is érdemes a figyelemre, mely ugyan leromlott állapotú, de általa megfigyelhető e régi zártípus. A trükkös szerkezet meglétére utal az is, hogy kilincs nem található a tárgyon, külső mozgatójául egy tojásdad vasfogantyú szolgált. Az ajtó belsején retesz figyelhető meg, ami az ajtófélfába vert vasmenetbe illeszkedik. A reteszen, valamint magán az ajtón is több fűrt lyuk található, melyek vélhetően a zár mozgásában játszottak szerepet. Az aj-

tón – vélhetően utólagosan felszerelt – vas zárszerkezet is található, kulcsot nem találtunk.

Néprajzi gyűjtéseink során még napjainkban is bukkanunk igazi különlegességekre, akár olyan tárgytípusokban is, amelyeket egyébként jól ismerünk. Ez jellemző a fent bemutatott ajtóra is, amelyre 2014-ben Balaton-felvidéki szőlőhegyi barangolásaim során, a Dörgicséhez tartozó Agyaglik nevű dűlő egy elhagyott pincéjében bukkanam. Az épület Agyaglik legdélebbi dűlőútjától délre, az ún. cselédpárcellák és a valamikori piarista uradalmi területek szomszédságában található.

A tárgyon látható díszítésmód a maga nemében egészen különleges, párhuzam nélküli, mely sok-sok kérdést vet fel: vajon eredetileg is arra a helyre és ajtónak készült, vagy másodlagosan alakították azzá? Csutora és vinkli, oroszlánok és napszimbólum, mind-mind egy ajtón?! Vajon miért e „sűrű” szimbolikus kifejezőmód? Járjunk e kérdéseknek együtt utána!

A nyomozásban segítségünkre van az ajtón olvasható dátum (1816), egy karcolt monogram (S. G.), továbbá a restaurálás során előkerült pluszinformációk, például az, miszerint az ajtó bizonyos részletei spanyolozásos technikával voltak díszítve.

Az ajtó előkerült spanyolozása

A díszítése tekintetében is egyedülálló ajtón különböző, elsősorban a kádárokhoz köthető szerszámok láthatók: dongaszorító, körző, vinkli, ácsbárd, melyeket gyakran látunk különféle céhes reprezentációs eszközökön is. A napkorongot/kereket, vagy körbe foglalt keresztet tartó oroszlánok után csak „oroszlános ajtónak” nevezték egykori tulajdonosai a nyílászárót. Az emlékeit megosztó, Dörgicsén élő Szabó Bálintné Héra Márka néni szerint – akiről egy 1949-ben Vajkai Aurél által készített fotót is közlünk, amint a szőben forgó pince előtt látható (Forrásértékű fényképek 4342.) – az épületben elsősorban krumplit tároltak. Az oroszlános jelenet alá egy csutorát faragtak az ajtóra.

A tárgy valamikori ún. makkos fazára – amelyet csak a szerkezet működését ismerő gazda vagy más beavatottak voltak képesek kinyitni és bezárni – az ajtó feltörhetetlenségét biztosította.

Mint ahogy feljebb is hangsúlyoztuk, e jelentős tárgyat – meglepő módon – egy egyszerű lyukpincében találtuk, ami felveti egyrészt a másodlagos felhasználás lehetőségét, azaz, hogy az ajtó eredetileg nem erre a helyre készült, valamint azt, hogy a pince esetleg egy nagyobb, módosabb gazdasági egység kiszolgálóépülete lehetett, mint ahogy azt az építése után jó száz évvel a Szabó család is hasznosította.

A több irányban zajló interjúzás mellett levéltári kutatómunkát is bevettem, hogy a pince, pontosabban fogalmazva az ajtó készítőjének, egy bizonyos S. G. monogramú személynek a nyomára bukkanjak, de ez ideig 1816-ig nem sikerült visszapörgetni az idő kerekét; a legkorábbi, 1858-as adat alapján Kovács Károlyné Triszler Erzsébet az épület tulajdonosa, amely információ az S. G. monogram feloldásában nincs a segítségünkre.

Az ajtó restaurálásakor a tárgyat elemeire bontották a restaurátor kollégák, akikben ekkor merült fel annak a lehetősége, hogy az ajtó egy korábbi nagyméretű hordó elemeiből kerülhetett összeállításra. E feltételezett múltbéli funkció esetleg a díszítés összetettségére, valamint annak eltérő módszerére, minőségére is magyarázatul szolgál. Ekkor, a külső pántok levételkor került elő az addig takarásban lévő téglalap alakú feliratmező – melyben a monogram és az évszám, sarkaiban pedig napsugarak láthatók – felső szélé, ahol a sok évtizednyi takarás miatt a feliratmező keretének piros színű spanyolozása is megőrződött. Úgy döntöttünk, hogy ezt a restaurálás után láthatóvá tesszük, és a felső fapántot a megfelelő vonalban formára vágtuk.

A két oroszlán által közrefogott kerek szimbólum elterjedt motívumnak számít a Balaton-felvidéken, amely általában lakóházak, valamint présházak oromzatát díszíti, és feltételezésem szerint az adott család nemesi jogállására utal. Ennek mentén nem csak a Dörgicséi-medence, hanem a Nivegy-völgy vagy épp a Nagyvázsöny környéki települések családjai is a vizsgálat fókuszába kerülhetnek, akik extraneusként rendelkeztek is e szőlőhegyen birtokokkal.

A kérdések száma az ajtó titkainak fejtegetése óta csak nőtt, tovább színesítve néprajzi gyűjteményünk eddig is páratlan szülő- és borkultúrával kapcsolatos anyagát. Vajkai Aurél hagyatékának az idei évre tervezett feldolgozása során reményeink szerint ez ideig közöletlen információmorzsákat is sikerül az ajtóra vonatkozóan találnunk, hiszen – mint azt az archív felvétel bizonyítja – ő is látogatást tett e rejtélyes ajtónál.

Törő Balázs

Formákon túl

Bizonyos tárgyak képesek egész életvilágok megidézésére, így van ez a balatoni nyaralókerítések és kapuk esetében is. Ötletes, játékos formáikkal, remekül eltalált színeikkel a felhőtlen nyarakat juttatják eszünkbe, ám ennél többről is mesélnek. Ha mögéjük nézünk, felvillan a hatvanas–hetvenes évek társadalmi miliője, amelyben megszülettek.

A korszakban létrejövő nyaralótelepek hangulatához ugyanis az egyes parcellákat elválasztó kerítések éppúgy hozzátartoznak, mint a lapostetős nyaralóépületek vagy épp a falnak támasztott „kempingbringák”. A kerítések (és kapuk) légiés vonalaikkal épp csak jelképesek; nem az elzárkózás, bezárkózás szimbólumai, hanem összetett társadalmi kapcsolatok tükröi. Ezek a kerítések épp azért fontosak, mert nem akarnak semmit eltakarni, sőt: „mögéjük” igenis be lehet nézni – nemcsak fizikai, hanem átvitt értelemben is sokat láttatnak, méghozzá megrendelőik és elkészítőik világából. Az állandó lakosság és a nyaralók között kibontakozó kapcsolódási pontok – bár konfliktusokkal terhelve – sokkal inkább az együttműködésről szóltak, így e tárgyak a nyaralók és helyiek szövevényes kapcsolatrendszeréről mesélnek nekünk: kézzelfoghatóvá teszik az együttműködés egyes gyakorlati csatornáit, rávilágítva a korszak megélhetési stratégiáinak népszerű formájára – jelen esetben a gyári-üzemi munkások, iparosok saját zsebre történő munkavégzésére, „fusizására”, melynek keretében számos ehhez hasonló tárgy készíthetett.

Miért állítjuk mindezt? Az efféle nyaralókerítések főként helyi lakatosok vagy ezermesterek munkái, akik ezen időszakban fűttek szorosabba kapcsolatokat a lakóhelyeiken egyre nagyobb számban megjelenő nyaralóréteggel.

Napjaink folyamatait szemlélve értékelődik fel igazán e tárgyak jelentősége, amikor is a megidézett korszakban kialakuló balatoni nyaralótelepek nagy iramú átalakulása zajlik, ezért a rohamosan eltűnő hatvanas–hetvenes évekbeli nyaralókultúra értékeire történő figyelemfelhívás fontos feladata a Balaton kultúrájával foglalkozó szakembereknek.

E korszak tárgyi kultúrájának gyűjtését tűzte zászlajára múzeumunk, s természetesen nem a kerítések és kapuk vég nélküli felgyűjtését, sokkal inkább a nyaralóéletmód, valamint a lakáskultúra – tárgyak, fényképek, valamint visszaemlékezések általi – minél alaposabb megőrkítését foglalmaztuk meg célunkként.

Mindehhez kíván hozzájárulni sajátos eszköztárával a Laczkó Dezső Múzeum és a Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa *Formákon túl* elnevezésű közös projektje. A vállalkozás nagy sikerrel fut az ismert közösségi oldalakon, naponta érkeznek hozzászólások a Balaton térségéből a felhívásunkra készített, kapukat és kerítéseket, de a korszakra jellemző stílusjegyeket mutató nyaralókat ábrázoló fényképek is. Egy „fekete öves” követőnk adta meg egy archív fénykép elküldésével a szikrát ahhoz, hogy sokak kedvencét, a híres balatonfüredi pókos kapu történetét megismerjük. Az épület, amelynél a kapu található, a közelmúltban gazdát cserélt. Új tulajdonosa a tárgyra nem tartott igényt, amely szerencsére nem tűnt el a „süllyesztőben”, hanem helyi értékvédők lelkes közbenjárásával az egyik része ezentúl a füredi Városi Helytörténeti Gyűjteményt gyarapítja. Projektünk életre hívásakor célként foglalmaztuk meg, hogy felhívjuk ezeknek a tárgyaknak a jelentőségére a figyelmet. Örülünk, hogy megőrkítésükön túl megőrzésük fontosságát is egyre többen – akár intézményi szinten is – felismerik.

A Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményébe 2021-ben begyűjtött kiskapu (Néprajzi gyűjtemény 2021.1.1) – mely a *Formákon túl* logóját is ihlette – külön érdekessége, hogy a véletlen is szerepet játszott abban, hogy a nyomára bukkantunk, hiszen a Google „utcakép” funkciójának meglehetősen régi, 2011-es felvételén felleltük fel. A kaput azóta lecserélték, ám el nem dobták, így a megszerzése is egyszerűbbnek bizonyult, mint az egy használatban lévő tárgy esetében lett volna. A települések előzetes átböngészése, az utcák bejárása a Google szemüvegével tehát hasznos forrása, előmunkálata lehet bizonyos néprajzi terepmunkáknak.

A bejárati kiskapu Balatonfüzfi Szalmási-telep elnevezésű részén állt, az 1960-as évektől egészen 2012-es lecsereléséig. A tárgy kompozíciójának, egyben egy ragyogó napnak a középpontjában egy vízen úszó vitorlás látható. A tárgyat Simon Lajos, a fűzfői Nitrokémia lakatos készíttette anyósa házához. Egy, a kilencvenes évek közepén készült archív felvételen jól látható, a kapu eredetileg piros-féher-zöld színű volt. A tárgy restaurálása során nem ennek a helyreállítására, hanem az évtizedek alatt megkopott állapot – ami miatt a narancssárgás alapozó máz is előbukkant – stabilizálása volt a célunk.

Törő Balázs

Kanásztülök

Néprajzi gyűjtemény, lsz.: 68.6.2.

A Veszprém Vármegyei Múzeum első évtizedeiben a gyűjteménybe kerülő tárgyak népes csoportját a faragott népművészeti alkotások képezték. A legkiemelkedőbb használati és díszítárgyakat maguktól a faragó pásztoroktól gyűjtötte Laczkó Dezső, Nagy László és Vajkai Aurél is.

A hagyományos állattartás évszázadok óta jelen van a régióban, napjainkban is számos képviselőjét ismerjük, sőt olyan juhász is szép számmal van, aki valamilyen alkotótevékenységet is folytat a mai napig. A Néprajzi gyűjteményben őrzött, a pásztorművészet-hez tartozó tárgyak száma közelíti az ezer darabot, ezek között több száz faragott bot, juhász kampó és fokos található. Százasaival képviseltetik magukat a tükrösök, borotvatokok, gyufatartók, ostorok, csanakok, bárányjelek, sőtartók, lőporszaruk, evőeszközök is. A szarukürtök vagy tülkök közül a legművesebb darabot választottuk a tárgycsoport reprezentálására.

A képeken látható tülkök bekerüléséről nem sokat tudunk. Vajkai Aurél gyűjtötte, valószínűleg személyesen Kapoli Antaltól. A Balatonmellékről szóló kismonográfiájában részletesen fog-

lalkozik a pásztorművészetrel, kiemelt helyen mutatja be Kapoli Antal munkásságát, motívumkincsét, alkotói stílusát, valamint az alkotásait. A Balaton két partjának kapcsolatáról, különbözőségeiről írta az alábbiakat: „A somogyi oldalról kerültek elő a legszebb pásztorfaragások, itt voltak a közelmúltban a színes népviseleti, textilművészeti szívetek, s a színes bútor is inkább a déli part mentén volt divatos. Mindez összefüggött a két oldal lakossága közötti különbséggel: délen inkább paraszti jellegű volt a lakosság, a színes honit kedvelte, az északi parton viszont kismemesi, az utóbbi ízlésének a történeti stílusokat kifejező bútorművészet jobban megfelelt.” (Vajkai, 1964: 191.)

A tülkök vagy kürt a magyar pásztorművészet egyik legszebb alkotása. A tárgy unikális voltát esztétikai értékén túl a használatának fontossága adja. Nagyon kevés foton örökítették meg tülkölő pásztorembereket, azonban biztosak lehetünk benne, hogy a Bakony és a Balaton-felvidék, Somogyország, Fejér megye és még sok vidék településein ismerték hangját és annak jelentését. A hagyományos állattartás lekcinsylett ága és az azt ismerő és gyakorló – a pásztorhierarchia alján álló – kanászok használták.

A ma élő juhászok, pásztorok szívesen emlékeznek vissza a disznópásztorokéra, többen több száz, egyesek ezernél is több disznót őriztek a kanásztársaikkal. Ők is használtak tülköt, amit később a bádognyűrt váltott fel a hangkeltő eszközök közül. A tülkök hangja jelezte a konda, csürhe indulását és érkezését, de nem csak munkaeszközként használták, magukkal vitték, és gonoszúzó hangját hallatták a szűzgulyahajtáskor, ünnepi jókívánságaik kíséretében is. A kanászok közül sokan el tudták készíteni, de gyakran híres faragópásztoroktól vették, cserélték el jószágra, egyéb ingóságra.

„Szinte látom magam előtt az öreg pásztort (...) amint ezután nagy gonddal megcsinálta a szaru felületét. Aligha használt ehhez üvegpapírt, úgy hiszem, a bőven található zsurlóvíz érdes szárával dörzsölgette, »sikárolta« simára, majd valószínűleg ecettel kevert fahamuval fényesítette ki, ahogyan a szarukürtöket szokták tükrőfényre polírozni. S ekkor benyúlt a tarisznyába, előkotorászta a rövid »pilingájú« karcolóbizsókot, és előrajzolás nélkül nekifogott a díszítésnek. Nem készített tervet, nem méricskél, nem vonalazott, megvolt a fejében, hogy mi hová kerül. Az éles hegyű karcolókés futott a sima szarun és (...) kivirágzott a jellegzetes dunántúli pásztor-díszítmény.” (Ferkai, 1958: 101.)

A tárgy alapanyagát a szürkemarha szarva adja, amely a hegyénél fekete, máshol szaruszínű. A fehér színű rész gazdagon karcolt motívumokkal van díszítve. Legfelül a készítője a nevét, a készítés

idejét és helyét is megőrkítette a tárgy: Kapoli Antal, 1938 Somogyhárság. Alatta félköríves keretben a magyar címer látható, és egy huszáralak felirattal: Rákoci Ferenc. Az alatta lévő mezőben virág- és növénymotívumok, pásztorok, betyárok, erdei jelenetek, vadak, madarak, szarvas, makk, tölgyfa látható. A vége fűvókára van kifaragva, és még egy pontozott felirat olvasható: Sobri.

Mintáit a természetből vette, átalakította, újrarajzolta, stilizálta, ahogyan a dunántúli pásztorművészet remekein láthatjuk. A faragott, karcolt motívumokon kívül más díszítő eljárást is alkalmazott a mester, spanyolozással emelte ki a mintákat. A szarutárgyakon is csak a 20. század közepén jelenik meg a domború faragás a fából készült faragott tárgyakhoz hasonlóan. (Ferkai, 1958: 102.)

Megfigyelhető még egy jellegzetes díszítőtechnika a szarutárgyakon – így a tülkök palástján is több helyen –, ahol a minta vonalait között sűrű vonalazással karcolja, tölti ki. Ferkai szerint a honfoglalás kori arany- és ezüsttárgyak díszítési módjára vezethető vissza. (Ferkai, 1958: 102.)

Ha a készítője ma zsúriztatná a tülköt, biztosan Hagyományos A minősítést kapna, mert „hagyományos motívumkincs felhasználásából egyéni stílusú sajátos megformálású tárgy. A díszítmény arányos kitértéssel jelenik meg a felületen, amelyet határozott vonalvezetés és jól kontúrozott motívumok jellemeznek. A felületek selyemfényűre polírozottak. Pecsétviasz technikánál harmonikus színhasználat jellemző. Szaru alapanyag esetén a színátmenetek díszítményben való hangsúlyozása jelenik meg. Jól felismerhetők a tájegységi stílusjegyek. Kiváló használati funkció jellemzi.” (Bereczky, 2013: 137.)

A népművészet területén nyújtott kimagasló alkotói tevékenységet a magyar állam a Népművészet Mestere díjjal tünteti ki. A tülkök alkotója, Kapoli Antal is megkapta ezt a díjat, és így szerepel a *Szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékében* is 2008 óta.

L. Karsai Henriett

Irodalom:

BERECZKY Csaba 2013. Pásztorművészet. In: ILLÉS Vanda (szerk.): *A népi iparművészeti alkotások minősítésének megújult szempontrendszere*. Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztály, 136.
FERKAI Lőránt 1958. *Remekel a bicska*. Budapest.
VAJKAI Aurél 1959. *A Bakony néprajza*. Budapest.
VAJKAI Aurél 1964. *Balatonszemle*. Budapest.
A Népművészet Mestere díj kitüntetettjeinek tudása és tevékenysége – SZKÖI Nemzeti jegyzéke http://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=nepmuveszet_mesterei

Krisztkindl-tárgyegyüttes

Néprajzi gyűjtemény, lsz.: 79. 36.1–6.

Az UNESCO-egyezmény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló 2. cikkében a meghatározások között az első: „szellemi kulturális örökség: olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek.

Régi-új érték
Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratemetnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, így módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tisztelgetését. (Csonka-Takács, 2010: 18.)

Séd, 2020. 1. sz., 9. old.

A Christkindl Spiel karácsonyi énekes népszokás a Bakony és a Balaton-felvidék németek lakta falvaiban az első és eddig egyetlen kulturális örökségelem Veszprém megyéből. A 8–15 éves gyermeklányok december 24-én reggeltől éjfélig járnak a falut szerepüknek megfelelő viseletbe öltözve, fejdíszrel vagy díszes pártával a fejükön. Minden házba bekopognak, hogy játékkukkal vigyék az örömhírt: megszületett a kis Jézus. A német nyelvű, verses, énekes játékkukat csengőszóval kísérik. A verseket, énekeket és az egyéb szövegeket a helyi hagyományok szerint a településen fennmaradt variációban tanulják és adják elő a csoportok. (Lackovits, 2000.)

A nemzetiségi népszokás kiemelésének indoklását az is alátámasztja, hogy a megyében felélesztett és életben tartott népszokás már német nyelvterületen nem ismert, sem dallam-, sem szövegemlékekben nem lelhető fel. A nagyobb adventi vásárokat egy Christkindlnek nevezett, szőke hajú, aranyruhába öltözött gyermek nyitja meg. A karácsony örömhírét minden házba eljuttató gyermekcsoportok vallásos karácsonyi ünnepköszöntése Németországban és Ausztriában zsánerképpé devalválódott.

A kora hajnalban induló és az éjféle misére megérkező, ott kiemelt helyen álló csoportok településenként más-más viseletben járnak végig a falu utcáit.

A köszöntőben elhangzó énekek és versek is eltérő szöveg- és dallamváltozatot őriznek, amelyet éveken keresztül még tercelve adtak elő. A krisztkindlik viszik be a köszöntés után sok helyen a karácsonyfát, és ők adják át a karácsonyi ajándékokat is. A Veszprém városhoz tartozó Gyulafrátót városrészből származó eredeti viseleti darabok és szokástárgyak egy 1978-ig krisztkindlizó családtól származnak. Rátóton egyszerre több, 4-5 csapat is járta az utcákat, szalagjaik színe különböztette meg őket, míg a magyar csoport rózsaszín szalagokat viselt, a német nyelvű krisztkindlik kék szalagokkal díszítették viseletüket. (Lackovits, 2000.)

A tárgyegyüttes részei:

79.35.4. krisztkindl-szalagok

Szegetlen, kék és rózsaszín gyári selyemszalagok, különböző szélességűek és hosszúságúak. Ezeket a lányok karján a fehér ruhájukat körülfogva kötik masnikba.

79. 36.1. krisztkindl-ruha

Fehér sifonszerű anyagból varrt hosszú ujjú, szoknyával egybeszabott gyermekmértű ruha. A szoknyarész rakott. Nyakánál V alakú kivágás.

A kézelők és a nyakrész gumisan ráncolt. A ruha kicsit nagyobb méretű mindig, mint amilyen a viselője alkatához illő lenne, mert alá kell öltözniük a nagy hideg ellen. Hajnaltól éjfélig az utcákon házról házra járnak nem mindig kellemes, a megfázás elkerülésére gondosan aláöltöztek. (Lackovits, 2001.)

79. 36.2. krisztkindl-kötény

A négyszögletes alakú, lekerekített sarkú, fehér vászon alapra varrott kék és rózsaszín selyemszalagok ráncoltan adják a dí-

szítés alapját, az egyes szalagok közepét aranyszínű, fémszálás boa díszíti. A derék részhez fehér kötőszalagot varrtak.

79. 36.3. krisztkindl-előke

A négyszögletes alakú, lekerekített sarkú, fehér vászon alapra varrott kék és rózsaszín selyemszalagok díszítik a kötényhez hasonlóan. A széles szalagok ráncoltan vannak fölvarrva, az egyes szalagok közepét aranyszínű, fémszálás boa díszíti. Tetején kötőpánt segíti a nyakba akasztást.

79. 36.4. krisztkindl-kesztyű

Gyári előállítású, ötujjas, fehér pamutkesztyű. Mindkét kézfej közepére apró, kék selyemszalagot varrtak.

79. 36.6. krisztkindl-bölcso

Piros színű gyári műanyag bölcso, amelyet krisztkindlizás alkalmából kék szalaggal körbetekertek. A bölcsoben stilizált szalma: ezüstboa. A bölcsoben műanyag baba fekszik fehér babaruhában.

Készítőjének kiegészítő adatánál Kiss Mária neve van megjelölve, feltételezhető, hogy ő alakította át a vásári portékát. Hadnagy László gyűjtötte 1978-ban.

79. 36.6. krisztkindl-fejdíszek

Szalmakoszorúra erősített örökzöld levelekből álló fejdísz. Közepét nagy fehér selyemszalag díszíti. Fehér kötőpánttal erősíthető a fejre. A levelek teteje ezüstsínűre van befújva. A fejdísz koszorújához Rátóton puspáng- vagy más néven boncságokat használtak. Más településeken a résztvevők szalaggal díszített rozmaryngoszorút viseltek a fejükön. A fiú szereplők kalapjába rozmaryngág volt tűzve.

Ahhoz, hogy karácsony vigiliáján a csoport elindulhasson, több hónapos előkészületre is szükség lehet. A csoport tagjainak kiválasztása után a viseletdarabok elkészítésével folytatják a felkészülést. Az új tagoknak meg kell tanulniuk a teljes szokásanyagot német és magyar nyelven is. A falu előjárói otthonában ugyanis, ha nem svábok, magyar nyelven köszöntik az ünnepet. A köszöntés végén rozsmaringos almát adnak nekik ajándékba. A csoportot segítő öltöztetők éveket, évtizedeket látják el a csoportokat, a legtöbb településen kisebb és nagyobb babára kicsinyített viseleti darabokat is készítenek. A viseletdarabokon egészen eltérő díszítmények lehetnek, a gazdagon gyönggyel borított változattól az egyszerűn szalagos megoldásig. Vannak csapatok, ahol bizonyos szerepekben (József, angyal) megjelennek fiú szereplők is, például Magyarpolányban, és mindig jellemző volt, más településeken a lány jelentkezők hiánya eredményezte a változást. (Wágenhoffer, 2019.)

Minden szereplőnek évtizedek, talán évszázadok óta meghatározott kiegészítője és feladatai vannak. A betlehem vagy bölcső elmaradhatatlan kellék, ugyanígy minden csapat visz magával gyertyát, feldíszített ostort és csengőt is, amelynek használatával kísérik az énekeket.

A csoport tagjait a háziak megvendégelik, hagyományosan kuglóffal, kaláccsal és borlevessel. Előfordul pénzadomány is,

amelyet egymás között szétosztanak, miután a perselybe tettek belőle az éjféle misén. A csoport tagjainak kiválasztásakor gyakran volt szempont, hogy szegényebb sorsú családok gyermekeit válogatták be, hogy a kalács, gyümölcs és pénzadomány azoknak a családoknak is biztosítsa az ünnep méltó megülését.

A Christkindl Spiel karácsonyi énekes népszokás a Bakony és a Balaton-felvidék németek lakta falvaiban kulturális örökségelem. 2020-ban felkerült a nemzeti jegyzékre, a kihirdetésére azonban 2021-ben került sor ünnepélyes keretek között a budai Királyi Lovardában.

L. Karsai Henriett

Irodalom:

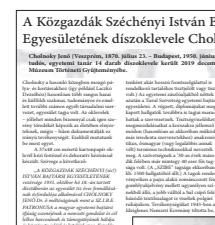
- S. LACKOVITS Emőke 2000. *Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a Bakonyi és Balaton-felvidéki falvakban.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém.
- S. LACKOVITS Emőke 2001. *Viseletek, öltözködési kultúra a Bakony és a Balaton-felvidék falvaiban.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém.
- Jelölési adatlap a *Szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére* történő felvételhez. Gyűjtötte és szerkesztette: WÁGENHOFFER Kornélia. Veszprém, 2019.
- UNESCO-egyezmény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről. Szerk.: CSONKA-TAKÁCS Eszter. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2010. 18.

Perczel Mór honvéd tábornok relikviái

Múzeumunk kisebb számú, ám részben igen rangos olyan műtárgyat mondhat magáénak, amelyek az 1848/1849-es szabadságharcokhoz kötődnek. Közülük a legszebb darabokat még első igazgatónk, Laczkó Dezső gyűjtötte a múzeumalapítást követően, az 1903–1914 közötti „hőskorszakban”. Ezeknek a többsége a családtagok, rokonok ajándéka, ezért személyhez köthető, s így kiemelt értékkel bíró műtárgy. Megőrzésük bizonyítéka azon kegyeletes szemléletmódnak, amellyel ezen korszak emberei a ’48-as események és résztvevők iránt viseltettek.

Séd, 2020. 1. sz., 12. old.

Séd, 2020. 3. sz., 2. old.

A tárgyak egykori tulajdonosairól egyetlen az ismeretanyagunk. Batthyány Lajos gróf miniszterelnök és Perczel Mór reformpolitikus, majd honvéd tábornok a szabadságharc közismert személyiségei voltak, a többiek azonban a nagy idők büszke vagy kényszerű részei, de nem irányítói, hanem csak mellékszereplői.

Ezúttal a Perczel Mór (Bonyhád, 1811. november 11. – Bonyhád, 1899. május 23.) hagyatékából származó tárgyakat mutatjuk be.

A rendkívül nehéz természetű, indulatos, összeférhetetlen tábornok életútját röviden az alábbiakban foglaljuk össze:

Perczel Mór eredetileg katonának készült. 1827-től hadapród Pesten, a cs. kir. 5. Bervaldo tüzérezrednél. Az 1831-es lengyel felkeléskor propagandát fejt ki bajtársai körében a lengyelek támogatására. Lefogják, hadbírói eljárás indul ellene. A várható halálos ítélettől valószínűleg csak befolyásos rokonai közbenjárása menti

meg, de a hadseregtől így is meg kell válnia. A vagyonos Tolna megyei birtokos az 1840-es évekre már közismert ellenzéki politikus. 1848. szeptember 1-től a „Zrínyi” önkéntes zászlóalj (október 13-tól 35. honvéd zászlóalj) szervezője és parancsnoka. Szeptember 16-tól honvéd ezredes. Az októberi ozorai győzelem egyik fő részese. November 1-jétől honvéd tábornok, a „drávai hadtest” parancsnoka. A határvédelem során csapataival Stájerországba is betör. December 30-án Mórnál súlyos vereséget szenved a császáriaktól. 1849. január 10-től központi mozgó sereggel Karcag–Törökszentmiklós vidékén a Pestről Debrecen felé vezető utat fedezi a császári főerőkkel szemben. Február közepén lemond. Március 10-től a Szeged térségében összevont csapatok parancsnoka. Ugyanekkor kitüntetik a Magyar Katonai Érdemrend 2. osztályával. Március közepén ellentámadást indít, április végére a Bácska jó részét visszafoglalja. Május első felében Bemmel együtt a Temesközt tisztítja meg az ellenségtől. Június 7-én Kátyánl Jellačić hadtestétől vereséget szenved, s ennek következtében a Bácska nagy része ismét elvész. Július közepétől ugyanitt a 9. hadtest csatlakozásával létrejövő központi hadsereg parancsnoka. Szegedre vonul vissza sereggel. Itt július 30-án Dembinski veszi át tőle a parancsnokságot. Külföldre

menekül, éveket tölt emigrációban, kezdetben Törökországban, majd Angliában. Távollétében halálra ítélik. A kiegyezés után hazatér, ismét országgyűlési képviselő, haláláig Bonyhádon él.

A német eredetű Perczel (eredetileg Perzl) család Hans nevű tagja a 16. század derekán került Magyarországra mint hadbiztos. I. Ferdinánd a birodalmi nemesek sorába emelte. Unokája, Perczel Tamás kereskedő († 1733. febr. 25.) – 1717-től 1730-ig Veszprém város főbírája – 1697. május 27-én kapott magyar nemességet I. Lipót királytól. Tamás unokája, Perczel Imre piarista szerzetes (1733–1795) 1767–1774 között a veszprémi rendház házfőnöke, 1790–1795 között a magyar piarista rendtartomány provinciálisja volt. A család egy másik ágának törzsbirtoka a Tolna vármegyei Bonyhád volt, de a Dunántúl számos megyéjébe kirajzottak. A 20. század elején özv. Perczel Lászlóné Veszprémben, Perczel József Lovászpatonán élt. Ők ajándékozták a Veszprémvármegyei Múzeumnak honvéd tábornok felmenőjük emléktárgyait.

Perczel Mór hadapród iskolai rajza, Pest 1829

„Umgebung von Burg Thor” – A bécsi Burg kapujának környéke. Perczel Mór, a cs. kir. 5. táborig tüzérezred 9. százada hadapródjának iskolai alaprajza 1829-ből.

Perczel Mór tábornok 2. osztályú Magyar Katonai Érdemrendje, 1849

Ezen kitüntetést a magyar kormány a szabadságharcban kitűnt, érdemeket szerzett katonának megjutalmazására alapította Debrecenben, 1849. március 2-án. Az érdemrendnek három osztálya volt.

Perczel Mór tábornok 2. osztályú Magyar Katonai Érdemrendje, 1849

Ezen kitüntetést a magyar kormány a szabadságharcban kitűnt, érdemeket szerzett katonának megjutalmazására alapította Debrecenben, 1849. március 2-án. Az érdemrendnek három osztálya volt.

Perczel Mór tábornok 2. osztályú Magyar Katonai Érdemrendje, 1849

Ezen kitüntetést a magyar kormány a szabadságharcban kitűnt, érdemeket szerzett katonának megjutalmazására alapította Debrecenben, 1849. március 2-án. Az érdemrendnek három osztálya volt.

Kartonpapír, tus, akvarell. 64x47 cm. Perczel József ajándéka, Lovászpatonna, 1913. máj. 27. (Történeti Adattár 2007.3.1. ltsz.)

Perczel Mór tábornok pecsétnyomója, 1848/1849

Hengeres, többszörösen tagolt, esztergált, feketére festett keményfa fogantyúval ellátott sárgaréz pecsétnyomó. Kerek pecsétlőfelületén Magyarország barokkos kivitelű szent koronás kiscimere. Körirata: „PERCEL MOR TÁBORNOK”. Vésése meglehetősen gyenge minőségű, gyakorlatlan vésnök munkája.

Magassága 10 cm, a pecsétlőfelület átmérője 3,8 cm. Perczel József ajándéka, Lovászpatonna, 1913. máj. 27. (Iparművészeti gyűjtemény 63.47.1. ltsz.)

Csatatérkép, 1848

A szabadságharc Szenttamás (Bács-Bodrog vm., napjainkban Srbobran, Szerbia) és Turja (Bács-Bodrog vm., napjainkban Turija) közötti 1848. augusztus 19-i ütközetének térképe, az ostromló magyar egységek jelkulcsával, német nyelvű felirattal. Carl Adler rajza. Papír, tus, akvarell. Szélessége: 41 cm, magassága: 31,6 cm. Perczel József ajándéka, Lovászpatonna, 1913. máj. 27. (Történeti Dokumentumgyűjtemény 70.266. ltsz.)

Szenttamási Emlékjel, 1849

Az érmet Perczel tábornok kezdeményezésére készítették – a területileg illetékes kormánybiztos útján – Kocsis János szegedi aranyművésszel Perczel katonáinak, a

Az 1. osztályból (ez egy ezüstcsil-lag) mindössze öt példányt készítetttek, de csak kettőt adományoztak: Görgei Artúr-nak Buda bevételéért (ő nem fogadta el) és Bem Józsefnek Erdély felszabadításáért. Bem példánya később a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba került, Görgei a Magyar Nemzeti Múzeumba. A 2. világháborúban mindkét példány elpusztult. Jelenleg a Hadtörténeti Múzeum egyetlen (eredetileg nem adományozott) példányt őriz (ltsz. 0656/É).

A 2. osztályt mintegy 140 fő kapta meg, tábornokok (pl. Görgei Artúr, Guyon Richard, Kiss Ernő, Lahner György, Leiningen-Westerburg Károly, Vécsey Károly, Vetter Antal stb.) és törzstisztek (pl. Asbóth Lajos ezredes, Beniczky Lajos alezredes, Gózon Lajos őrnagy stb.).

A 3. osztály (egy egyszerű ezüstkoszorú). Miután ezt a csapatparancsnokok is adományozhatták, többféle kivitelben is készítették. Ezt a legénység és a tisztek (pl. Asbóth Lajos, Dessewffy Arisztid, Guyon Richárd, Leiningen-Westerburg Károly, Máriássy János, Poeltenberg Ernő, Zambeli Lajos stb.) egyaránt kapták. Mintegy 2000 darabot adományoztak belőle. A 3. osztályú érdemrenddel esetenként az összességükben kitűnt alakulatok zászlóit is feldíszítették, pl. a 15. honvédzászlóalj zászlaját Klapka György tábornok 1849. aug. 6-án Győrben, az aug. 3-i komáromi kitérésért.

A háborús szükségállapotok miatt egyelőre csak ideiglenesnek, átmenetinek szánt felvényeket a kormány akkori székelylén, Debrecenben készítették Laky Ferenc ottani ötvösmesterrel. Úgy tervezték, hogy a közállapotok rendeződésével, a győzelmet követően ezeket az ideiglenes elismeréseket majd szebb, elegánsabb kivitelű véglegesekre fogják kicserélni. A Laky által készített 2. osztályú érdemrend egy vésett ezüst babékoszorúba foglalva Magyarország címerének hármashalmos, kettős kereszt elemét ábrázolja, az utóbbit aranyozva. Hátoldalán függőleges ezüstpánt található a szalag befűzésére. Vörös színű selyemszalagon viselték a bal mellen, az atilla első és a második zsinórpárja között.

Perczel tábornok 2. osztályú Magyar Katonai Érdemrendjének egy másik példányát a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára őrzi (ltsz. 165/936-2). Átmérője: 3,5x3,8 cm, szalagja: 9x2,8 cm. Özv. Perczel Lászlóné ajándéka, Veszprém, 1909. júl. 5. (Iparművészeti gyűjtemény 66.311.1. ltsz.)

Szenttamási Emlékjel, 1849

Az érmet Perczel tábornok kezdeményezésére készítették – a területileg illetékes kormánybiztos útján – Kocsis János szegedi aranyművésszel Perczel katonáinak, a

szenttamási sáncok 1849. ápr. 3-i bevételéért. (A délvidéki szerb felkelők egyik bázisául szolgáló megerősített sáncokat előzőleg már három alkalommal – 1848. júl. 14., aug. 19., szept. 21. – ostromolták sikertelenül a magyar csapatok.) Leventék, mire elkészült, a szabadságharcot azontúl, s a kitüntetés már nem került kiosztásra. A császári csapatok közeledésekor Kocsis elásta az elkészült 6000 példányt. Ezeket később kiásták, és haragot öntöttek belőlük. Az aranyműves felesége azonban emlékebe eltett néhány darabot. Ezek közül kapott egyet a tábornok, amikor 1867 után hazatért az emigrációból.

A kitüntetés készítésekor mérvadó szempont volt, hogy lényegesen különbözzön a cs. kir. hadsereg szokásos kereszt, illetve érem formájú elismeréseitől. A sárgarézből készült kitüntetés így sajátos nyolcszögletű formát nyert, a sarkoknál kicsiny kiálló gömböcskékkel, felső részén a szalag rögzítésére szolgáló, a kitüntetéssel egybeöntött füllel. Fölül vörösre, alul zöldre festett előlapján koszorúban kidomborodó betűs felirat: „SZENT/ TAMAS/ APRIL 3an/ 1849”. Hátlapján vésett, szélesedő szűrű kereszt, a keresztzsárok közötti mezők közül kettő vörösre, kettő zöldre festett.

Az egyszerű, igénytelen kivitelű kitüntetés rendkívüli ritkaság. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található még egy másik (törött füllű) példánya. A 20. század elején a szegedi múzeum is őrzött két vagy három darabot, de tudomásom szerint ezek napjainkban már nincsenek meg. Szélessége: 3,2 cm, magassága füllel: 3,4 cm. Szalagja hiányzik. (Iparművészeti gyűjtemény 66.307.1. ltsz.)

Ószláv misekönyv, 1538

A bőrkötésű, ószláv nyelvű, 1538-ban nyomtatott misekönyvet Szenttamás bevételé után, 1849. április 4-én rekvirálták a magyar csapatok a szerb ortodox templomból. Lapjain számos viaszgyertyapecsét található. Elején bejegyzés: „Misekönyv, mely a Szt. Tamási egyházból hozatott el április 4én 1849”.

Gerincmagasság: 27 cm. Perczel József ajándéka, Lovászpatonna, 1913. máj. 27. (Könyvtár: 4122. ltsz.)

Rainer Pál

Kovács Zsigmond püspök halotti címere

Jelen írásomban azt a célt tűztem ki magam elé, hogy bemutassam Kovács Zsigmond veszprémi püspök (1877–1887)¹ temetési címerét történeti kontextusba helyezve.

A püspököt mint embert a felebaráti szeretet, a hazaszeretet és a vallási tolerancia jellemezte. Mint liberális gondolkodású politikus főpapot, az állam és az egyház közötti béke fenntartása érdekelt. Mint katolikus püspök, nagy ellensége volt az antiszemitizmusnak, amit bizonyít többek között az 1883 nyarán, Zalaegerszezen történt zsidóellenes zavargások alkalmával kiadott körlevele, valamint az 1884-es bérmakörútján, Marcaliban elhangzott beszéde.² A tisztaeszlári per (1882–1883) alkalmával ő adott ki először főpásztori körlevelet a zsidóüldözés ellen.³

Egyetemi tanárként, tudós papként a pápa világi hatalmának kérdésköre foglalkoztatta leginkább. Számos francia klerikus és politikus művét olvasta, akik hatására 1850-ben elkészítette *A pápa világi fejedelemsége* című fordítását, amelyet a *Korkérdések* című fűzetsorozatban publikált. Ezenkívül több liberális katolikus francia szerző a témához kapcsolódó műveit ültette át magyar nyelvre.⁴ Kovács Zsigmond mint pécsi püspök vett részt az 1869. december 8-án megnyitott I. Vatikáni Zsinaton (1869–1870). A püspök a zsinati atyák azon csoportjához tartozott, akik a pápa tévedhetetlenségéről szóló dogma kihirdetését még nem tartották időszzerűnek.⁵ A főpásztor gyászszertartásáról készült tudósításokból nem lehet következtetni hatalmas pompára. A városvezetés, a tisztviselők, a veszprémi káptalan tagjai, a lelkipásztori szolgálatot teljesítő papság (plébános, káplán) közül néhányan, illetve más egyházmegyéket képviselő papok (Pécs, Székesfehérvár, Szombathely, Győr) és számos világi hívő tiszteletét tette a temetésen.

Kovács Zsigmond temetési címere rendkívül egyszerű. A műtárgy a Laczkó Dezső Múzeum Iparművészeti gyűjteményében található. Anyaga fehér atlaszszelyem, amelyen festett, kék címerpajzsban jobbra lépő, keresztet tartó arany oroszlán látható. A címerpajzs mögött aranykereszt, a pajzs felett zöld püspöki kalap helyezkedik el, 6–6 zöld bojjtal, amely egyértelműen utal az elhunyt személy püspöki méltóságára.⁶ A festett címer alatt csak az elhunyt neve van feltüntetve, ugyancsak festéssel. A műtárgy nem árul el semmit a főpásztor címeiről, családjáról, de még a születési és halálozási adatát sem közli. Tisztségeiről a család, valamint az egyházmegye által a sajtóban megjelentetett gyászjelentésekben, valamint a hivatalos partecédulában olvashatunk: „...nagyméltóságú és főtisztelendő Ko-

vács Zsigmond, veszprémi megyéspüspök, bekebelezett hittudor, ő császári és apostoli királyi felsége valóságos belső titkos tanácsosa, a felséges magyar királyné cancellárja, a vaskorona rend első osztályú lovagja, Pécs szab. kir. város tiszteletbeli polgára...⁷ A Veszprémi Főegyház-megyei Levéltár *Acta Dioecessana* fondja tartalmaz ugyan néhány dokumentumot, amelyekből adatokat nyerhetünk Kovács Zsigmond elhunytával kapcsolatosan, de a gyászszertartás részleteit nem tárgyalják. A temetésről különböző korabeli sajtóorgánumok szolgáltatnak némi információt.⁸

A felirattal ellátott halotti címerek a társadalmi hierarchiában előkelő helyet elfoglaló személyek temetési szertartásának fontos kellékei voltak a 16. századtól

egészen a 20. század első feléig.⁹ Ezeket a selyemre vagy papírra festett címereket legelőször az úgynevezett „castrum dolorum” alkalmazták. Ez az építménytípus funkcióját tekintve díszravatal volt. Olyan díszes, oszlopos, baldachinra emlékeztető művészeti alkotás, amelyet a temetés megelőző háromnapos szertartás alkalmával a ravatal fölé emeltek. Virágkorát a kutatók a 17–19. század közé teszik.¹⁰ A díszravatal, valamint a halotti címerek használata tükrözték az elhunyt személy társadalmi állását, rangját. A halál méltóságát és ünnepélyességét fejezték ki ezek a művészeti alkotások, amelyeknek aktualitása meglehetősen rövid időre terjedt ki, amellett elkészítésük időigényes volt, és hatalmas költséget jelentett. Kez-

detben nemcsak a címerképet, hanem a szöveget is festették, majd a 18. századtól kezdve terjedtek el a nyomtatott feliratok.¹¹ Ezen alkotásoknak egyrészt identifikációs szerepük volt az elhunyt személyt illetően, másrészt mint kellék hozzátartozott a gyászszertartás pompájához. Információt szolgáltatott az elhunyt személy születési és halálozási adatairól, illetve, mint fentebb utaltam rá, rangjáról, címeiről, tehát egyfajta „képes nekrológ” szerepét töltötték be.¹² A gyászszertartások egyszerűsödése a 18. században vette kezdetét. A 19. században a címereken lévő feliratok egyre szűkszavúbbak voltak. Míg egy főpápnak kijáró végtisztesség megadását a 18. században akár több hónapos előkészület előzte meg (balzsamozás, halotti címer, díszravatal elkészítése stb.), addig a 19. század folyamán már a halál időpontja és a temetés között eltelt időszak egyre inkább lerövidült. A gyászszertartások leegyszerűsödésében szerepet játszott a polgárosodás, de még inkább a hírközlés, illetve a közlekedés robbanásszerű fejlődése. A temetés rendezését egyre inkább átvette a hivatásos temetkezési vállalkozó, rendjét a közigazgatás szabályozta.¹³

Kovács Zsigmond veszprémi egyházkormányzata idején sokat betegeskedett, gyomorbántalmak, idegrendszeri problémák gyötörték. Gyógyulása érdekében gyakran látogatott külföldi fürdőhelyeket, különösen Gasteint. Ide indult 1886-ban is Rhédey Gyula szentszéki ülnök kíséretében, azonban útközben rosszul lett, s visszatért Veszprémbe, a püspöki rezidenciára, amelyet haláláig nem hagyott el. Korábban előfordult, hogy heti egy alkalommal, titkára kíséretében sétált néhány órát a Korona vendéglő mellett lévő püspökkertben, valamint éven-

te egy alkalommal nagyszabású ebédet adott, amelyre meghívta Veszprém város tekintélyesebb polgárait.¹⁴ Életének utolsó egy évében ezek az alkalmak elmaradtak. A püspök egészségi állapota rohamosan romlott. Gyomor- és bélbetegségét háziorvosa, dr. Thaly László gyógyíthatatlannak minősítette. Halálát megelőzően Schröder bécsi orvosprofesszort hívták betegágyához, aki súlyos tüdőbetegséget állapított meg nála. A Szent Mihály-székesegyház nagyharangja 1887. június 28-án fél hatkor kondult meg, jelezve ezzel a főpásztor halálát. A város polgárait nem érte váratlanul a halálhír.¹⁵ Testvére, Kovács Kálmán miniszteri tanácsos és unokaöccse, Kovács István voltak jelen a püspöki rezidencián a gyengélkedő Zsigmond püspök ágya mellett. Veszprém város középületeire gyászlobogók kerültek ki. Még aznap este hét órakor a megyés püspök által használt lakóhelyiségeket zár alá vették.¹⁶ Kovács Zsigmond holttestét már másnap felravatalozták a püspöki rezidencia ebédlőjében. A teljesen légmentesen zárt kettős márványkoporsót egy állványra fektették, amelyet sűrű gyertyasorok vettek körül.¹⁷ Pribék István kanonok kérelmet nyújtott be a veszprémi polgármesteri hivatalhoz 1887. június 30-án annak érdekében, hogy teljesítse a megboldogult főpásztor utolsó kívánságát, hogy végső nyughelye a székesegyház sírboltjában legyen.¹⁸ Kovács püspök temetési előkészítése mindössze három napot vett igénybe. A gyászszertartást 1887. július 1-én reggel kilencórás kezdettel tartották. Háromnegyed kilenckor a székesegyház harangja háromszor csendített, azt követően a koporsót lezárták – a halotti címet a püspöki süvegvel, miseruhával együtt a tetejére tették –, majd lehozták az emeletről a földszintre,

és a püspöki palota erkélye alatt lévő két oszlop között felállított állványra helyezték. Innen vitték a koporsót az uradalmi tisztek a Szent Mihály-székesegyház altemplomába, ahol örök nyugalomra helyezték az elhunyt főpásztort.

A temetési menetben a halotti címereket általában égő fákllyakkal és gyertyákkal együtt vitték. Ahogy a ravatal körül sűrűsödő gyertyák sora, így ebben az esetben is a láng az „örök világotagságot”, illetve Jézus Krisztust jelképezte, aki kínhalálával hozta el az embereknek a megváltást, az örök életet.¹⁹ A halotti címereket funkciójuk alapján két fő csoportra oszthatjuk. Beszélhetünk kifejezetten díszítő céllal készítettet, az elhunytat a ravatalon azonosító, illetve a gyászmenetben vitt címerekről.²⁰ Korábban ezekből a tárgyakból több száz darabot készítettek selyemből vagy papírból, többféle méretben, amelyeket szétosztottak a gyászolókat között, akik a temetést követően mint emléket hazavitték azokat. Azonban a 19. század végére számuk jelentősen csökkent.²¹ A Kovács Zsigmond temetéséről szóló újságcikkek nem számszerűsítik a címereket, de valószínűleg tartom, hogy több is készült belőlük. Míg a *Veszprémi Független Hírlap* koporsó elhelyezett címereket említi, a *Pápai Lapok* című újság csak egy címerrel ír.²² A műtárgyat egy bizonyos Bundics József nevű személy ajándékozta 1916-ban a múzeumnak. Feltételezéseim szerint ő személyesen jelen lehetett a szertartáson, és így kerülhetett hozzá a püspök temetési címere. Összességében elmondható a bemutatott műtárgyról, hogy egyrészt díszítő funkciója volt, díszítő eleme a ravatalnak, másrészt jelképezte az elhunyt Kovács Zsigmond püspök személyét.

Fogl Krisztián Sándor

Jegyzet:

- ¹ Kovács Zsigmond a Zala vármegyei Bánokszentgyörgy településen született 1820. október 21-én, kismemesi eredetű polgári családban. Édesapja, Kovács Antal gazdatiszt volt az Esterházy hercegi család alsórendű uradalmában. Az egykori preláts gyermekekörát a nélkülözés és a munka jellemezte. Édesapja külön figyelmet fordított fia tanulmányi előmenetelére. Tanulmányait Nagykanizsán kezdte a piarista rend fennhatósága alatt lévő oktatási intézményben, majd Varasdon folytatta, ahol elsajátította a horvát nyelvet. A bölcseletet 1835-ben Pécsen, a Szepessy-féle Lyceumban tanulta. Teológiai tanulmányait a veszprémi egyházmegye papnevelő intézetében kezdte, majd előjárói támogatásával került a bécsi Pázmáneumba. 1841-től az Augustineum növendéke volt, ahol tudományos fokozatot szerzett. 1844. január 13-án szentelte pappá Bécsben Pollitzer Mátyás telmesi püspök. Rövid ideig kápláni szolgálatot teljesített Sümegcsehiben, azután a pesti papnevelő intézet tanulmányi felügyelőjeként teljesített egyházmegyén kívüli szolgálatot. Kovács Zsigmond egyházi pályája felfelé ívelő volt. Ranolder János veszprémi püspök maga mellé rendelte 1850-ben mint titkárt, majd szentszéki jegyző lett. 1851-ben szentszéki ülnök, 1854-től püspöki irodaigazgató s oldalkanonok, 1857-től pápai főesperes volt. 1869. január 26-án nevezte ki Ferenc József császár, magyar király a pécsi egyházmegye élére. Részt vett az első vatikáni zsinaton. Az uralkodó 1877. május 6-án helyezte át a veszprémi egyházmegyébe. Püspökségének időszakát gyenge egészségi állapota

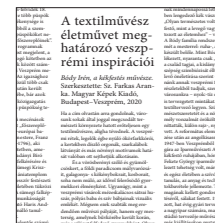
- ² árnyékolta be. Szoldatis Ferenc festőművész támogatta, még kanonok korában vásárolt csopaki nyaralójában műtermet rendezett be számára. A püspök 1887. június 28-án hunyt el Veszprémbe. Vö. Lovász Zsolt: *Dr. Kovács Zsigmond püspök élete, Pécs az egyháztörténet tükrében*. Tanulmányok. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs, 2010, 167–182.; PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*, Görres Gesellschaft, München, 1987, 35. Kovács Zsigmond a bécsi Augustineumban. Lásd pl. TUSOR Péter: *A bécsi Frintaneum tagjai Magyarországról (1816–1918)*, *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlémények*, Budapest, 2007, 211.
- ³ *Egyenlőség*, 6. évf., 26. sz. 1887.
- ⁴ *Vasárnapi Újság*, XXXIV. évf., 27. sz. 1887. 453.
- ⁵ Lovász 2010, 168.; PFEIFFER 1987, 35.; *Veszprémi Független Hírlap*, VII. évf. 32. sz. 1887. július 2. 1.
- ⁶ Lovász 2010, 171.
- ⁷ LDM. Igy. 56. 186.
- ⁸ *Nemzet*, esti kiadás, 1737. (179.) szám, Budapest, 1887. július 1. 1.; VFL I. 1. 44. 977/1887.
- ⁹ VFL I. 1. 44. 977/1887; 982/1887; 1016/1887; 1202/1887.
- ¹⁰ SERÉNYI Petra 2007. Rudnay Sándor XIX. századból származott halotti címerének restaurálása. *Műtárgyvédelem*, 179.
- ¹¹ Sas Péter: *A kolozsvári piarista templom halotti címerei*, *Tanulmányok Szilárdy Zoltán 60. születésnapjának tiszteletére. Ars Hungarica*, 25. évf., 1–2. szám. 364.; *ВКЕ Margit* 1992. Főpapi temetési szertartások és halotti címerek a XVIII–XIX. században. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 4. kötet, Budapest. 65.

- ¹¹ TAKÁCS Béla 1982. Nyomtatott szövegű temetési címerek a Debreceni Kollégium múzeumában. *Magyar Könyvszemle*, 98. évf. 1–4. sz. 69.
- ¹² BAJÁK László 1997. Címerek a gyászszertartásokon. Halotti címerek a 19. századból. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI*. 1997–1998. Miskolc. 163–191.
- ¹³ BAJÁK László 1997. Címerek a gyászszertartásokon. Halotti címerek a 19. századból. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI*. 1997–1998. Miskolc. 172.
- ¹⁴ *Veszprémi Független Hírlap*, VII. évf. 32. sz. 1887. július 2. 1.; *Pápai Lapok*, XIV. évf. 27. sz. 1887. július 3.
- ¹⁵ *Veszprémi Független Hírlap*, VII. évf. 32. sz. 1887. július 2. 1.; *Pápai Lapok*, XIV. évf. 27. sz. 1887. július 3.
- ¹⁶ VFL I. 1. 44. 977/1887.
- ¹⁷ VFL I. 1. 44. 1016/1887.; *Pápai Lapok*, XIV. évf. 27. sz. 1887. július 3.
- ¹⁸ VFL I. 1. 44. 1016/1887.
- ¹⁹ BAJÁK László 1997. Címerek a gyászszertartásokon. Halotti címerek a 19. századból. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI*. 1997–1998. Miskolc. 171–172.
- ²⁰ BAJÁK 1997, 171.
- ²¹ BAJÁK László 2003. A halotti címerek történetéhez. *Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történetés Társulat Évkönyve*. Pintér János szerk., 40.
- ²² *Veszprémi Független Hírlap*, VII. évf. 32. sz. 1887. július 2. 1.; *Pápai Lapok*, XIV. évf. 27. sz. 1887. július 3.

„vagyok s maradok K. Dr. Szüleimnek Holtig szofogado fajok Jókay Móricz”

Egy Jókai-leveél históriája

Minden kezdő, a pályáján alig titkolt vágyakkal, tervekkel induló muzeológus álma legalább egy olyan tárgy, dokumentum megszerzése, ami különleges értéként gazdagíthatja a neki munkát adó közintézmény gyűjteményét. Ha pedig ezzel tovább erősítheti annak rangját, növelheti hírnevét, hivatásában kaphat újabb lendületet. Az álom beteljesüléséhez a nem nélkülözhető szaktudás mellett az adott körülmények szerencsés összjátéka kell, s nem a véletlen, mert abban kevésbé hiszek.

Séd, 2020. 3. sz., 35. old.

Séd, 2021. 1. sz., 15. old.

Nekem ez az élmény közel negyedszázados muzeológusi lét ajándékaént adatott meg. Igazán jeles esztendőben, 2000-ben. Nem csupán az új évezred kezdetét ünnepeltük, Jókai Mór születésének 175. évfordulója is ez az év volt. A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság és Balatonfüred Város Önkormányzata különös gondval készült a méltó megemlékezésre. Az író füredi villája megépült, s a múzeummal lett épület felújított kiállítás, programok sorával várta a hagyományossá vált Jókai-napok rendezvény-sorozatának látogatóit. A tágabb Jókai család hazai és távolba szakadt leszármazottait rendszerint vendéggként fogadhattuk az ünnepségeken, így 2000-ben is. Ezen a május eleji péntek délelőttön újabb taggal bővült körük. Lazáry-Zsindely Zsuzsanna és férje első ízben vettek részt a Jókai-napokon, Svájcból érkeztek Balatonfüredre. A hölgy Jókai bátyjának, Károlynak az ükunokája, annak a Hegedűsné Jókay Jolánnak a dédunokája, aki a Jókairól őrzött emlékeit önálló kötetben adta közre. Jolánt szinte a családjukba fogadták Jókaiék, gyermeküként szerették. A nyarak egy részét is együtt töltötték az író balatonfüredi villájában, majd Jolán férjével, a későbbi pénzügyminiszter Hegedűs Sándorral és két fiukkal együtt is.

Jókay Jolán hagyatékából generációk során át gondosan őrzött Jókai-dokumentumok maradtak ránk. Ezeket tanulmányozásra, publikálásra ugyan kölcsönözték a kutatók meglehetősen szűk körének, így egy részük ismertté lett, ám sohasem váltak meg tőlük. A 2000. évi Jókai-napok rendezvényei után azonban Lazáry-Zsindely Zsuzsanna úgy döntött, a dokumentumok közül 16 tétellel gyarapítja a múzeumi gyűjteményt. Vételre kínálhatta volna azokat a Jókai-relikviák, -kéziratok zömét őrző, országos gyűjtőkörű Petőfi Irodalmi Múzeumnak, vagy nemes gesztussal az intézménynek ajándékozhatta. De nem ezt tette: a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében kaphattak előkelő helyet ezek a szinte felbecsülhetetlen értékű dokumentumok. S adásvételtől szó sem esett, a múzeum szűkös vásárlási keretéből különben sem lett volna rá mód, persze a gyéren csurdogáló pályázati pénzből sem. Ajándékot kaptunk, páratlan ajándékot úgy, hogy az ajándékozó nem kívánt magának holmi dicsfényt.

A múzeum legszerényebb gyűjteménye, az irodalomtörténeti addig mindössze két Jókai-kéziratot őrzött. 1915-ben a főrendiház elnöke, Palmer Kálmán ajándékozta Veszprém vármegye múzeumának Jókai *Zsidó fiú* című drámája négy kéziratlapját. A dráma újrairt kezdete az Jókai összes munkái kiadásához, mivel az eredeti elkallódott, csak később lelte fel az Gyulai Pál. 1929-ben pedig a Mórócza család adományaként került a múzeumba Jókai *Milyen demokraták vagyunk mi?* című írása, amelynek alcíme *Füredi prédikáció*, jelzésként arra, hogy Füreden vetette papírra, immár füredi villatulajdonosként 1870-ben. (Ez az írás máig nem vesztette aktualitását, a Jókai-kedvenceim közé tartozik!)

A Lazáry-Zsindely Zsuzsannától kapott dokumentumok legbecsesebbjei a kéziratok, levelek. Jókai a jellegzetes lila tintájával, gyöngybetűvel írta *Fátyol* és a *Fejedelm*, valamint a *Fra Diavolo* című elbeszéléseit, a *Hazáért* s a *Széchényi halála* című

verseit. Öt levele jutott gyűjteményünkbe, a legkorábbi a szüleinek címzett, aztán az édesanyjának, majd bátyjának, Károlynak írt, és két német nyelvű, ismeretlenek küldött részvétnyilvánító levele. Jókay Károlyék családi irattára őrizte meg azt a négy levelet, amit Károly írt öccsének „testvéri szeretettel”. Jókai kézírását őrizi még egy dátum nélküli, ismeretlenhez szóló emléklap, ami a barátság értékeire figyelmeztet. Az ajándékozott dokumentumok között van egy Jókaihoz intézett, Thász Dániel ügyét taglalo levél Turinból, és egy Oxfordból küldött köszöntő vers felszázados írói jubileuma alkalmából. No és egy unikum: a pozsonyi cseregyerekeskedése idejéből származó kis füzet az általa rajzolt növénytani táblázatokkal.

Számomra a dokumentumok mindegyike kedves, szakmai álmod beteljesítő. A szívemhez mégis legközelebb álló, muzeológusi és anyai lelkemet igazán megérintő Jókai 1837. február 15-én Pozsonyban kelt, szüleinek írt levele (lásd 64. oldal). Jókay Móricz másfél évvel korábban, tízévesen került Pozsonyba a szülői ház melegéből. Szülei, mint korábban testvéreit is, cserébe adták Zsigmondy Sámuel evangélikus gimnáziumi tanár családjához német szóra, míg az ő fiuk, Vilmos Komáromban Jókayéknál erősíthette magyarnyelv-tudását. Móricz annak a gimnáziumnak diákja lett, ahol Zsigmondy Sámuel tanított. „Igen sok tanulni való esik erre a két évre. El kellett sajátítania a német nyelvet, bele kellett mélyedni a latinba, és a negyedik osztályban megkezdeni a görögöt is, amellett rendes tantárgy volt sok minden egyében kívül a kalligráfia. Ekkor szerezte meg egymásba fonódó vékony gyöngybetűt” – fogalmazott híres Jókai-életrajzában Mikszáth Kálmán. A kisdíák Móricz rövid leveléből kiténik, a szükség íratta sorait. Ugyanis az 1836–37-es tanév második félévében kezdte meg görög tanulmányait, és nyelvkönyvet kellett beszereznie. Hogy szüleit megkímélje a pénzkiadástól, kérte, bátyja grammatikáját küldjék el neki Pozsonyba. És szüksége volt még írott és nyomtatott betűs mintalapokra a szépírás, a kalligráfia elsajátításához. Nem részletezett „egyebekre” is szüksége lett volna, viszont, mivel azok nem voltak sürgősek, inkább hallgatott róluk. Szüleit egyetlen sorban tájékozta a Pozsonyban a nagy hideg miatt dülő betegségről. Rögtön megnyugtatta őket: ő egészséges, és „Kedves drága Szüleinek jó egészséget, s minden jót” kíván. Az aláírás, bár a kor stílusát jellemezte, őszinte tiszteletről, szeretetről tanúskodik: „vagyok s maradok K. Dr. Szüleimnek Holtig szofogado fajok Jókay Móricz”. A levél hátoldalán németül ismételte meg kérését, bizonyítva, sokat fejlődött németnyelv-tudása.

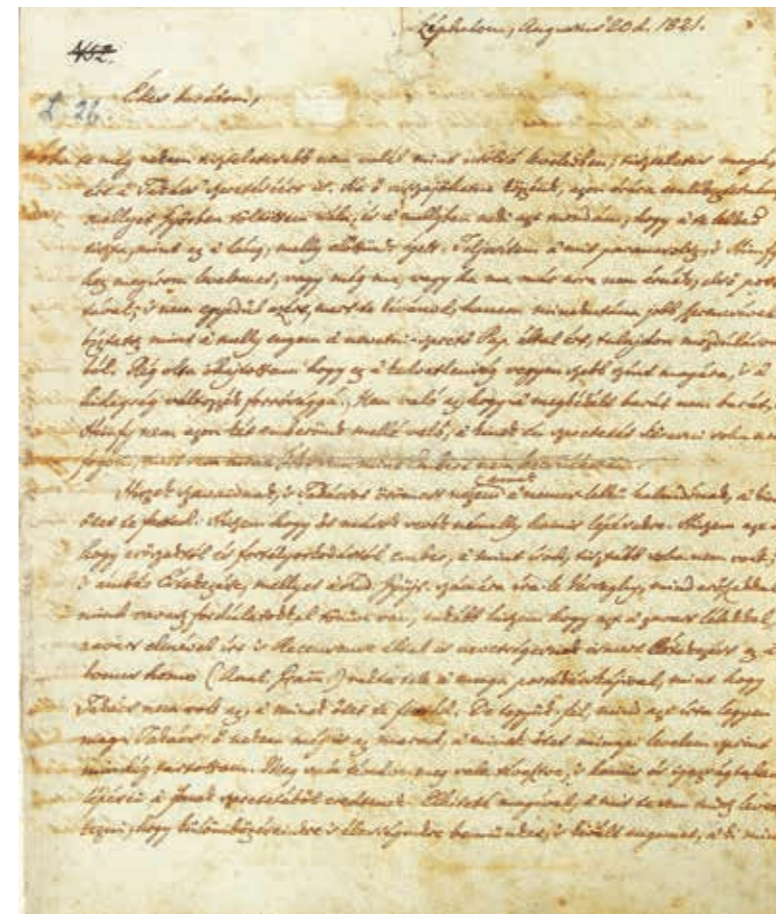
Jókai 1837 nyarán tért haza Komáromba. Pozsonyi cseregyerekeskedése éveiből ez az egyetlen fennmaradt levele. A féltve őrzött levelet Hegedűs Sándorné a múlt század elején másolásra adta át a Révai Kiadónak. A kópiát az Országos Széchényi Könyvtár őrizi. Amikor Kulcsár Adorján összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Jókai 1833–1859 közti levelezését, az eredeti példányt dr. Zsindely Sándorné Hegedűs Mária (Hegedűs Lóránd lánya, Jókay Károly dédunokája) tulajdonában tekinthette meg. Kulcsár 1971-ben megjelent kötete a második dokumentumként közli a levelet, ami immár 22 esztendeje valóban gazdagítja a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményét, s némi emlékeket ébreszt az intézmény egykori munkatársában.

Ács Anna

A Laczkó Dezső Múzeum Irodalmi kéziratgyűjteménye néhány verset és egy levelet őriz Kazinczy Ferencről. Az előző alkotások vásárlás útján magánkézből, az utóbbi páratlan értékű relikvia Darnay Kálmán hányatott sorsú kéziratgyűjteményéből került a múzeumunkba. A Darnay-gyűjtemény 1901-ben Pápay Sámuel levéltárával gyarapodott, s a fenti levél a Pápay-hagyaték része volt. A leltárba vett kézirat 206-os számot kapott, s tartalmi meghatározásként a következőket írták a levélhez: Kazinczy Ferenc kibékülése Kisfaludy Sándorral.

Kazinczy Ferenc levele Pápay Sámuelhez

1821. 08. 20. (ltsz.: 88.11.4.)

De vajon miért is kellett kibékülnie a két írói vezéregyéniségnek?

Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc 1828-ig egymást csak munkáikból és leveleikből, illetve mások közléseiből ismerték. Kisfaludy még pozsonyi diákkorában ismerkedett meg Kazinczy műveivel, s vallomása szerint a széphalmi mester írásai „legelőször és leginkább éreztették vele a magyar nyelvnek kellemét és édességét”, s bevallja azt is, hogy a szerelmen és a hazaszereteten kívül az ő „finomabb érzést lehelő írásai” buzdították a költészetre. A *Kesergő szerelem* című alkotása – mely Himfy néven jelent meg –, egy csapásra magával ragadta az olvasóközönség szívét, s e hatás alól Kazinczy sem szabadulhatott. A *Pályám emlékezetében* így ír Himfyről: „Himfynek az idén jelenének meg *Kesergő szerelemei*. Elragadtatással olvastam azokat s csodáltam azt a teremtő lelket, azt a kimeríthetetlen bőséget. Vágytam Kisfaludyt látni, hogy elmondhassam mennyire tiszteltem, mennyire szerettem.” Barátától Kazinczy ugyanis hamar megtudta, hogy ki rejtőzik a Himfy álnév mögött. Tisztelete jeléül neki ajánlja *Clavigo* című Goethefordítását.

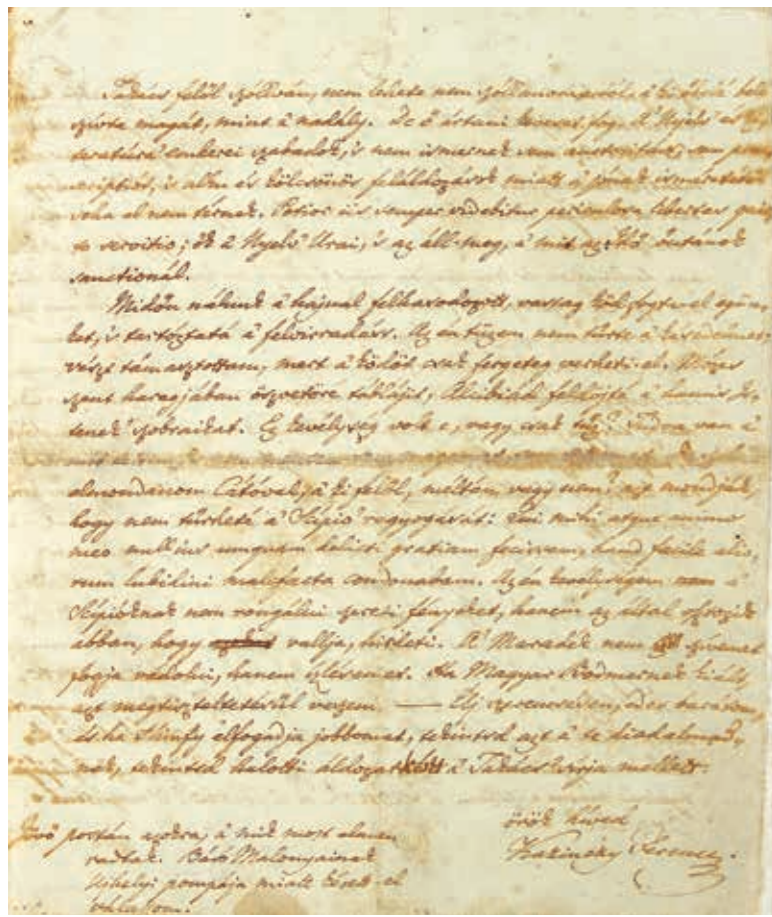
A fenti idézetek egy szép barátság kezdeményeire utalnak. Akkor mi is történt, ami eltávolodást okozott a két vezéregyéniség kapcsolatában? Ennek megértéséhez egy kisebb kortörténeti kitérést kell tennünk a magyar nyelv 18–19. század eleji helyzetét illetően.

A 18. században Magyarországon a latin nyelvű kultúra virágzott, az anyanyelvi írásbeliség az értékelhető kulturális hierar-

chiában másodrendűnek számított, s ez nemcsak tudományos, teológiai, történeti, retorikai traktátusokra, de a szépirodalomra is vonatkozott. A magyar nyelv természetes fejlődése megakadt, sőt visszafejlődött. Olyan idők voltak ezek, amikor a magyar arisztokrácia fiainak elsősorban idegen nyelveket tanítottak, a hazait pedig lenézték, s azt tartották, hogy az csak a parasztnak való. Magyar nyelvünk ennek következtében erőtlenné vált, elparlagiasodott. A nyelv korabeli állapotát jelzi, hogy a „legnagyobb magyar”-ként emlegetett Széchényi István németül írta bizalmas naplóját, illetve Batthyány Lajos – az első felelős magyar miniszterelnök – is jobban tudott németül, mint magyarul. II. József reformkísérletéig a latin nyelvnek ez a fajta dominanciája nem okozott nyelvpolitikai konfliktust, de miután az 1784-es nyelvrendelet telezővé tette a latin helyett a német nyelv hivatalos használatát,¹ a magyar reformértelmiségiek heves tiltakozásuknak adtak hangot, s ennek nyomán bontakozott ki a magyar nyelv átalakításának vitája, a nyelvújító mozgalom. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” – írta Bessenyei György 1778-ban. A hiány azonban oly nagy volt a nyelvünkben, sok fogalom kifejezésére nem volt szavunk, ezért az íróink legfőbb törekvése a nyelvművelés volt, amelynek célja a magyar nyelv alkalmassá tétele a törvényhozás, a közigazgatás, a hadi és polgári élet „dolgainak folytatására”. A magyar nyelv megújításán nemzedékek sora munkálkodott, de a köztudat a széphalmi mestert, Kazinczy Ferencet tartja a nyelvújító vezéregyéniségének: „...fél századig / tartá vallán, mint Atlas az eget / A nemzetiségnek ügyét” – írta róla Petőfi. A korabeli irodalmi életet ténylegesen Kazinczy irányította, kiváltképp kritikáival, publicisztikai tevékenységével és az egész országra kiterjedő levelezésével. Bár a nyelvújítás szükségességében a kortársak mind egyetértettek, azonban annak módját és tempóját illetően különböztek a vélemények.

Kazinczy öncélú klasszicizmusa, a „fentebb stílusú” esztétizálása heves ellenállásba ütközött a dunántúliak – köztük Kisfaludy Sándor – által képviselt romantikus ihletettséggű egyediség útkeresésével szemben. Kazinczy a „nyelvi ideál” nevében az írói önkényességet a nyelvújítás „természetes” tényezőjének tartotta,² míg az utóbbiak a nyelvjárásokat, az archaizmusokat kedvelték az idegenszerűséggel szemben. Két különböző nyelvészlelet ütközött, melynek vezéregyéniségei – a kezdeti barátság ellenére – „véres” ellenfelekké váltak. Veszprém is helyszíne volt a „nagy pennahaborúnak”, amely egy évtizeden át zajlott a jöttisták és az ipszilonisták között.³ Városunk (Dicsalóm⁴), Kazinczy ellenének főhadiszállásaként tartottuk nyilván, itt került megfogalmazásra 1813-ban a Kazinczy-ellenes *Mondolat*, a nyelvújítást gúnyoló pamflet.⁵ Az írás mélyen sértette Kazinczyt, miután címképe őt magát (Zafyr Czenczit⁶) koszorúsán, számárháton ülve, a Parnasszus felé léptetve ábrázolta. Az értekezés szerkesztője Somogyi Gedeon volt, de a fő gondolatok Kisfaludy Sándortól eredtek, s ezt Kazinczy is jól tudta. Ez egyfajta „revans” is volt a Himfy költőjétől, akit korábban a széphalmi mester marasztalt el a *Tövissek és virágok* című művének egyik epigrammájában. Az írás sokéves szakítást idézett elő kettejük kapcsolatában.

A Laczkó Dezső Múzeum Irodalmi kéziratgyűjteménye ebből a korszakból őrizi Kazinczy egyik levelét, amelyet a veszprémi

illetőségű Pápay Sámuelhez írt 1821. augusztus 20-án. Pápay Sámuel volt az, aki közvetítette a két irodalmi vezéregyéniség között, s szinte felszólította Kazinczyt: „Illő, kezét fognotok, közkincsünk, a nemzeti nyelv ügyében s túrnötök egymást, ha mindenben nem is egyezhettek is.” Kazinczy értékelte és elfogadta Pápay közvetí-

Szabó Magda: Szigliget

Szabó Magda *Szigliget* című versének kézirata (ltsz.: 88.1.8.) 1967-ben került a Laczkó Dezső Múzeum Irodalmi kézirategyűjteményébe

A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság – Éri István megyei múzeumigazgató kezdeményezésére – 1967-ben kérte fel a Szigligeti Irodalmi Alkotóházban időző kortárs magyar költőket, hogy archiválásra szántan speciális papírra balatoni verseket írjanak. Huszonnyolc költő, az akkori nemzedék színe-java, többek között Kassák Lajos, Nagy László, Szécsi Margit, Weöres Sándor, Pilinszky János, Illyés Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Jékely Zoltán, Devecseri Gábor, Zelk Zoltán, Somlyó György eleget tett a felkérésnek, s egyikük volt Szabó Magda is.

A Szigligeti Alkotóház a magyar irodalom egyik szentélye. Az egykori főúri kúria, az Esterházy-kastély 1952-ben vált irodalmi alkotóházzá, Bölöni György, az akkori Irodalmi Alap elnökének közbenjárására. A Kádár-korszak szinte valamennyi írója és költője eltöltött itt több napot, hetet. A hely, ahol íróink, költőink a világtól távol élhettek a napjaikat: alkottak, pihentek, kikapcsolódtak. „Szigliget afféle vámszabad területként funkcionált, ahol egy-egy szabadabb gondolat nem vont azonnali rendőrségi eljárást maga után” – írta Orbán Ottó az alkotóházról. Élénk közösségi élet jellemezte a közeget. Számos történet mesél arról, hogy áthallatszik a falon Palotai Boris írógépének kopogása, miközben Kertész Imre ádáz pingpongcsatát vív, Nemes Nagy Ágnes pedig a társasjátékok királynőjeként tündököl. Hagyományá vált az esti mindenféle műveltségi és társasjáték. Vészi Endre árapadhatatlan sakkpartner hírében állt. De anekdoták szólnak arról is, ahogy az írók, költők ugratták egymást, például Örkény István egyik kedvenc elfoglaltsága az volt, hogy ha hozzáfért valakinek a készülő írásához, akkor „belejávitott” a maga elképzelése szerint. Karinthy Frigyes és Zelk Zoltán más csínytevést eszeltek ki. Egy időben az volt a szokás, hogy akik hajnalig dolgoztak, kitétek egy széklet az

tői szerepét, s békejobbot nyújtott Kisfaludynak. A fent jelzett levél ennek a kibékülésnek fontos dokumentuma. S bár Kazinczy és Kisfaludy nyelvújítási nézetei ezután sem kerültek közelebb egymáshoz, de egymás érdemeit elismerték: „Szeressük és becsüljük egymást, a mennyire egymást érdemesnek tartjuk. – Legyünk békével!” – írja Kisfaludy Kazinczynak.

Pilipkó Erzsébet

Irodalom:

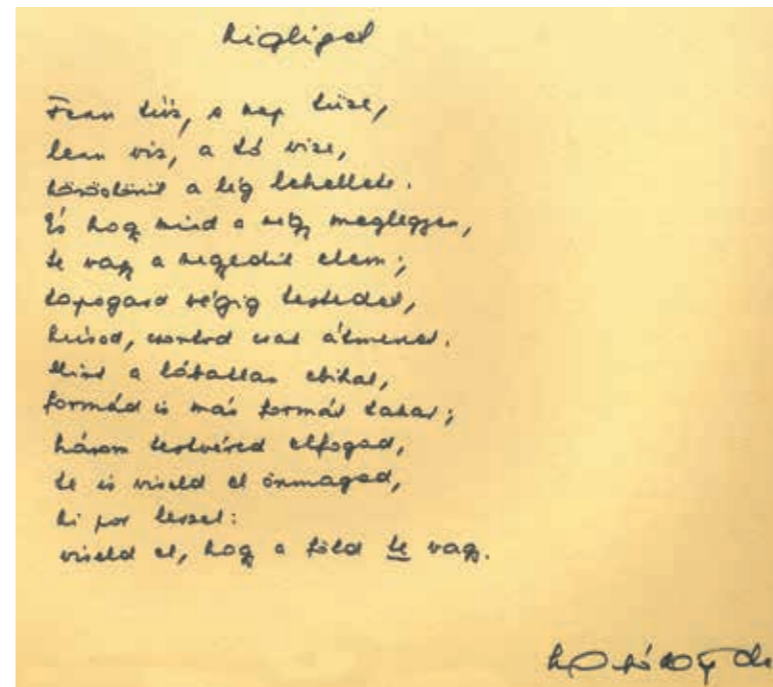
BENKŐ Lorand 1982. *Kazinczy és kora a magyar nyelvtudomány történetében.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

SEBŐ József 2013. *Dicsőhalom avagy Veszprém mint Széphalom ellenpólusa.* Veszprém.

VIZOTA Gyula: *Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc irodalmi vitája.* In: <https://adoc.pub/kisfaludy-sandor-es-kazinczy-ferencz-irodalmi-vitaja.html> (letöltve 2021. 03. 02.)

Jegyzet:

- 1 „Nincsen tehát más nyelv a német nyelven kívül, amelyet a deák helyett az ország dolgainak folytatására lehessen választani, amellyel tudniillik az egész monarchia, mind a hadi, mind pedig a polgári dolgokban él...” – mondja ki a törvény.
- 2 „A széphalmi mester látókörének tágasságát jelzi, hogy... a német szépírók és nyelv művelők, Herder, Wieland, Klopstock, Bodmer, Jenisch, Garve, Gedike nyomdokain haladt. Gondolataikat, nézeteiket a magyar viszonyokra alkalmazta.” Ld. BENKŐ 1982. 6.
- 3 A harc végül Révai Miklós hívei, a történetiség elvét valló jottisták javára dőlt el, háttérbe szorítva az ipszilonistákat, a Verseghy Ferenc, illetve a dunántúliak által képviselt kiejtéselvet.
- 4 Finom célzás a Kazinczy alkotta Széphalomra.
- 5 A *Mondolat* a nyelvújítás zúrzavarában született, az ortológus-neológus ellentét egyik fontos dokumentuma, amely a magukat neológusnak hívó újítók támadására irányult. Hatása elemi erejű volt, hiszen az volt a tét, hogy milyen lesz az irodalmi magyar nyelv, a különböző nyelvjárásoknak melyik változata lesz a domináns, melyik szolgál majd egy korszerű nyelv alapjául.
- 6 Kazinczy nevének anagrammája.

tam az Öregtorony shakespeare-i romjai között, húzattam fogat tapolcai fogorvossal, szaladgáltam pelék után a padlásán, hallgatam Lukács bácsit, a mesemondó csósz... Nyújt Szigliget csöndet és társasjátékok, telet és nyarat, nyújtja mindenkifőlött azt a (civilizált) természetet, amelyből sokunknak nem jutna már egy falat sem Szigliget nélkül, mert Szigliget gyönyörű, mert Szigliget kimeríthetetlen.” Örkény István és Déry Tibor a szigligeti emlékek hatására közös négykezes regény írásába kezdtek *Három nap az Aranykagylóban* címmel. A könyv ugyan nem készült el, azonban – Déry halála után – Örkény *Egy négykezes regény tanulságos története* címmel közreadta.

A Laczkó Dezső Múzeum Irodalmi gyűjteményének tárgyi anyaga több relikviát őriz Szegedy Rózától, Kisfaludy Sándor hitvesétől. Szegedy Róza hajfűrtje, ékszeresdobozja s több hímzése gazdagítja a múzeumi gyűjteményt, amelyek egykor a Kisfaludy-hagyaték részeként kerültek a hányatott sorsú Darány-anyagba, majd a megyei múzeumi intézmény gondozásába.

Hímzett levéltárca, Szegedy Róza hímzése

(Ltsz.: IrGy 16.105-D)

Az 1800-as évekből való hímzett levéltárca ekrüszínű selyemszátén alapra készült (bélése finom vászonkötésű selyem), késő reneszánsz mintával, selyem- és fémfonalas hímzéssel, láncc-, lapos- és bogóltéssel, domborotechnikával díszített. Nyitható rekeszes, fedeles darab. Hossza 41 cm, szélessége 17 cm. A nagyközönség először az 1990-ben megnyitott Szegedy Róza Emlékház kiállításán láthatta, majd 2005-től 2018-ig a Laczkó Dezső Múzeum állandó kiállításában kapott helyet. A tárlatot megelőzően az elhasználdott, megkopott levéltárcát az intézmény textilrestaurátora, Egervári Márta restaurálta.

Szegedy Róza Zala vármegye híresen szép, művelt és gazdag lányai közé tartozott. Édesapja, Zala vármegye alispánja az 1790-es évek elején Svájcban, Sankt-Pöltenben az orsolyiták zárdájában taníttatta az előkelő házasságra érdemes leányát. A korabeli magyar köznemesi családoknál az ifjú hölgyek házasságkötésében a hozomány mellett fontos szerepet játszott a műveltség is. Róza hárfázott, táncolt, és a kézimunkázás szinte minden fortélyát elsajátította a recehímzéstől a tűfestésig. Kitűnően megtanulta a német nyelvet. Később is legszívesebben ezen a nyelven írta leveleit, de verseit is. Sokat olvasott, s már fiatalon írói, költői kísérleteket tett. Levelei széles körű és megalapozott műveltségről vallanak. Svájcban 16 éves korában került haza. „Szép, hideg, okos és főleg gazdag” – írta róla Szerb Antal. „Igen szép és igen okos lány,

Schöffl József: Széchenyi István a Vaskapunál

1836 után, olaj, vászon, 150 x 113 cm, ltsz: 53.7.28.

A Laczkó Dezső Múzeum Képzőművészeti gyűjteményében számos kvalitásos portré található. Van, amelyik ismeretlen művész alkotása, és van, amelyik olyan tehetséges arcképfestő munkája, mint Joseph Krafft (1786–1828), Barabás Miklós (1810–1898), vagy épp Vastagh György (1834–1922). Vannak képek, amelyek történelmünk nagyjait ábrázolják, és vannak olyan alkotások is, amelyek szereplőiről mit sem tudunk. E sok értékes portré közül azonban kiemelkedik egy mű, amelynek keletkezéstörténete sem hétköznapi, és valójában másolat.

Séd, 2022. 1. sz., 38. old.

Schoeffl Ágoston (1809–1888) festőművész Pesten született. Mivel Magyarországon ekkor művészeti akadémia még nem volt, 1828-tól külföldön, a bécsi akadémián, majd itáliai, franciaországi és svájci tanulmányutakat követően Münchenben tanult. 1835-ben hazatért, és nyomban sikert aratott. Széchenyi István gróf (1791–1860) ebben az évben kérte fel, hogy fesse meg arcképét menyasszonya, Seilern Crescentia (1799–1875) részére. Schoeffl elképzelése szerint Széchenyi a Vaskapu előtt, eredetileg frakkban üldögélt, ez az öltözék azonban nem nyerte el Crescentia tetszését, mikor 1835. május 3-án megnézte a képet a műteremben.¹ Túl komornak tartotta az arc megfogalmazását, és a hősi pózhoz nem illőnek a frakkot,² ezért a festő magyar díszruhába öltöztette „a legnagyobb magyart”. Az eredeti alkotás elveszett, azonban készült róla kórajz még ugyanebben az évben.³

A veszprémi múzeumban található másolatot a művész édesapja, Schöffl József Károly (1776–1850), aki maga is festőművész volt,⁴ a pápai kaszinó számára készítette.⁵ Mivel a 19. század első felében készült, korai reprodukcióról van szó, értékes darabként tartjuk számon. Ez a második nagyméretű Széchenyi-portré, amely realiztikusan ábrázolja a politikust, akinek első egész alakos képmsát 1834-ben idősebb fiúvérei rendelték meg Friedrich von Amerling (1803–1887) osztrák arcképfestőnél a Magyar Tudományos Akadémia számára. Az Amerling-féle portré máig a legismertebb és a későbbiekben sokat másolt Széchenyi-ábrázolás, amely már Schoeffltre is hatást gyakorolt. Ez tetten érhető a ruházaton és a háttérben feltűnő tájképi részleten, azonban míg Amerling ragaszkodott a főúri portrék szokványos, reprezentatív kompozicionális elemeihez,⁶ addig Schoeffl sokkal közvetlenebb módon kezelte a modellt beállítását, és teljesen megnyitotta a hátteret.

A kép előterében, kősziklán ül a nézővel szembe forduló, térdig ábrázolt Széchenyi. Összefont kezeit térdén nyugtatja, jobb-ján a kócsagtollas süveg alatt a *Jelenkor* című politikai lap egy 1836-os száma fekszik, utalva arra, hogy milyen fontos sajtóorgánus és szócsofó volt ez számára. Ennél azonban még fontosabb a háttér. Az arcképek természeti háttérrel való megnyitása az itáliai reneszánsz festészetben gyökerezik, de a romantika korában ismét népszerű megoldássá vált, különösen Angliában. Széchenyi portréján azonban a háttér nem csupán díszlet, a Vaskapu-szoros folyami szurdokvölgyét és a lent kanyargó Dunát ábrázolva utal arra, hogy a politikus milyen aktívan dolgozott a folyó szabályozásán és hajózhatóvá tételén. Schoeffl a sziklákat romantikus fel-fogásban, jéghegyszerűen töredezett felszínnel ábrázolta, a gróf feje mögött mint profán glóriát, ívesen hajló felhősávot helyezett el. Ezt a megoldást és a szembe forduló testtartást Barabás Miklós is áttemelte 1836-ban festett Széchenyi-portréjára.

Schoeffl igen rövid ideig élt Magyarországon. Külföldi tanulmányai végeztével hosszú európai utazásra indult, folyamatosan úton volt, egy-egy országban hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott, de sehol sem telepedett le. Eljutott Indiába, Észak-Amerikába, Mexikóba és a Közel-Keletre. Indiában a szikh maharadzsa udvari festője volt. Több ízben hosszabb időszakot töltött Angliában, majd végül megbomlott elmével, Londonban hunyt el. Ide-

haza kevesebb mint tíz eredeti művét őrzik közgyűjteményekben, melyek mindegyike portré, két legismertebb alkotása, Széchenyi István és Körösi Csoma Sándor portréja azonban csak másolat-ban maradt fent.⁷

Schoeffl Ágoston életútját elsőként Genthon István fedezte fel a hazai művészettörténet-írás számára, majd a közelmúltban Szvoboda Dománzky Gabriella és Mészáros Ágnes foglalkozott behatóan a festőművésszel. Gabriellának köszönhetően a veszprémi múzeum Széchenyi-arcképe is középpontba került, 2016-ban még Görögországba is eljutott, ez év végén pedig a szabadkai múzeum kiállításán fog szerepelni.

Sipos Anna

Irodalom:

- CENNERNÉ WILHELMB Gizella: Széchenyi István arcképei. In: *Életünk*. 1991. december 1098–1107.
 FEHÉR Ildikó: Schöffl József ismeretlen oltárképei a váci egyházmegyében. In: *Művészettörténeti Értesítő*. 2006. június 415–423.
 GENTHON István: Schöffl Ágoston, India pesti festője. In: *Művészet*. 1966. november 12–14.
 KÖRNYEI Attila: Beszámoló a Széchenyi István Emlékmúzeumról. In: *Soproni Szemle*. 1990. 1–4. sz. 203–212.
 MÉSZÁROS Ágnes: Schoeffl Ágoston pesti festő Angliában. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XL*. Budapesti Történelmi Múzeum, Budapest, 2015. 175–200.

Jegyzet:

- GENTHON, 1966: 12.
- CENNERNÉ Wilhelmb, 1991: 1099.
- GENTHON, 1966: 12.
- FEHÉR, 2006: 422.
- KÖRNYEI, 1991: 212
- CENNERNÉ Wilhelmb, 1991: 1098–1099.
- MÉSZÁROS, 2015: 175–176.

de igen nagy úrnő. Szegény legény ne forgolódjék körülötte, mert nagyra van nevelve” – figyelmeztette Kisfaludy Sándort egyik barátja, aki szerette volna elnyerni Róza szívét. Ez a minősítés azonban nem tántorította el Kisfaludyt a lánytól, inkább meghódításra sarkallta. A főrangú ősökkel büszkélkedő Kisfaludy család a 18. század utolsó harmadában – a terjedelmes fiúág miatt – egyenesen haladt a vagyoni széttagolódás útján, épp ezért kezdetben okkal ítéltette Róza a délceg ifjút hozományvadásznak. S bár a legendássá vált 1795. évi badacsonyi szüreten szerelmük fellobbanása kölcsönösnek ígérkezett, a következő év farsangján Róza mégis visszautasította a kezét megkérő Kisfaludy Sándort. Végül a költő mégis célt ért a leveleivel, a *Kesergő szerelem* énekeivel elnyerte Róza szerelmét, az őt boldogító igent. 1800. január 20-án egybekeltek, házassága első évében született Kisfaludy versciklusa, a *Boldog szerelem* himnusza. 32 évig éltek együtt.

„Csekély szerzeményemet iparkodásom mellett leginkább az ő hív szeretetének, segedelmének, maga megvonásának és okos gazdaasszonyságának köszönhettem” – írta Kisfaludy Sándor a feleségéről. Az idézett mondat a költőnek egy töredékes végrendeletéből származik, keletkezési évét sem tudjuk. Bármikor is papírra vethette – lehet, hogy még Szegedy Róza életében –, egy érett, az életben sokat tapasztalt férfi értékítéletként értelmezhető feleségéről és önmagáról is. Kisfaludy az ifjúkori szerelmi kalandok sora után a házasságában megtalálta mindazt, amire egész életében vágyott. „Serdülésemtől fogva az volt egyetlen kívánságom, hogy egy szerető és szeretett asszonnyal töltssem földi életemet magyar nemes szabadságomban” – írta a költő a *Két szerető szívnek története* című munkájában, immár boldog házasemberként. A házasságkötés szigorú cezurát jelentett Kisfaludy életében, felhagyott a futó kalandokkal, boldogságuk megőrzésére, sőt meg-

erősítésére törekedett. Az inszurrekció idején Győrből írott egyik levele is ezt bizonyítja: „Héj, édes Rózim! nékem már csak te kellesz és a magános, szabad csendes élet. Sem fényen, sem hivatalon nem tudok kapni. A békesség és a házi élet, és te vagytok egyetleneg örök kívánságom.”

Róza nagyasszony léte – Kisfaludy távolléte alatt – maga vezette a gazdaságot, a háztartást. Amikor a költőnek hadba kellett vonulnia, a feleségére bízta a kiterjedt gazdaság irányítását. A házaspár sűrűn váltott leveleiből nyomom követhető, hogy Róza asszonynak igazi tehetsége volt a gazdálkodáshoz. Kisfaludy aprólékos utasításokkal látta el hitvesét a soron következő mezőgazdasági munkákra vonatkozóan, azonban az előre nem látott szituációkban az asszony önállóan is képes volt helyes és bölcs döntéseket hozni. Róza talán úgy érezte, hogy férje megbecsülését tovább erősítheti, ha ezt a nem könnyű feladatot felelősségteljesen végzi el. A férj elégedettséggel nyugtázta a felesége tevékenységét.

Eötvös Károly – a megtartó emlékezet alapján – jellemezte Szegedy Rózát gazdaasszonyi minőségében, s felmagasztalta őt. Leírta, hogy bár előkelő családból származott és főúri familiákkal állt kapcsolatban, maga vezette a belső gazdaságot. Ügyelt a konyhára, az élelstarra, a baromfikra, a veteményeskertre. Ha a helyzet úgy hozta, akkor a nemesasszony képes volt a szolgálkkal is vitába szállni, ha elégedetlen volt a munkájukkal. A házi teendőket még betegyából is irányította. Érzekelte férjének elfoglaltságát, s talán valami kompenzáció is volt számára gyermektelenségükért.

Kisfaludy Sándor még 1831-ben, a felesége halála előtti évben is képes volt szerelmének újabb tanújelét adni, mégpedig a füredi kőszínház megnyitóünnepségén. A közönség a költőt ünnepelte, a hölgyek rózsát dobáltak a lába elé, ő lehajolt, s felvett egy fészlő rózsabimbót, amelyet odavitt a feleségéhez, megcsókolta az arcát, s keblére tűzte a virágot.

Szegedy Róza 1832-ben bekövetkezett halála után férje erekeként becsülte a hitvese személyes tárgyait, így a hímzésmintáit is. Ennek köszönhetően kerülhetett be a Kisfaludy-hagyatékba, illetve később a múzeumi gyűjteménybe is a fent leírt relikvia.

Pilipkó Erzsébet

Irodalom:

- ÁCS Anna 2013. Hímzésminták. In: *Térjünk a tárgyra. Kiállítás a LDM alapításának 100. évfordulójára*. Szerk.: TÓTH G. Péter – SCHLEIHER Vera. Veszprém. 46–47.
 ÁCS Anna 2017. Kisfaludy Sándorné Szegedy Róza: gazdálkodó nagyasszony a 19. század elején. In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk.: FÁBRI Anna – VÁRKONYI Gábor. Argumetum Kiadó. 29–37.
 GERVÁRI Márta 2020. „Arannyal, ezüsttel, színes selyemmel ékített”. Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza hagyatékából fennmaradt hímzett tárcsa helyreállításának története. In: LDM online. 6. 1. szám. 13–22.

„Bátor filmek”

A BIDF – Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál veszprémi vetítései a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kara védnökségével a Cinema City Balaton moziban. 2022. január 27–30.

„A remény nem abbéli meggyőződés, hogy valami jól sül el, hanem bizonyosság afelől, hogy a kimeneteltől függetlenül van értelme.” Hét évvel ezelőtt ezzel a Václav Havel-idézzel kezdte az életműdíjas Gyarmathy Lívia méltatását Zalán Vince filmesztéta a BIDF-en. E gondolat nagyszerűen világít rá a dokumentumfilmzés lényegére, mert az alkotók nem kasszasikerre és nézettségi rekordokra törekedve készítik filmjeiket, hanem e fönti meggyőződés által vezérelve. Többször névtelenségbe burkolózva, hazájukat elhagyva alkotnak, a veszélyét és kockázatát is vállalva az épp regnáló (akár elnyomó) hatalommal szembeni megszólalásnak. Az alkotások sokszor segélykiáltások, az élni akarás, életszeretet filmjei. Tükrök. Pont ezen a címen látható például idén a versenyprogramban az indiai savas támadásokról szóló film, mely az évente 250-300 ezer ilyen brutális támadást elszenvedő indiai nő nevében szól. Maguk az alkotások is egyre „filmszerűbbek”, élményt adnak, s az emberek vágya a valóság megismerésére nem csökken. Az őszinte doku műfaj egyben rávilágít korunk médiájának manipulatív jellegére is. Nem könnyű vállalás dokumentumfilmeket készíteni, ezért is fontosak a BIDF-hez hasonló nemzetközi szemlék, ahol a figyelem ezekre az alkotásokra koncentrálódik. Nagy öröm, hogy idén városunk is kapcsolódhatott a Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál eseményeihez, a Pannon Egyetem MFTK védnökségével.

Ha rövid történelmi kitekintést tesszünk, hasonlóképp segítette az ELTE Társadalomtudományi Kara a *Ha érteni akarod a világot* elnevezésű dokumentumfilmfesztivált Budapestben, az oktatók szakmaiságával is támogatva a Szirony Szabolcs által gondozott programot, nagyjából 2009 és 2013 között. 2014-ben a nemzetközileg jobban használható Budok néven újult meg a fesztivál, s az év elején megtartott eseményt már szeptemberben követte az első BIDF, amit fesztiválalapítóként Sós Ágnes filmrendező és Balogh Rita producer jegyez. Sós Ágnes fesztiváligazgatóként is gondozza az eseményt, 2022-ben immár 8. alkalommal. A versenyprogramban idén 32 egész estés kreatív dokumentumfilm szerepel, amelyek díjazásáról közel 50 fős nemzetközi zsűri dönt. A fesztivál minden évben választ egy szlogent. Korábban „Mert rólunk szól”, „Nézz szembe”, idén a „Bátor filmek” a fesztivál hívószavai. Ennek megfelelően az öt szekció filmjeit a bátor nők, bátor gyerekek, bátor ellenállók, bátor útker-

esők, bátor álmodozók kategóriákba rendezték. A versenyen kívüli alkotások pedig a Kínáról bátran, a Gorbacsovtól Putyinig szekciónévet kapták, s itt sorakoznak Almási Tamás filmjei, valamint egy premier: Sós Ágnes 2022-es *Tiszta sváb* című alkotása. Szép hagyománya a fesztiválnak, hogy életműdíjat is adományoz. Korábban Gyarmathy Lívia, Sára Sándor, Gazdag Gyula, Szalai Györgyi és Dárday István, idén Almási Tamás filmrendező kapta, akinek nevéhez kötődik a DocNomads nemzetközi tehetséggondozó program.

Sajnos idén nincs magyar szekció, sőt versenyfilm sem. Érdekes adat ezzel szemben, hogy 2014-ben 75 magyar alkotás nevezése érkezett be. Több vidéki helyszínnel bővült viszont a fesztivál, így Eger, Debrecen, Szeged, Szolnok, Székesfehérvár, Szombathely, Győr, Pécs és Zalaegerszeg mellett Veszprém is lehetőséget kapott a versenyprogram filmjeiből hat alkotás bemutatásra. A filmeket a szervezők ajánlották fel a helyszíneknek. Veszprémben az alábbi hat filmet nézhettük a Cinema City Balatonban: nyitófilmként a már több nemzetközi díjjal büszkélkedő alkotás a *Flee/Menekülés* című dán–svéd–francia–norvég–amerikai–szlovén–észtspanyol–olasz–finn animáció(!) (2021), majd a *Cow/Tehén* (nem állom meg, hogy megjegyezzem: a bátor nők szekcióban!) egyesült királysági (2021), a *Vörös falak foglyai* hongkongi (2020), *Mádám Anny* cseh (2020), a *Magas mércé* izlandi–finn (2021), a *Gólya, bácsi, gólya* horvát–olasz (2020) film. A nyitófilm előtt a megjelenteket házizagdaként a Pannon Egyetem MFTK dékánja, Navracscs Judit köszöntötte, s hangsúlyozta, hogy nemcsak képzéseikhez illeszkedik jól a fesztivál jellege, de az egyetem szerepvállalása fontos a várossal való kulturális kapcsolat építésében, és a hallgatók számára is jó lehetőség, hogy tudásukkal, munkájukkal kapcsolódjanak a szervezéshez. Ezt erősítette meg dr. habil. András Ferenc, a Társadalomtudományi Intézet igazgatója, a veszprémi program kreatív menedzsere is, aki köszöntőjében megköszönte Horváth Virág helyi szervező munkáját. Németh Rajmund, a VEB 2023 EKF projektmenedzsere a 8. BIDF zsűritagjaként reményét fejezte ki, hogy ez a fesztivál eredményesen tagozódik a Mozgóképfesztivál és a Pannonfiling találkozós veszprémi filmes rendezvények közé.

A filmek bemutatását beszélgetések követték, melyekben Szabó B. Eszter újságíró az egyetem oktatóival, a témákban jártas szakemberekkel beszélgetett. A *Tehén* című film vetítése után például a környezettudatos életmódot hirdető Feltöltő Pont bolt vezetőjével, Laczkó Boglárkával és az Escalate együttes tagjaival. A *Vörös falak foglyai* című, a hongkongi diáktüntetésről szóló film után Csillag Zsolt kancellár és Kalmár Zoltán egyetemi docens vitatta meg a látottakat.

Bizonyára komoly oka van, és ne szegje kedvünket, hogy a 2022-es programban többek közt 2016-os, 2017-es készítésű és visszatérő – a fesztiválon az előző években már látott – alkotások is vannak. Örülünk annak, hogy kicsit veszprémiként is ré-

szei lehettünk a fesztiválnak, s talán majd jövőre több zsűritaggal, alkotóval is találkozhatunk, esetleg a házizagdzák maguk is választhatnak filmeket a kínálatból! A legnagyobb siker azonban az lenne, ha a Covid végre nem korlátozná szabadságunkat, még többen mernének újra moziba járni! Addig is ajánlom a BIDF Net oldalon megtekinthető tíz filmet, köztük van Sós Ágnes sikere, a *Szerelempatak*, de látható az idei programból *A Napra várva*, 2016-os dán film olyan kínai gyermekekről, akiknek szülei börtönbe kerültek.

A fesztivál zsűrije szekciónként dolgozott, ennek megfelelően hozta meg döntéseit. A Veszprémbe is látható filmek közt is vannak nyertesek: a fődíjat, a közönségdíjat és a bátor útkeresők szekció zsűrijének díját a *Menekülés* című film kapta. A diákszűri díját és a bátor gyermekek szekció különdíját a *Vörös falak foglyai* érdemelte ki. A bátor nők szekció zsűrije pedig a *Mádám Anny* című alkotásnak ítélte a különdíjat. (A díjazottak teljes listája a fesztivál honlapján, a bidf.hu oldalon megtekinthető.)

A BIDF és évközi rendezvényein kívül érdemes követni a közel húszéves Verzió Dokumentumfilm Fesztivált, valamint a KineDok-eseményeket (és weboldalt), melyek filmklubokba juttatják el a fesztivál/mozi/tv bemutató után még egy évig a kiemelkedő dokumentumfilmeket.

A dokuk a valóság filmjei. Becsapás, megvezetés, hazugság nélküli alkotások. Fontosságuk túlmutat minden statisztikai számon. Dolgoznak bennünk, cselekvésre sarkallhatnak, ismereteinket bővítik világunkról, amelyben annyira szeretnénk biztonságban és boldogan élni! S ha ennek a rövid írásnak folyamánya lesz, hogy a kedves olvasó rákeres dokumentumfilm internetes oldalakra, és megtekint pár filmet, már nagyon megérte papírra vetni e sorokat!

Farkasné Molnár Csilla

A négy tekintet albuma

Bárány László: *Paulus útján – Pál apostol Európában*. Fotóalbum. Olive Art kiadó, 2021.

Bárány Lászlónak van szeme. Ezt régóta tudom. Fogjon kamerát vagy fényképezőgépet, megtalálja azt, amit akkor és ott, jó eséllyel én is néznék. Amire ráemelném a tekintetemet. Lehet a képeihez társulni. Megmutat, fölösleges öncéluskodás nélkül mutatja azt, ami van. Ennél több pedig, ebben a képekkel reménytelenül szétbar-molt világunkban nem nagyon kell.

A *Paulus útján* című, általa készített vaskos fotóalbum igazán impozáns kiadvány. Nagy, látványos fotók, érdekes perspektívák, érzékeltetett atmoszféra, elegáns kivitelezés.

Pál apostol, miután a damaszkuszi úton megtért, elhatározta, hogy az evan-

gélium hirdetésébe kezd. Több missziós útra is indult, az album az európai zarándoklatát követi végig, amit egyébként egy látomása ihletett. Időszámításunk szerint 49-50 körül vagyunk. Menekülések, nyilvános megaláztatások, börtön, tanítás, csodatevés. Nem kevesebb, mint a kereszténység világvallássá válásának története. Görögország, Kréta, Málta, Szicília és Itália tájait látjuk a fotókon, városokat, romokat, kikötőket, eltűnt piacok, templomok maradványait. A Via Egnatia és Via Appia ősi útjain, a Földközi-tenger ösvényein vezet az út. Közismert vagy éppen soha nem látott helyek, életképek messze letérve a turistavonalról. Pásztorok, halászkok, görög szoborszerű arcok, mentőorvos portréja Lukácsra utalva, börtön egy atlétatrikós férfi szemszögéből, kő és kő, az évszázadok alatt alig változott tengeröblök. Szaloniki-ben az egykori piac maradványai mögött lakótelep, totálképek fekete-fehérben, kiemelt apró részletek, a zsidó gettót elhomályosító fűgefalevél, a mediterránum delejessége és a vissza-visszatérő megállapítás: a világ mit sem változott, eltelt kétezer év, a közeg lélegzik tovább, a leszármazottak élík életüket. És semmi változás. Erőszak és elutasítás, nyomor és luxus, hitek és ellenképzetek egymás hegyén-hátán.

Bárány László zarándoklata ez. Nem a fotóriporteré, hanem az úton lévő emberé, akinek történetesen egy fényképezőgép lóg a nyakában. Az emberé, aki harminc évvel ezelőtt épp az Égei-tenger partján tért meg – nyilván a könyv e radikális változás vagy inkább választás lenyomata. Pál zarándoklata és pálfordulása így találkozik kétezer év elteltével az album készítőjével. A közlés kényszere, a személyes érintettség tehát adott, ami érződik a szövegekben is. Mert Bárány László nemcsak képekben mutatja meg Pál zarándoklatát, le is írja annak történetét, helyszínről helyszínre. Mesél, Rejtő Jenőre asszociál, megjegyzéseket tesz. Az alapos tájékozottsággal megírt elmesélést az *Apostolok cselekedetei* bibliai szöveg részletei erősítik meg. Nincs közhely, nincs okoskodás. Áve!

Van négy tekintet az albumban. Az egyik a halász tekintete. Belenéz egyenesen a szemünkbe. Kezében halat fog, tán mutatja is nekünk. Minden magától értetődő, az összeszorított száj, a szakáll és az erősen barázdált homlok alatti tekintet. Nem mondanám szomorúnak, örömtelinek végképp nem. Nem tétova, nincs benne tanácsalanság, de a meggyőződésnek sincs nyoma. Erős nézés. Időtlen nézés. A létbe vetettség elfogadása van benne. A létezés mélysége. Egy szempár, amit nem lehet félreérteni. Belenézünk, és tudjuk.

A másik egy kőarc. Szoborfej. Nem démoni gorgófej, de azért van benne kellő sötétség. Egykori athéni oszlopsarnokba vésett fej. Kiüresedett szobortekintet, tágra nyílt szemek, mint aki olyat látott, amit egyébként nem lehet.

A harmadik egy lecsukott szem. Szirakúzaí utcazenész, gitározás közben. Egyedül van, nincs publikum. Ószes férfi, karikaszeműveggel, mögötte finom, érzékeny vonásokkal. Lehunyja a szemét. Muzsikál. Így néz ránk, lecsukott szemmel.

Végül egy tekintet a dél-szicíliai halpiacon. Tagbaszakadt férfi, karba tett kézzel ül, hosszú böllerruha van rajta, olyan, mintha aludna, de rénsnyire mégis nyitva a szeme, lefelé néz, nem látjuk a szemgolyót. Előtte véres asztal, rajta két hal, egyiknek levágták a fejét. A másik hal ránk szegezi a tekintetét. A hal szája nyitva, tekintete üveges. A férfi helyett ez a kibelezett hal néz ránk. Halott tekintet, mégis kifejező. Ez van, ez lesz.

Számomra Bárány László albuma ennek a négy tekintetnek a könyve. A tekinteteké, amelyek elvisznek oda, ahova nem vezet zarándokút.

Martinovics Tibor

A be nem teljesült ünnep

Rákász Gergely 3+1 aspektusból. Beteljesült ünnep. Hangvilla, 2021. december. 19.

Mi a közös az alábbi nevekben: Richard Clayderman, Stjepan Hauser, André Rieu, Havasi Balázs, Edvin Marton vagy éppen Rákász Gergely? A válasz egyszerű: ők azok, akik komolyzenét ígérnek, de kommerszet árulnak.

Milyen tényezők kellettek ahhoz, hogy ezen előadók megjelenjenek a koncertélethez? Véleményem szerint ennek minimum két oka van. Az elsődleges szempont, hogy a zenei magasművészet nagyjából a 19. század második felétől fokozatosan elkezdett távolodni saját közönségétől. Mendelssohn, Brahms vagy Schumann zenéje a maga korában is közérthető és közkedvelt volt, azonban Wagner, Strausst vagy Mahlert már magyarázni kellett a hallgatóságnak. A folyamat exponenciálisan gyorsult a 20. század elején, gondoljunk csak Sztravinszkij *Tavaszi áldozatának* botrányos párizsi bemutatójára, vagy a Schönberg által megalkotott, majd később Berg és Webern által tökéletesített dodekafon kompozíciós eljárásra.

Ennek a jelenségnek az egyik következménye az volt, hogy kortárs zenét már a 20. század elején sem tűztek műsorra az előadók, vagy ha „muszáj” volt, akkor is nagy klasszikus kompozíciók köré ágyazva tudták csak bemutatni azokat. Már Arthur Honegger is felhívja erre a figyelmet 1951 táján egy írásában: „A közönséget az a zene ijeszti el, melynek hallgatása közben úgy érzi, hogy elsüpped, s hamarosan végleg elmerül a hangok parttalan ingoványában. Ilyenkor a hallgató unatkozik és nem figyel tovább. Igenis lehet megalkuvás nélkül szólni a közönséghez, sőt csakis így lehet szólni hozzá, de kerülni kell minden zavarosságot.”

A másik ok, ami közrejátszhat ezen produkciók létrejöttében, az pedig nem más, mint a piac. Szintén Honeggertől idézek: „Határozottan az az érzésem, hogy egy kultúra végéhez értünk. [...] Tartok

tőle, hogy a zene [szűnik meg] az első között. Minél messzebbre haladok, annál jobban felismerem, hogyan válik el eredeti rendeltetésétől: a varázstól, a csodától, attól az ünnepélyességtől, mely a művészi kinyilatkoztatást körül kell, hogy vegye. [...] Az átok – a szó nem túl erős –, mely a mi foglalkozásunkon ül, így hangzik: a zene nem vérszegénységben, hanem vérbőségben pusztul el. Túl sokat produkálnak, nagy a kínálat és kicsi a kereslet”

A „kicsi kereslet” kevés hasznót hoz, a kevés haszonból pedig nem tudja fenntartani magát a művész. A mai napig komoly problémát okoz és sokszor a kiegészítő veszélyével fenyegeti a művészeket, hiszen nem elég, hogy saját előadói karrierjüket menedzselik, a megélhetésért tanítaniuk is kell, vagy valamilyen egyéb állást is vállalniuk kell saját maguk és családjuk fenntartása érdekében. A jelen írás apropóját adó előadók megtalálták azt a piaci rést, amit munkásságukkal igyekeznek betölteni. Szemmel láthatóan nagy az igény ezekre a produkciókra, hiszen egész stadionokat is képesek némelyek megtölteni. Piaci rés – nagy kereslet – nagy haszon!

Jelen írás további részében Rákász Gergely Hangvillában tartott koncertje alapján tekintjük át azon 3 (+1) személyiségjegyet, amelyek a fenti előadók legtöbbször megjelennek. Kezdjük a legnyilvánvalóbbal:

1. A Showman

Mindegyik előadó, így Rákász Gergely is pazar retorikai készségekkel rendelkezik. Koncertjeik szövegeit érezhetően jó előre begyakorolják – ez persze még nem lenne probléma –, és dekára pontosan kimérik, hogy milyen előadási elemből mennyit és mikor használnak fel. A 21. századra oly jellemző látványtechnikai elemek is megjelennek: a márkás cipő, öltöny, nyakendő; a megnyerő mosoly; de más aspektusból nézve láthatjuk a vizuális eszközök mértéktelen használatát. Mindezen jelenségek önkéntelenül vezetnek el bennünket a második tipikus személyiségjegyhez.

2. A Marketinges

Ahogy fentebb írtam: piaci rés – nagy kereslet – nagy haszon. A piaci rés felismerése pusztán még nem elég. Az előállított „terméket” el is kell tudni adni, ehhez pedig a 20-21. század egyik legmegosztóbb munkását, a Marketingest kell felkeresni. A Marketinges feladata, hogy eladja a terméket. Ez így önmagában még ártalmatlan dolog, de kétélű penge.

Megfigyelhetjük, hogy bármilyen reklámban már nem az adott terméket reklámozzák, hanem egy életérzést kívánnak eladni. Ezt olvashatjuk a koncertről a Hangvilla honlapján megosztott programajánlóban: „Élmény, Minőség, Kultúra, Kikapcsolódás Bach, Beethoven és Holst mesterműveivel, egy különleges látványkoncerten amit történelmi kitekintéssel és szeretettel gondolatokkal indít útnak a Karácsony felé!” Érezhető, hogy a Marketinges itt is az élményt hangsúlyozza.

A Marketinges azonban nem csak a koncertek hirdetésében jeleskedik, hiszen a honlapokon és a közösségi médiában is

tevékeny. Nézzük csak meg, hogy a Facebookon milyen „hirdetésunami” özönlik ránk ezektől az előadóktól. Rákász is minden alkalmat megragad, hogy írásokkal, képekkel, zenékkal népszerűsítse önmagát, és persze a koncerten is kötelező érvényvel megjelenik ez a személy. Az esemény előtt és után rengeteg Rákász Gergely-„merch”-öt lehetett vásárolni. Ennek a promotálásához jött segítségként a Marketinges, aki egy „a koncert után dedikálok” üzenettel sarkallta a hallgatóságot ezen termékek megvásárlásra.

3. A Művész (?)

Beszéltünk már a Showmanról, aki megnyeri a közönséget, és szó volt a Marketingesről, aki eladja a terméket, de mi van a Művésszel, akiről az egésznek szólnia kéne? A Művészből sokfajta lehet. Létezik az a művész, aki technikailag tökéletesen felkészült, de zeneileg kevésbé igényes műsort ad el, hiszen az a többségképes. És persze létezik az a fajta művész, aki technikailag kevésbé felkészült, de zeneileg igényes műsort választ. Rákász Gergelyről ez utóbbi mondható el. A koncertről most csak két egymással összefüggésben álló pillanatot szeretnék kiemelni.

Beethoven 5. szimfóniájának popkulturális beágyazottsága gyakorlatilag mára már „mém”, ugyanis a laikusok számára ez a darab a klasszikus zene szinonimája. A szimfóniának semmi köze a karácsonyhoz, egy erőltetett gondolatmenet mentén került bele a műsorba, a kontextus teljes hiányában. Ugyanez a helyzet a Gilgames-eposszal, melyet Rákász a koncertet záró Bach-kompozíció előtt ismertetett hosszasan. A többperces értekezés egyértelmű üzenete az volt, hogy mindig lesznek olyan emberek, akik azt hiszik, hogy nem lehet valamit megcsinálni, és megpróbálnak majd lehurrogni és visszarántani. Persze, a Gilgames-eposzról ez következik, azonban úgy gondolom, hogy ha ezt az üzenetet szeretnénk átadni, akkor nem csak azt kell hangsúlyozni, hogy ne hallgassunk a negatív hangokra, hanem hogy tenni kell a dolgunkat képességeink és erőnk szerinti legnagyobb odazárással, mert enélkül pusztán üres frázisok puffogatása az egész.

Félreértés ne essék: nem kell minden orgonistának Olivier Latry vagy Sietze de Vries szintjén orgonálni. Hibázni lehet, ezekből tanul az ember, ezektől lesz jobb. Nem elvárás senki felé, hogy világklasszis színvonalon játsszon minden koncertjén. Azonban Rákász magát mindenhol mint „koncertorgonista” propagálja. Ha ezt és a koncerteket teljes kontextusukban is figyelembe vesszük, akkor, ha ennyire minőségi élményt hirdet a Marketinges és ennyire jól előadja magát a Showman, akkor a Művész középsszerűsége megkérdőjelezhetővé teszi az egész produkciót.

+1. A fel nem vállalt keresztény

A koncert *Beteljesült ünnep* címmel lett meghirdetve. A Händel-mű előtt el is hangzott egy félmondat, miszerint azért játssza el Rákász a művet, mert „ha már úgy is beteljesült ünnep”, akkor valami szóljon erről is. A *Beteljesült ünnep* cím is

meglehetősen megkérdőjelezhető: az ünnep eleve „beteljesült”. Esetleg a Marketinges arra gondolt, hogy Rákász Gergelytől lesz teljes az ünnep? Vagy attól, hogy ha elmegyünk a koncertre? Esetleg az adventet követő születésünnepre? Ha ez utóbbi, akkor erről miért nem volt szó a koncerten...?

A Hangvilla honlapján az alábbiakat olvashatjuk: „Az ember évezredek óta ünnepli december 24-én a fény születését. A kereszténység előtt is számos kultúra tekintett reményteli fordulópontként, istenek születésnapjaként erre a napra (...). Bach Passacagliája szimbolikus. Negyedórányi sötét tónusú, de gyönyörű moll zene után, amelyben éppúgy megelevenedik a barokk kor emberének hétköznapi kilátástalansága, mint a ma emberének tanácsalansága egy – az életet megbénító – világjárvány idején, egy kataritikus dúr zárással megszületik a fény. A mélyen hívő Bach szerint kapu ez a menyországba. De hogy a ma embere se riadjon meg ettől a magasztosságtól, hadd finomítsam úgy, hogy az ember jobbik arcát mutatja nekünk. A reménytelit, a szeretettelit, a bizakodót, az időtlen értékek felé forduló, a minden nehézségen alázattal felülemelkedőt. Persze milyen más ember volna ez a »jobbik«, mint a »menybeli [sic]!«!?”

Keresztény is vagyok, meg nem is vagyok keresztény. A probléma az egész eseménnyel, hogy Jézus Krisztus, az emberiség 2000 éve meghatározó alak születéséből marketingkampányt csinált. A Marketinges nem volt rest a karácsony címszó alatt bevételt fabrikálni. Ezzel Rákász Gergely kommercializálja az ünnepet, leszakítja róla valódi jelentéstartalmát, és saját érdekei mentén használja fel Jézus születésének ünnepét. Olcsó, színes-szagos maszlaggal önti le a karácsonyt, mindez nem csak elfogadhatatlan, hanem a haszonelvűség egyik legkirívóbb példája.

Összefoglalás

Rákász Gergely működésével nem a magaskultúra nemesítésén, hanem ön maga termékként való értékesítésén dolgozik. Középszerű zenei produkciói bármely koncerttermet újból és újból telt házig fognak megtölteni, hiszen a felfedezett piaci rést tökéletesen lefedik. Azonban feltehetjük magunknak az őszinte kérdést: milyen jogon vitatom el Rákász közönségének az örömet? Hiszen láthatóan sokan jól érezték magukat a koncerten, valószínűleg sokan pozitív élménnyel távoztak a Hangvillából.

A többségképes-elvűség lett az elmúlt pár évtized legfőbb szempontja nem csak a művészetekben, hanem az élet bármelyik területén. Kicsit erősebb kifejezéssel élve a populizmus lett korunk egyik legmeghatározóbb iránya. Véleményem szerint a művészet célja az élményadás és a katarzis megteremtése. Az öncélú szórakoztatásnak bár van helye a társadalomban, mégsem képes művészetként funkcionálni. A magasművészet a történelem során sosem volt többségképes, mert annak befogadásához sok-sok különböző kompetenciára van szükség. Azon-

ban amit a többség kíván, valóban képes minőségi lenni? Az igények kiszolgálása vajon bűn? Az igények kiszolgálásából meggazdagodni vajon erkölcstelen cselekedet? Ezek olyan súlyos társadalmi-morális-filozófiai kérdések, amikre most nem próbálok választ keresni.

Reménységem szerint az iskolai művészetoktatás színvonalának emelésével megteremthetünk egy olyan társadalmat, ahol a többségképeség már nem lesz szempont. Azonban mindez – mint bármelyik másik társadalomátformálási szándék – csak utópia...

Lukács Elek

Szelektíven újrahasznosítva

Hedry Mária–Radványi Balázs: Kukamese. Rendező: Tóth Géza. Latinovits–Bujtor Játékszín, 2022. február 19.

A következő hallatlan ajánlatot olvashatja az, aki fellátogat a Petőfi Színház honlapjára: „A tanulságos, szelektív hulladékgyűjtés fontosságára a figyelmet felhívó zenés, vidám hangulatú *Kukamese* előadásra nemcsak a gyerekeket várjuk, hanem kutyusaikat is! Hozzátok el kis kedvenceiteket, és éljétek át együtt Fém Feri, Üvegénia és a többi kedves hulladék kalandjait!” Ember ilyet még nem látott! Kedves hulladékok?! Kutyusok?! Nagy égl! Ebből mi lesz?

Egy biztos: ha az efféle szövegeknek mesterségbeli feladatuk megragadni és el sem engedni a publikum figyelmét, akkor a beharangozó elérte célját. Tényleg roppant kíváncsi voltam, miféle istencsudájára invitálnak bennünket a Latinovits–Bujtor Játékszínbe. Azt még kétségeim között is el kellett ismernem, hogy a szelektív hulladékgyűjtés fontos közügy, márpedig ha az, akkor nem lehet elég korán belecsapni a közepébe. Hogy erre éppen egy zenés mesedarab-e a legalkalmasabb forma, az lett ennek a szombat délutánnak az igazi kérdése. A válasz felemás.

A maroknyi nézőtérén felnőttek és gyerekek vegyesen, kicsi gyerekek, nagy többségüket óvodás korúnak nézem. Még el sem kezdődik az előadás, már kizökkentet várakozásaimból Kellerné Egresi Zsuzsanna, aki nem kevesebbet, mint interaktív előadást ígér. Kétséges, hogy a nézőtér óvodásai értik-e, mit jelent interaktívnak lenni, én értem, és kiráz egy kicsit a hideg. Az interaktivitás legtöbbször reménytelen vergődés jelent, erőszakolt kérdésekre pislákolva érkező egyszavas válaszokkal. De nem a *Kukamese*ben! A váratlanul jól sikerült interaktivitás titka, hogy hagyták az előadást működni a maga menetében, a többit pedig már elrendezték a történet meg a kicsik. Akik aztán lelkesedtek, közbekiabáltak, drukkoltak és ellendrukoltak. Interaktívok voltak anélkül, hogy tudtak volna róla.

A mese maga egyszerű. A hulladéksziget mindenféle színű tartályaiban immáron szépen összekozmódott hulladékok éppolyan galibákba bonyolódnak, mint a bárhol összekozmódott emberek. Van köztük cukipofa korhely, nagyokos bölcsész, önjelölt sztár, és itt vannak persze az elmaradhatatlan szerelmesek. Fém Rómeó és Fehéruveg Júlia. Van ezenkívül bonyodalom is, egyszerre kettő. A szívbeli, hogy hamarosan eljön az újrahasznosítás nagy napja, akkor pedig a szétszakított szerelmesek szíve szakad. Meg velük és értük a többieké.

A másik probléma nem privát, hanem köz. Tudniillik a veszélyes hulladékok nagyszabású intrikába fognak, hogy elpusztítsák a hulladékszigetet, és ráadásul még az egész világot is. Talán mondanom sem kell, hogy a gaz merény csúfos kudarcot vall, a hulladéksziget és ráadásul az egész világ csodálatos módon megmenekül. Csodálatos módon, mert a gonosszal harcba szálló hulladékok a lelkes gyerekközönség harsány közreműködésével – interakcióóóó! – előteremtik a Zöldhajú tündért, aki aztán rendet rak a nagy kavardásban.

Mindeközben mindnyájan kiválóan szórakozunk. A hulladékoknak egyszerű, de jól megkülönböztethető karakterük van, a szövegek rövidek, a dalok lágyak és kemények és indulóak, a gonoszból sístereg az ármány, teszetosza társa pedig teszetosza. Kompozitanyó és kisonokája, Kata szépen elkommantírozgatják a társaságot, miközben a nagyinak jutnak a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos, fékezhető nevelő szándékú mondatok.

Nekem úgy tűnt, élvezik a színészek is a mókát, kiváló jelmezeik (Libor Kati) színesek és beszédesek, a táncok (Kálmán Péter) egyszerűek, de a féltényérnyi térben nincs is mód nagyrevüre, bár a zene (Radványi Balázs), melynek rockosabb részei kimondottan hatásosak, többet is megengedne. Nagyon kedvesek a színészek: Módrí Gyögyi, Cservenák Vilmos, Horváth Csenge, Diószegi Imola/Hirschl Laura, Keresztes Gábor, Keller Márton, Kulcsár-Székely Attila, Palásthy Bea, Soltis Eleonóra és a kisonoka, Molnár Annabella. Önkényes, igazságtalan a kis csapatból bárkit kiemelni, de nálam a „vicces-spices” Cservenák Vilmos, a szemérmetlenül gonosz Palásthy Bea és kissé bumburnyák kísézője, Kulcsár-Székely Attila vitte el a dobogós helyeket. Egy szó, mint száz: Tóth Géza rendezése szórakoztató és derűs, és tanulságos is, ámbár...

...Ámbár az ördög tudja. Csak az ördög tudja, hogy a nagy tanulásról, a szelektív hulladékgyűjtésről, az újrahasznosításról, a veszélyes hulladék tárolásának kiemelt fontosságáról mennyire lehet ilyen csöpp gyerekeknek maradandó mondani. Bár az előadás végén egy némiképp kényszeredett ismétlődő összefoglalással igyekeztek javítani a határfokon, vannak kétségeim. Az biztos, hogy nem értott. De ha a Petőfi Színháznak van kedve folytatni ezt a missziót, megcélozhatná a kicsit korosabb gyerekközönséget mondjuk egy mobiltelefonos, számítógépes játé-

kos történettel. Érintve éreznék magukat, és hátha... Rájuk férne némi józanodás.

Ami pedig a kutyákat illeti: volt belőlük kettő. Az egyik plüssből, a másik kutyából. Talán lehetett volna még húsz vagy harminc kutyából való kutya. Vagy nem. Ezt is csak az ördög tudja.

Asztalos István

Kolozsvárról a brémaiak

A brémai muzsikusok. A kolozsvári Puck Bábszínház előadása.

Rendező: Rumi László.

Veszprém, 2022. március 6.

Ha összetartunk, akár a halál torkából is képesek vagyunk megmenekülni, és megérdemelten élvezhetjük az „öregkort”. Többek között ezt a végső tanulást tárja elénk a Grimm testvérek által gyűjtött népmese, *A brémai muzsikusok*. A számár, a kutya, a macska és a kakas története talán senki előtt nem ismeretlen. Gazdáik nem lelik tovább hasznukat bennük, ezért úgy gondolják, megszabadulnak tőlük. Ez elől a végzet elől menekülnék és találnak egymásra hőseink, hogy Brémába érkező zenekarként szórakoztassák az embereket. Útjuk során egy banditákból álló banda eszén is túljárnak, ezzel szerezve meghitt szállást maguknak. A halál fájó közelségének, a visszafordíthatatlan elmúlásnak, a bátorságnak, az összefogás erejének, az igaz barátság fontosságának meséje ez.

A veszprémi gyerkőcök a Kabóca Bábszínházban találkozhattak a történettel a kolozsvári Puck Bábszínház vendéglőadásában. Izgatott várakozás előzte meg a produkciót. A nézőtéri nyitást megelőző pillanatokban a már-már türelmetlen gyereksereg tükön ülve várta az előcsarnokban, hogy a „csacsi”, a „kutyas”, a „cicus” és a „jóreggeltmadár” viszontagságos kalandjainak szurkoljanak. Rumi László rendezésének különlegessége, hogy a négy főhős, mintegy az alapcselekmény sodrásából kiugorva, visszaemlékezés formájában meséli el saját történetét. Ezek az emlékképek dalban teljesednek ki az előadásban, ami Bakos Árpád zeneszerző munkáját dicséri. Népzenei motívumokkal tarkított, fülbemászó dallamokon keresztül ismerhetjük meg kedvenc állataink sorsát. Egy előadásnak mindig nagy erénye, ha a zene élőben csendül fel. Különösképpen akkor, ha azt a színészek szólaltatják meg különböző hangszereken. Márpedig a Grimm-mese ezen feldolgozásában Balogh Dorottya (macska), Erdei Emese (kakas), Domokos Szabolcs (számár, bandita), Mostis Balázs (kutya, bandita) és Kötő Áron (zenész, bandita) színészi kvalitásaik mellett hangszeres tudásukról is bizonyosságot adtak. Élethűen „muzsikáltak életre” az általuk formált jószágo-

kat. Teljes összhangban, egy zenekarként is megállták helyüket, hiteles alakítással indulva Bréma felé. A címszereplők megjelenése elsöre talán furcsának hathat (leginkább a gyerekek számára). A muzsikusok ugyanis nem árulnak zsák-bamacskát. Kiöregedett, sokat megélt karakterekről beszélünk, ami Tóth Andrea bábjáiban tökéletes ötletességgel jelenik meg. Járókerettel, botokkal, olvasószemüveggel, az öregedés kegyetlen eszközeivel ábrázolja a négy szereplőt.

Az 50 perces előadás során a gyerekek figyelme többször lankadt, mintha elvesztették volna érdeklődésüket főhőseink iránt (ami talán az interakció hiányának tudható be), de a színészek pillanatok alatt, rutinos jelenlétükkel visszavárzták őket egy olyan világba, amiért érdemes gyerekeknek lenni – és maradni. Mindnyájunknak szüksége van néha arra, hogy beüljünk egy képzeletbeli időgépbe, ami visszarepít minket a gyerekkorunkba. Oda, ahol a hallott, látott és olvasott meséken keresztül ismertük meg a világot, jöttünk rá a dolgok csínjára-bínjára. Ami felnőtként nyilván már mást jelent. Többet, félelmetesebbet, baljósabbat. Ezért van szükség olykor gyerekeknek lenni, hogy azt a pozitív szemléletet átmenjünk a mába. Azt hiszem, sikerült. Köszönöm az időutazást.

Szelle Dávid

Kiérdemesültek

A brémai muzsikusok. A kolozsvári Puck Bábszínház előadása.

Rendező: Rumi László.

Veszprém, 2022. március 6.

Míg az előadás előtt csivitelve várakozó, egészséges kis gyerekkarcokat figyelem, nehezen tudok szabadulni a nyomasztó gondolatától: valahol a szomszédban hozzájuk megszólalásig hasonló kicsik talán belővések fülrepszto robaját hallgatják, talán úton vannak az elviselhetetlenből a bizonytalanba, talán...

Igazság csak a mesében van, az életben kevés, a háborúban meg éppenséggel semmi. Efféle terméketlen gondolatok között teleszünk be a nézőtérre, hogy megnézzük, meghallgassuk a brémai muzsikusok történetét a tavasz hatodik napján egy bekés magyar város bábszínházában.

A nézőteret vegyesen megtöltők fele nagyjából a gyermek, másik fele felnőtt. Bizonyára nagyon különböző lelkiállapotban vágnak neki az előadás 45 percének, de biztos vagyok benne, hogy alapjában véve megkapják, amit – felhőtlen élményt, gondúzó percekét – várnak. Ami nem jelenti azt, hogy az előadás mentes a problémáktól. Leginkább a meseszöveg következetlenségeiről van szó. Arról például, hogy nagyon sok időt elvisz – a teljes műsoridő csaknem harmadát – a négy bemutatkozó dal, a kakast, a kutyát, a macskát és a szamarat a hontalanságba taszító

sors bemutatása. Nehezen érthető az is, miért tér el a színpadi változat az eredeti mesétől, attól ugyanis, hogy kiöregedett állatok kénytelenek az emberi hálátlanság felső fokát elviselni. A közös sors bemutatása helyett a macska inkább lustasága, finnyássága miatt kerül lapátra, a kakas pedig túlságosan is virulens kukorékolásáért, vagyis ereje teljében. Ehhez képest a macskát megjelenítő báb valóban inkább egy rokkant nénikére emlékeztet, miközben a kakas gólyalábakon jár – vajon miért? –, és tornaórákkal igyekszik segíteni az elaggott társaságon. Egy valóban közös sorsot megjelenítő expozíció időt takaríthatna meg, amit aztán a vándorlás legnagyobb kalandjának, a rablókkal való találkozásnak a kibontásánál lehetne hasznosítani.

Bennem hiányérzetet keltett maga a rablókaland is. A három rabló persze mulatságos és épp a szükséges mértékben gonosz, így aztán igazi mesei elégtétel látni, hogyan futamodnak meg az egymás hátára állva kísérteties hangulatot keltő állatok elől. Ez az előadás egyik legjobb pillanata, a kreatívan használt világítás és az énekelt beszéd találkozása olyan erős, hogy tökéletesen hitelesíti a zord betyárok riadalmát. Azt azonban nehéz megérteni, hogy az előadás miért mellőzte a mese talán leghangsúlyosabb fordulatát, azt ugyanis, hogy a rablók a nagy ijedség múltával visszatérnek, utánajárni, miféle csoda is volt az, ami megalasztotta őket. A mesében – az eredetiben – itt a házba besettenkedő magányos haramia csúfos kalandja következik, akit a macska összekarmol, a kutya megharap, a számár megrúg, a kakas megcsíp, hogy aztán messze hangzó diadalukorékolással adja hírül a sikert. A rabló pedig, azt gondolván, hogy egy mindennél rettenetesebb lény támadt rá négyféléképpen, végleg takarodásra bírja a megrettent cimborákat.

Nagy gond, hogy mindezt itt írhatam le csupán, az előadásból kimaradt. Ha az expozíció bemutatkozó dalaival takarékosabban bántak volna, lett volna elégséges „műsoridő” a rablómese kikerekítésére. Ezt annál is inkább mondhatom, mert az utazás kalandját olyan epizódok szerezik, mint az átkelés a megduzzadt patakon vagy a kakas által a rokkant, lényegében mozgássérült állatoknak tartott akrobatikus gyógytestnevelés. Nekem nem okozott volna csalódást, ha e viszonylag jelentéktelen epizódok megrövidítésével a brémai muzsikusok legnagyobb diadala, mondhatni honfoglalása megelevenedik.

Mindez nem jelenti azt, hogy a kolozsvári társulat előadása híján van bizonyos nyilvánvaló értékeknek. Különösen a dalok nagyon kedvesek, sokszíneűek, képek a szöveg és a zene közös erejével karaktert és helyzetet formálni. Különösen szépen szól a négy – olykor öt – szereplő vokálja, legszebb pillanataikban a Szélkiáltó együttes hangzására emlékeztetnek, ami azt jelenti, hogy nagyszerűek. Bakos Árpád zeneszerzői munkája komoly értéke az előadásnak, köszönet érte. Az öt színész, Balogh Dorottya, Erdei Emese, Domokos Szabolcs, Kötő Áron, Mostis Balázs testtel,

hanggal, arccal egészíti ki a bábok jelenlétét. A különlegesen szép, nagyon gazdagon kidolgozott, a megrokkantságot még a különben csak lusta és finnyás macska esetében is kiválóan megjelenítő figurák éppúgy, mint a pusztá méretükkel és bizonyos félelmetességet hordozó három haramia Tóth Andrea kiváló tervezői munkáját dicséri. A rendező, Rumi László a színpad egyszerű tárgyainak szinte végtelen átalakuló- és megjelenítő képességével, dobok, hokedlik, gitártokok multifunkciós kihasználásával tette lendületessé, gördülékennyé az előadást.

Az eredeti mesében a négy muzsikus végül a rablóktól megtisztított házban talál új otthon magának. Az előadás muzikusai azonban inkább továbbállnak, otthagya a rablott kincset, viszont éppenséggel nem otthagya a lúzer rabló által elzabrált zeneszerszámokat. Ez kétségtelenül módosít ad a közös zenélésben járatlan muzsikusk próbáinak mulatságos pillanataira, ugyanakkor azonban a megnyugtató, boldog befejezés, az elűzötték, az út szélére lököttek, a leselejtezettek katartikus elégtétele, a megérkezés nagy pillanata elmarad. A muzsikuskok eljutnak Brémába, de hogy életük ott miképpen alakul, lelnék-e közönségre, figyelemre, sikerre, vagy az emberek, akik együttérzésből egyszer már leszerpeltek, ismét a nélkülözésbe taszítják őket – mindez titok marad.

Az aprónép és – valószínűleg – a felnőttek is elégedetten ballaghatnak ki az előadás után a mesei igazságságosság világából a derűs, de metszően hideg ég alá. Bizonyára nem gondolnak rá, hogy valahol a szomszédban egy másik, dermesztő ég alatt hozzájuk megszólalásig hasonló kicsik és nagyok... Vár rájuk a vasárnapi ebéd, a brémai muzsikuskok elindulnak Kolozsvárra. *Az utcán béke leng s valami borzalom.*

Asztalos István

Mesecirkusz

Mesecirkusz. A Kabóca Bábszínház előadása. Rendező: Rumi László. Holszezon – Kortárs Irodalmi Fesztivál. KUNSZT! 2022. február 27.

Az Európa Kulturális Fővárosa 2023 cím Veszprém kulturális életébe rengeteg új szint hozott. Az általuk szervezett, Holszezon néven indított kortárs irodalmi fesztivál nem csak a felnőttekhez hozta közelebb az irodalmat és a színházat, hanem a legkisebkekhez is. A Kabóca Bábszínház egyik darabját, a *Mesecirkuszt* láthatta a nagyérdemű február utolsó vasárnapján a KUNSZT!-ban. A KUNSZT! sokak számára még újdonság lehet, hiszen alig fél éve, hogy megnyitotta kapuit az Óváros tér egyik patinás épületében, a Rosenberg-házban. Hangulatos hely, ahol találkozik a bizstró-kávézó és a művészet. A *Mesecirkusz* díszlete tökéletesen illeszkedett a ká-

vézó művészeinek színes alkotásai közé. A díszletet és a kellékeket úgy alkották meg, hogy akár egy óvodai csoportszobában is kényelmesen elférjen. Ahogy elfoglaltuk helyünket, láthattunk egy félkör alakú szerkezetet, alatta színpaddal és egy kör alakú, fakerettel, ami olyan volt, akár egy járóka. A bábszínház színészei, összesen négyen, porondmesterként, zeneszó kíséretével léptek a színpadra, az első pillanattól megteremtve a cirkusz hangulatát.

Benkő Zsuzsi bábszínész egyből a gyerekek bizalmába férközött magával ragadó kisugárzásával és érdeklődő természetével. Ahogy azt kell, megteremtette a kapcsolatot a színdarab és a gyerekek között olyan egyszerű kérdésekkel, mint a „Ki járt már cirkuszban?”, „Milyen állatokat láttatok ott?”. Számos válasz hangzott el a nézőtérrel, mint az „elefánt”, „tigris”, „kutya”. A történet szerint a Mesecirkuszban is különböző állatok lépnek fel, mint például a kigyó, a kutya, a foka, a majom, az elefánt és az oroszlán. Az egyszerűbb kigyó megformálásától indul az előadás, ami lényegében egyetlen hosszú, plüsshengerből áll, amelynek mozgását két bábszínész végzi, mellettük a másik két bábszínész hangszerezen játszik, közösen énekelnek. Miután a gyerekeknek a kigyó által megmutatták, hogyan is fognak megelevenedni az állatok a színpadon, egy bonyolultabb karaktert vesznek elő, a kutyát. Buksihoz, hiszen neve is van, már három mozgatóra lesz szükség, ugyanis a testén kívül két pár lába, feje és farka is lesz. Hasonló koncepcióval épül fel a többi állat is, majd ahogy azt egy interaktív előadás megkívánja, a gyerekeket is bevonják a cirkuszi munkába. Buksival és a fókával labdáznai tudnak, testrészeket kereshetnek az elefánthoz, az oroszlánt egy közös versike megtanulásával elaltatják a gyerekek, majd a legbátrabbak meg is simogathatják az alvó fenevadat.

A darab leírásában 3-tól 10 éves korig ajánlják a *Mesecirkuszt*, az előadás hossza 40 perc, ami ideális a korosztályt tekintve. A bábszínészek a megszokottak mondható fekete öltözék helyett egy barátságosabb, barna, hosszú öltözékben játszanak, ami meleget áraszt a gyerekek felé.

Végül, de nem utolsósorban szeretném kiemelni az alkotókat – az író Adamik Zsoltot, a tervező Várszegi Katát, a zeneszerző Szőke Kavinszki Andrást, a rendező Rumi Lászlót – és a bábszínészeket – Berta Csongort, Gidófalvi Imolát, Benkő Zsuzsannát és Taba Dorottya Luciát –, hiszen egy olyan darabot alkottak, ami könnyed, élvezhető a gyerekek számára. A bábszínház az első állomás a színházkedvelő közönség kinevelésében, illetve az a fantáziavilág, amit a bábszínházban a gyerekek elé tárnak, fontos a megfelelő fejlődés, az érzékenység megteremtésében.

Horváth Carmen

IDEGEN (az) Incognitóban

Holtszezon, zárónap. Incognito kávézó, 2022. február 27.

Kortyolgom a kávémat, közben egy komplett zenekar, az IDEGEN próbál teljes felszerelésével beuccolni a pulttal szemközti falhoz. Elég lesz ez a hely? – aggódok. Dobszerkő, ütős hangszerek, két billentyű, gitár, abból is kettő, basszusgitár, mikrofonok, állványok, erősítők, hangfalak! Aztán a beállás után megszólal az első próba, a kávéam meg kihűl (pedig nem szeretem hidegen), nyelni úgysem tudnék, mert leesett az állam, és úgy is maradt a koncert alatt. A közönség meg a végén nem akarta elengedni a csapatot, tripla ráadás és teljes siker. Naná!

Minden teketória nélkül: ez egy lenyűgözően jó koncert volt. Gondoltam, elég is lesz ennyit mondanom, de inkább mégis elmesélem, hadd irigykedjen az olvasó, amiért nem jött el. Azt mondják rólok, hogy „progresszív alternatív rockzenekar”. Biztos, én meg azt, hogy igényes, jól megkomponált, intuitív, zenész- és nem zenészfűlnek ígéző, széles érzelmi palettán mozgó zenével és tartalmas, borzongatóan erős mondánivalót hordozó szöveggel, kiváló hangszeres tudással, érzelmeleg telített, sokszor négyszólamú énekléssel a legnagyobb pódiumokra is felkészült ez a 2016 óta létező csapat. Tudom, hogy sok jelzőt használok, de most nincs kedvem visszafogni magam, ritka az, amikor ennyire lüktet az egyébként más műfajú hangzásokhoz szokott fülemben egy koncert, még most is áll a hátamon a szőr. Egyébként négyen vannak. Langó Ádám (ütős és billentyűs hangszerek), Kunics Olivér (basszusgitár, ének, zongora), Galgóczy Olivér (elektromos gitár, 12 húros gitár), Dencs Dominik (dobok). Mindegyikük határozottan jó zenész. Pontosan húz a dob, jól sűríti és feszíti az alapot az akkordkísérettel a gitár, és jók a Fenderen a szólók is, a perka is jól pereg, finomak a Hammond-imitációk is, belesimulnak a hangzásba. A hangszerelés tökéletesen kidolgozottan a helyén van, egy-egy kedves összemosolygás sejteti csak, hogy történhetett valami, amit csak ők tudhatnak. Kunics Olivért azonban nem tehetem meg, hogy nem emelem ki. Kiváló frontember, látszik, hogy beszorítva érzi magát az aprócska színpadon, szinte mindene jár, belül talán még zavarja is ez a korlátozott tér. Ebben a sajátos hangzásvilágban színvonalasan, ötletgazdagon basszusgitározik, szólói messze túlmutatnak a rock határain. Ami teljesen kiemeli őt, az mégis az éneke. Megatonnányi hasadóanyag energiája feszül ebben az emberben, ahogy karizmatikusan belénk dalolja a szöveggel együtt az énjéből fakadó hangokat. A zenekar teljes szívvel mögötte áll, stabilan segíti ezt a kiszakadó lélektisztulást. Szimpatikus emberek, a zene-szszargonból ismert gizdaság (önteltség,

nagyképűség) nagyon messze áll tőlük, nagyon együtt vannak, igazi csapat. Jó lenne, ha ez sokáig így is maradna!

Mit és hogyan játszanak? Talán képzeljünk el egy sugárzó, erős, hatalmas gömböt, ebben zene és szöveg megbonthatatlan szövetségben vannak. Tökéletes ötvözet. Ez az igazi titkuk. Mert nem csupán jó ez a szöveg, hanem lélekrázó és gondolatserkentő is. A legmélyebb fájdalomtól, kétségtől a legfelelőbb szeretetig, szerelemig mindenről szól a humanizmus jegyében, ha egy trágárabb szó is becsúszik, az is pontosan a helyén van, hihetően. És a zene ezt borzongatóan erősebbé teszi. Messze nem egy átlagos (alternatív) rockzene. Még hogy alternatív! Sokszor szinte avantgárd hatásúknak robbannak, időnként nápolyi akkordvezetést, alterált harmóniákat hallok, szinte a diszsonancia határát feszegető, az átlagos rockon messze túlmutató dallam- és harmóniavilággal. Érezni persze a gyökerét, egyértelműen a rock, de számos egyéb irányzat hatásával kiegészülve. Megtalált egyéni hangzásvilág ez, pazarul előadva.

Azt est tematikája is jól átgondolt. Erőtéljesnek hat mindjárt az indítás is, de ahogy haladunk az időben, szinte észrevétlenül robbanásig feszítik az egymást követő számok a hangulatot, hogy egyszer csak azon vegye észre magát az ember, nem csak a figyelmét, a testét is elragadta a zene. A ráadásdarabokra – az egyik a *Böleány*, hallgatói kérésre – igazi ováció a válasz. Ami viszont a helyet illeti, a szervezők itt hibát követtek el. Az Incognito kávézóval nincs baj, jó hely, azzal viszont igen, hogy egyrészt tényleg picit a pódiuma egy ekkora zenekarnak, másrészt ilyen méretű helyiségben lehetetlen igényes hangzást kikeverni. A zenekar hangmérnöke minden igyekezete és korrekt tudása ellenére is csak egy átlagos soundot volt képes produkálni. Ugyanakkor a frontember számára kellene a mozgástér, ez a sodró lendületű muzsika nem engedi meg, hogy gúzsba kötözve érezze magát, ahogy néha ennek Kunics Olivér nagyon intelligensen, de érzékletesen hangot is adott. Igazat is adtam neki, megérdemelték volna egy nagyobb színpadot. És még így is teljes értékű koncert született, a zene és a közönség iránti alázatuk erősebb volt a korlátoknál. Nem csoda, hogy a valamivel több, mint egyórás produkció után egyértelmű katarzis tükröződött minden arcon.

Kovács Attila

Barkóczy Noémi

Holtszezon. Incognito kávézó, 2022. február 27.

Bevallom, nem tudtam, mire számíthatok, mert az előadót nem ismertem korábban. Kíváncsian vártam, mit fogok hallani. Minden újabb számmal egyre otthono-

sabban éreztem magam, mert Barkóczy Noémi összeforrottnak tűnő együttesével változatos, izgalmasan hangszerelt zenét adott elő, a mindennapjainkról szóló, időnként lírai, időnként szellemes szövegekkel. Barkóczy Noémi előadásában nincsenek pózok, zavart, kissé kamaszos, néhány szavas összekötő szövegeket halunk, amikbe olykor belekeverednek a gitárhangolásra való koncentráció szavai, néha csak egy-egy ajánlást jelentenek: „Ezt a kiskutyámnak írtam”. Az előadói egyszerűség annak köszönhető, hogy tényleg a zene és a szöveg a fontos.

A koncert a *Köd a nappaliban* című popos hangulatú dallal kezdődött. A dal-szövegek egyik erénye már itt megmutatkozott: a számok általában pontos helyzetleírásokkal kezdődnek, apró realisztikus részleteket ismerhetünk meg, itt éppen egy megromlott kapcsolat utolsó, kellemetlen találkozásáról, aztán a jól énekelhető refrén mindenki számára ismerőssé teszi a problémát: „Kérlek menj el, késő van, / gyűlnek a varjak az ablakban, / biztosan ők is rád várnak, / felejtst el, hogy hol lakom, / az ajtót többé ki nem nyitom, / ne kelljen még egyszer mondanom.”

A *Zugló* már az új, *Dolgom van* című lemezről szólt. Finom zenei hangulati váltások jellemezték mind ritmikájában, mind hangszerelésében. Már itt is megjelentek a koncert számait végigkísérő visszafogott, de hangulatos vokálok, és a városrész pontos leírása mellett ráfelejtkezhettünk olyan lírai sorokra, mint „felettem repülök szállnak az égen, mozdulatlan röptüket nézem”.

Az *Annyi vér* a terhességi teszt eredményét leső lányokról szól. Barkóczy Noémi egyik erénye, hogy a szorongató problémákat is teljes természetességgel szólatatja meg. A koncerten folyamatosan új és új hangszerelési megoldásokkal örvendeztetek meg. Minden számnak önálló karaktere van, annak ellenére, hogy felismerhetően Barkóczy Noémi saját zenei világát alkotják, zeneileg, szövegeileg is összetartoznak, szinte mindegyikre jellemzőek a könnyednek, természetesnek ható ritmusváltások, a nagy hangközugrások az énekdallamban. Néha keleties dallamok is megszólalnak. A többi daltól hangulatában leginkább a *Halott szobanövények* ütött el. Annak ellenére, hogy a keleties hangsorra nem sikerült pontosan ráhangolni a gitárt (pedig ez egy szál gitár kísérettel megszólaló szám), Barkóczy Noémi hőiesen végigküzdötte magát az így még egzotikusabbra sikeredett számon.

Különösen tetszett Gulyás Kristóf dobjátéka. Képes volt a megszokott, biztos dobalapok mellett változatos kíséreteket játszani is (pl. többféle ütő, a szokásos alapokhoz képest csak tamok a *Nagyvil-lanyok* című számban). Játékát nagyon jól egészítette ki Szőke Barna, aki basszusgitárján időnként egészen szép dallamkíséreteket is játszott, illetve a *Nagyvillanyok* dal lírai hangulatát nagyon jól ellenpontosította a basszusgitár szaggatott, monoton bevezetőjével.

Különös hangulatú volt még a *Szombat* című szám. Szövegében egy egyszerű

realista szobaleírás, hatéves kori emlék jelent meg: „Fényesre lakkozott szekrényajtón tükröződik a tévé”, „...a tévéújság rajta hagyott szemüvegtől világít, barna virágos takaróból porszemek kelnek útra”, ehhez pedig nagyon finom, visszafogott emlékidéző zene szólt.

A számok igényes, nem szokványos költői szöveggel szólatlak meg, szövegében az *Öblögetés* („Te úgyis kép vagy, nem pedig ember, megmozgatlak a képzeletemmel”), a *Szópárbaj* („Szópárbajra hívlak, a fegyvert én adom”) és a *Belső udvar* („Nincsen többé meztelenkedés... vágják a fákat a belső udvaron, férfiak ülnek, egy ág, két ág, tíz ág mind lehull...”) kínált még meg-hökkentető és hatásos képeket, szöfordulatokat.

Időnként izgalmasnak ígérkező, a ’90-es évek alternatív zenekarainak instrumentális zenei betéitei idéző, részben improvizatívnak tűnő részek tagolták a dalok szöveges részeit, de nem fordulhattak igazi örömenzésbe, mert a játékosok – talán azért, hogy a *Dolgom van* lemez összes számát eljartszassák – sajnos túl hamar hagyták abba az éppen jól belendülő számokat.

Kovács Gáborján

Juhász Zoli unplugged

Juhász Zoli unplugged. Holtszezon. Incognito kávézó, 2022. február 25.

Kávéillat, klubhangulat, kis pódium az egyik sarokban hangfalakkal, keverőpulttal, elektromos zongorával és gitárral. Juhász Zoltán egyszemélyes, unplugged koncertjéhez készen áll minden. A kávézó minden helye foglalt többnyire fiatal, várakozó tekintetű közönség által.

„Talán nem esünk túlzásba, ha azt mondjuk, Juhász Zoli az egyik legtehetségesebb veszprémi fiatal zenész. A legfinomabb brit és amerikai indie/alternatív zenei hagyományokra építkező csapatával, az Ancient Spaceships nevű formációval 2021-ben bejutottak a Kikeltető legjobb 12 zenekara közé...” – írja a Holtszezon rendezvényesorozatának promóciós anyaga. Ez az ajánló, na meg az, hogy egy zenekar helyett egy személyben álljon ki valaki, vezetett engem is az estre. Nem bántam meg.

Hogy bárki jól zenélhessen, alapvető zenei készségekkel kell hogy rendelkezzen, úgymint zenei hallás, ritmusérzék, zenei memória, technikai tudás. Hogy valaki előadóból alkotó zenésszé válhasson, invenciózusnak, kreatívnak is kell lennie. Ahhoz, hogy valaki egy zenekar által játszott anyaggal lépjen fel szólóban, ahhoz jó értelemben vett önbizalommal is kell rendelkeznie. A színpal kíváncsiság mellett ezek vonzottak ide engem is, ráadásul Juhász Zoli, ahogy nagyon egyszerűen bemutatva magát, Veszprém szülőtte.

Első benyomásként a fiatal, húszas éveit taposó zenész szimpatikus, megnyerő egyéniség, a hübrisz nyomát sem látni rajta. Alázattal, de kellő önérettel, mély átéltséggel tolmácsolja saját dalait egy szál gitár kíséretében, és két esetben a zongorához is odaül az egy órában. Azt mindjárt kiszúrom, nagyon szereti a dúr major hetes harmóniát (C-dúrban ez a c, e, g, h hangok együttes hangzását jelenti), és meg is erősíti, hogy ez a kedvenc akkordja, mikor koncert után pár szót váltunk. Ekkor válik számomra is világgossá, miért is angol nyelvűek a szövegei. Sokáig élt Angliában, tehát bírja a nyelvet, és egyszerűbb számára (bátrabban meri) ezeket a gondolatokat ezen a nyelven elmondani. Azt már én teszem hozzá, hogy az angol nyelv rövid, sokszor egy szótagos szavai sokkal könnyebben frazeálhatók, könnyebb a prozódia, könnyebben zenésíthető, és egy esetleges nemzetközi karrier esetén, valljuk meg, magyar nyelvű szerzeménnyel nehezebb labdába rúgni. Viszont aki nem beszélte a közönségből az angol nyelvet, az bizony kimaradt a szövegközpontú zene magvas, sokszor fajsúlyos, humanizmussal, érzelemmel teli mondanivalójából. Én is úgy a 70 százalékát tudtam kihallani, Zoli éneklésében sok szót elharap, követve a mai trendet, de istenem, ez már egy ilyen műfaj. Ráadásul a sűrű mondanivaló olyan prozódiai megoldásokra készíti, ahol az érdekes – mert tényleg furmányosak néha – dallamok még nehezebben is ezen. Apropó, ének! Nem állítom, hogy minden hangja tiszta, sokszor kicsit magasnak is bizonyul a hangfekvés, sokszor gitárjának elhangolódása zavarhatja, meg aztán egyedül vállalja be az estét zenekara nélkül, ami szintén egyfajta belső hiányérzetet hozhat. Ilyen az élő előadás. Amit viszont bevállalt tisztességesen, hatásosan teljesíti. Tetszik, amilyen lazán közli egy dal indításánál, hogy kicsit hangolnia kell a gitáron, vagy „itt (a zenekari változatban) gitárszóló van”, és nem zavartatva magát, puritán módon tovább játssza az alapharmóniákat. Közvetlen, szerethető figura. Használ ugyan egy lábbal vezérelhető samplert (digitális hangrögzítő eszköz), amivel egy-egy groove-ot felvesz, aztán arra játssza a szólót, de nem zavaró, egyáltalán nem viszi túlzásba. Zongorázása is inkább ritmikus akkordkíséret, és ehhez a zenei zsánerhez nem is kell több. Viszont hallok párszor szólamvezetést is, ez mindenképpen pozitívum.

Milyen ez a zene? Alternatív rock? Indie rock (az 1970-es években az USA-ban és az Egyesült Királyságban kialakult stílus, az alternatív rock egy fajtája)? Az biztos, hogy az angol-amerikai rockzene nyomdokain alakul, és sokféle abban meglévő elemet hordoz, amely sajátos hanggal egészül ki, még így szólóban is, zenekarral meg biztosan. Egyéni hangot találni ebben a gazdag zenei világban, nem kis szó. Márpedig Juhász Zoli dalai és szövegei egyéni ízt hordoznak, sajátos karakterrel bírnak. Sok hatású érezhető persze, az egyik dalnál még Chris Rea világa is felrémlik előttem, de ez nem baj, hiszen minden zene korábbi vonulatokra építkezik, azokat to-

vábbfejlesztve. Nem bonyolult, követhető a harmóniaváz – ahogy ez a rockzenénél lenni szokott –, a ráülő dallam és a tartalmas mondanivalójú szöveg pedig egységben képes megszólalni. Ennél többet nem is szabad várni ebben a műfajban.

Dacára eltérő zenei ízlésemmek, határozottan jól éreztem magam, és az arcokat látva, így volt ezzel az Incognito közönsége is. Jó kis este volt ez.

Kovács Attila

Koko Kommandó újra akcióban

Fenyvesi Overdrive. Fenyvesi Ottó: Meghatározó zenék és zenekarok. Holtszezon Kortárs Irodalmi Fesztivál. Terem, 2022. február 25.

Fenyvesi Ottó a közismert irodalmi tevékenysége (meg képzőművészeti és képzőművészeti kritikus munkássága) mellett az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségének műsorvezetőjeként és a *Képes Ifjúság* hetilap zenei rovatvezetőjeként is ismert volt a vajdasági magyar szellemi életben, mielőtt 1991-ben a délszláv háború miatt Veszprémbe költözött. Koko Taylor, Koko Kommandó, Rudi Radiátor néven jegyezte cikkeit a rock-, punk-, underground együttesekről a ’80-as években, és vezette az Újvidéki Rádió akkoriban indult éjszakai műsorát.

Ezek az éjszakai műsorok jutottak eszembe a veszprémi Teremben celebrált zenei szeánszon. Még a gyors beszédű műsorvezetőkkel felpörgetett kereskedelmi rádiók előtt voltunk, nem volt még igazán mérvadó a hallgatottság, valamilyen rotációs rendben váltották egymást estéről estére a műsorvezetők az éjfélről hajnali ötig tartó műsorban, és mindegyik műsorvezető a saját ízlése szerint alakította a programot. Közélet, életmód, irodalom, művészetek voltak a témák, óránként hírek, esetenként riporterri bejelentkezések az újvidéki éjszakából, de a hallgatók számíthattak rá, hogy a szöveges részek nem lesznek hosszúak, hogy a szöveg után hamarosan zúni fog a zene.

Fenyvesi műsorait kifejezetten a zene miatt volt érdemes hallgatni. Biztos voltak egyéb értékelhető részek is, de a rövid, ugyanakkor kényelmes tempóban elmondott, jól tagolt ismertetőkre emlékszem a detszámok előtt, amelyekben akkurátusan összefoglalta az együttesekről a legfontosabb tudnivalókat, legfeljebb egy-egy félmondatnyi erősebb, szokatlan megfogalmazást engedett meg magának a zenei stílusról, az énekes hangjáról vagy a hangszeres játék sajátosságairól. Aztán megbízhatóan jött az „ereszd-el-a-hajamat”, mindig a kompromisszumok nélküli, radi-

kális zenei formációkat kereste, azokat, akik még állták a sarat az akkor is már igencsak elüzletiesedett rock'n'roll-színpadon.

A mostani műsora afféle rockzenei önéletrajzként hatott. Elhozta a kedvenc zenéit a woodstocki feelingtól a punkig, Sex Pistols, Ramones, Led Zeppelin, Nick Cave és Blixa Berlinben, amikor még állt a fal. Pontos tracklisttel, jó rádiósként előre kiszámolt, összeadott percekkel és másodpercekkel, a számok között elmondott, gondosan megtervezett összekötő szövegekkel. Melyik együttes következik, ki alapította, ki mikor vált ki, társult a csoporthoz, hol halt meg drogtüladagolásban és a többi. Közben a technikus ráteszi a tűt az egyik lemezjátszóra, majd beengedi az adásba a zenét... Vagyis dehogymez-játszó, és nincs semmilyen adás, a Teremben ülünk Veszprémben, laptopról jön a zene a hangszórókba, és a youtube-ról vetíti ki egy projektor a felvételt a vászonra, Fenyvesi itt áll mellettem fekete pólóban, leeresztette a mikrofont, és nézi ő is a felvételt, Tommy Ramone még fiatal, előtünk az élet.

A végén nyereményjáték, aki legelőbb mondja be a dátumot, hogy mikor volt a woodstocki fesztivál, az Fenyvesi-kötetet nyer. Aztán jó műsorvezetőként közli még, hogy a pulton gyűjtött támogatásokkal az ukrainai háború menekültjeit segíthetjük, további szép estét mindenkinek, jó éjszakát.

Ladányi István

Holtszezon, egy este, Krámer

Fenyvesi Overdrive – Szántó Áron: Demagóg – Entrópia Architektúra- és Vanta-koncert. Holtszezon Irodalmi Fesztivál. Terem, 2022. február 25.

A művészetek peremvidéke, a mainstreamtől távol eső alkotási kísérletezés és fiatal kortárs alkotók voltak terítéken egy hétvége erejéig Veszprémben, Holtszezon Irodalmi Fesztivál címen. Kinéztem magamnak egy olyan estét, amit kellően izgalmasnak találtam a helyszín és a résztvevők összetételét illetően, és aláméltultem a helyi undergroundban. Nagyon érdekesen indult a péntek esti program a Teremben, ugyanis Fenyvesi Ottó költő és zeneművész, aki legelőbb mondja be a dátumot, hogy mikor volt a woodstocki fesztivál, az Fenyvesi-kötetet nyer. Aztán jó műsorvezetőként közli még, hogy a pulton gyűjtött támogatásokkal az ukrainai háború menekültjeit segíthetjük, további szép estét mindenkinek, jó éjszakát.

kig, kipillantva azokra a társművészetekre, melyekre hatással volt a '70-es évek lázadó kultúrája.

Most, amikor ezeket a sorokat írom, már javában dűl a háború Ukrajnában, ami akaratlanul eszembe juttatja a dél-szláv háborút is, melynek kezdetekor több vajdasági magyar művész – többek között Fenyvesi Ottó – választotta új otthonául Magyarországot. Nem bítem akkor és ott, így nem tudhatom biztosan, mi zajlik le egy, a hazájában kisebbségi etnikumhoz tartozó költő lelkében, miközben épp egy etnikai alapú háború zajlik, de ezeknek a zenéknek a szeretete így már sokkal érthetőbbé válik.

Szántó Áron kiállítása nem azt a hatást váltotta ki belőlem, ami a művész feltelezhető szándéka volt. A digitálisan szerkesztett figurális képei, amelyek erős társadalomkritikát hordoznak, csak egy mellékszálként voltak jelen a kiállításon, de nekem azok a képek sokkal jobban tetszettek, mint a nonfiguratív akrillképei. Én nem tudom értelmezni a random vászonra ejtett, elfolyó festékfoltokat. Olyan jelentést képesek ezek a képek hordozni, ami szerintem csak az alkotó számára jelent bármit, mert a legitimebb alkotói érzelmek csak őt érintették meg, ezekből bármit átadni felém ilyen kifejezésmóddal képtelenség. Ellenben a számítógépes grafikái zseniálisak.

Ami mindezek után történt a színpadon, azt talán úgy lehet leírni a legpontosabban, hogy az estét záró két zenekar mindent megtett annak érdekében, hogy az emberi lélek legsötétebb félelmeit a hangszeriként keresztül kifejezésre juttassa. Az Entrópia Architektúra a tibeti torokénekést a hörgő hangon előadott metálfélelmeivel ötvözve, beleszóve egy kis ipari zenét is olyan modern kori láttelepet adott a bizonytalanságát megelőző, üzött emberi világról, hogy bármelyik pszichoanalitikus örömeben nagyot csettintett volna a nyelvével, ha ezt hallja. Az önmagukat kénytelen-kelletlen meghatározó leírásukba valóban beleszózték a buddhizmust mint stílusmeghatározó filozófiát, de a torokhangon előadott mantrák érzésem szerint csakis a legijesztőbb külsővel megjelenő tanvédő istenségek mantrái lehetnek, mert érteni a szövegből semmit nem lehetett. A legutolsó zenekarra, a Vantára – bevalom férfiasan – már nem maradt szusz bennem. A program körülbelül éjfélig tartott, és este hétkor kezdődött. Úgy 11 óra magasságában éreztem azt, hogy telítődtem, így hazatoltam a biciklit. Viszont remélem, hogy a programot záró zenekarok ellátogatnak még hozzánk, mert nekifutnék még egyszer a műélvezetnek. Szeretem, ha a zenei kísérletezésnek van egy vezérfonala, ami értelmet ad minden hangnak, és ezeknél a produkcióknál, érzésem szerint ez megvan. Rég volt ilyen meglepetésekkel teli estém. És akkor arról még nem is meséltem, hogy mennyit beszélgettem Krámer Györggyel a cigaretaszünetekben!

Nyakas Krisztián

Mi lenne jó?

Géczi János és Likó Marcell zenés irodalmi műsora. Holtszezon Irodalmi Fesztivál. Papírkutya, 2022. február 26.

A Holtszezon fesztivál biztosan jó. Kirángatott bennünket kulturális téli álmunkból, hangulatos melegedőket biztosított a fagyos világhangulatban, igényes vendéglátással párosította a kortárs művészeteket. A zömében új kávéházak, presszók, éttermek, borozók kínálatában megjelentek a versek, a dalok, a prózák, a zenék, velük együtt az alkotók, az előadóművészek, a meghirdetett és spontán beszélgetések. Emlékeztették a vendéglátóegységeket eredeti funkciójukra, miszerint egy-egy ilyen helyszín nemcsak a fogyasztásról, az egyoldalú befogadásról szól, hanem társadalmi, urambocsá' demokratikus fórum. A kultúra fővárosa kezdett alulról építkezni, jelezve: a kezdeményezés sikere azon múlik, hogy kulturális térré képes-e válni Veszprém valamennyi szeglete, az itt élők, az ide látogatók akarata, igénye szerint.

Géczi János és Likó Marcell jól ismert kettősét is ez a felismerés hívta a Papírkutyába. Jó döntés volt. Náluk sosem tudni, mi valósul meg az előre tervezettek-ből. A szerkezetet az alkalom, a tematikát a közhangulat szervezi és alakítja. Ennek tudható be az első néhány perc tapogatózó zavara, pár eltévedt poénja. Tudtuk, erőfelmérés zajlik, közvélemény-kutatás, el kell dölni a kettejük közötti szereposztás. Likó Marcell érzékeli ezt először, kezébe is ragadja a kezdeményezést és a gitárt. Amikor még nem tudjuk, hogy az est milyen lesz, elénekli a *Tudom, milyen* című dalát. Hamar kiderül, többségben vannak a Marci-rajongók, így egy kávéházi Likó-show-t élvezhetünk, ahol a bensőséges személyesség, az önirónia és a finom humor érvényesül. Marcinak lassan feltűnik, hogy ül mellette egy friss Baumgarten-díjas poéta, így hát teret nyújt neki. János érzi, hogy ő nem kaphatja elő úgy új verseskötetét, mint Marci a gitárt, hisz a két műzsa párharca már eldőlt. Gyorsan rálel szerepkörére: a moderátor, a rezonőr, a bölcsen ironizáló idősebb barát pozíciójából szólal meg, így csempészi be a beszélgetésbe a társadalom, a kortárs irodalom dilemmáit. Már hibátlanul működik a szerkezet, műhelytitkokat tudhatunk meg a *Bunker-rajzoló* alkotófolyamatáról, a dalok születéséről, mindkettejük alkotói állapotáról. Szó esik covidról, társadalmi posztcovid tünetekről, arról, hogy a kortárs irodalom mellőzi a nagy témákat, és a hétköznapi felé fordul. A világ a töredezettségről szól, melyet befejezetlen művek befejezettként jelenítenek meg. Miközben újra és újra előkerül a gitár, fájdalmasan tapasztalom, hogy a lelkes publikum hangosan ünnepli ugyan a régi slágereket, de alig csapódik össze tenyer az újak hallatán (*Harag idején, Ülök és hallgatok*). Félünk attól, ami körülöttünk zajlik? Félünk gyógyuló sebeink felszakadásától? Félünk attól,

hogy félünk? Megkapóan őszinte, mégis abszurd, hogy Marci az öregségről beszél, János meg arról a korosztályi kérdésről, hogy akarunk-e örökre fiatalok maradni. Marci szerint trend, hogy nem öregedhatsz meg, szinte kötelező megállított órák között élni, pedig a rocker unja már a régi hangzásokat, a költő az eddigi formákat. Világosan fogalmazza meg azt, ami az est alapélménye: két alapvető kategória domináns ma, a humor és a nosztalgia (*Béke presszó, Bankett*). Mi pedig az élvezetes percek mélyén érezzük a depresszió túlhol feszlőten halk, hol sikoltó szorongást (*Mi lenne jó?, Nekem senkim sincsen*). És várjuk, hogy ez a csevegő, öniróniával fűszerezett, tartalmas kora est, ez a humorban és nosztalgiában fogant alkotói állapot, ez az önmagában is teljes töredék igazi formát öltson egy új Géczi-Likó műben, műfajban, produkcióban. „Mi lenne jó?”

Vándorfi László

Elfogyó pohárszettek

Kálmán-nap. Írta és rendezte: Hajdu Szabolcs. A Látókép Ensemble vendégjátéka. Tavaszi Fesztivál. Hangvilla Stúdió, 2022. március 12.

Hány év házasság kell ahhoz, hogy az esküvőre kapott hatszemélyes pohárszettek összetörjenek, mindegyikből csak egy maradjon, hogy egy ötfős baráti társaság különböző stílusú poharakból kell, hogy megigya a névnap i birsalmapálinkát? Huszonöt pohár, huszonöt törés: mindegyik külön történet, de már nem emlékszünk rájuk, ahogy az életünket kíséror sok más tárgy – néma tanúi örömeinknek, tragédiáinknak és sunyi kis árulásainknak – sorsa is feledésbe merült. Öt pohár, emlékeztők egy valaha álmódott teljességről, amikor még ígéretes jövő volt a mára magunk mögött hagyott, kijózanító múlt.

A *Kálmán-nap* egy trilógia középső darabja. Az első – *Ernelláék Farkaséknál* – filmváltozata elnyerte a 2016-ban Karlovy Varyban rendezett filmfesztivál fődíját és a legjobb férfiszíneszi alakításért (Hajdu Szabolcs) járó díjat is; a harmadik az *Egy százalék indián*.

A Hangvilla stúdiójának intim terében a játéktér két oldalán, egymással szemben helyezkednek el a nézők, így követhetjük és felerősíthetjük egymás reakcióit. A minimalista díszlet egy középosztálybeli család stilizált élettere: a poharakhoz hasonlóan valaha-egész-volt garnitúrák egy-egy bútordarabja, szintén saját, egymásra rétegződő történetekkel. Egy piros műbör kanapé, egy kis asztal, különböző színű kárpitozott székek – retró nosztalgiák, egykori egzisztenciális és státuszváltozások jelképei – és egy anakronisztikusan funkciótlán, nagy utazóla-

da, valahonnan a múltból itt felejtve. Most ülőalkalmatosság két párnával, megfosztva eredeti rendeltetésétől, a statikusan változhatatlan állandóságot képviselve az utazás, tehát a mozgás-változtatás helyett, egyben felidézve az „út, életút” toposzt. Megörököl, kidobhatatlan bútordarab, ahogy a nemzedékeken át tudatosan és tudatlanul örökített kapcsolati és viselkedési mintáktól sem lehet egykönnyen megszabadulni.

Az előadás első jelenete megtanítja a nézőt a darab működésére. A tér két helyszínt jelöl egyszerre, emellett a színészek ki-be járnak a nézőtér ajtaján, amely így a lakás folyosójára nyíló ajtóvá változik, megoldva ezzel a „kint” problémát; aztán a látát egyszerre a vendéglátók otthonába telepörtálja a dramaturgia szabadsága és a befogadói képzelet, és elkezdődik a vendégség.

Innentől végig a lakás terében, nagyjából valós időben mozog az öt karaktert (két házaspárt és egy megözvegyült eremestert) megszemélyesítő színész: Földé-áki Nóra, Tóth Orsi, Gelányi Imre, Hajdu Szabolcs és Szabó Domokos. Hajdu az előadás utáni beszélgetésben elmondja: a társulattal először a színészekre illeszthető karaktereket alkották meg, a lehetséges viszonyrendszert és történeteket, aztán a színész-rendező maga írta meg a dialógusokat, amelyek egyébként annyira természetesen és aprólékosan hitelesek, mintha improvizációkból születtek volna.

A darab finoman egyszülőz a banálisan hétköznapi és a parabolászerűen általánosítható között, pontosabban: a banalitást emeli a parabola szintjére, mint Örökény egypercesei. Közhelyesig ismerős, általánossá érvényesülő kapcsolati és karakter-archetipusok: megfáradt viszonyok és a megszokásba belekényelmesedett, enervált emberek, akik nem hisznek a változásban, hiszen „minden, ami megtörténhet, már megtörtént, és minden csak ismétlődik”. A naturalista drámát idézően vágatlanul hétköznapiak tűnő, de pontosan megkomponált dialógusok, mondatok, amelyek bevilágítják a karakterek mélyrétegeit, múltját és élettörténetét; olykor a néző humorérzékét és reakcióit morálisan is próbára tevő, a fekete humor határait feszegető ötletek, mint a halott feleséggel kapcsolatos divatfilozófiai eszmefuttatás, hogy sikerült-e azért kitéjesednie. Csehovi kollektív magány, párhuzamos monológok, sőt, párhuzamos dialógusok, közben zsigerileg ismerősek: családi-baráti összejövetelekről, mikor órákig tudunk beszélgetni a semmiről, például hogy van-e birsalma a pálinkában, miközben a subtextben kísértő státusz- és kapcsolati feszültségeket meg sem próbáljuk feloldani. Gondolatsörték, amelyet nem visznek sehová, csak kitöltik az időt, és megtörik a rémület csendjét, amíg várunk – mire? A buli, az egymás mellett létezés végére? A szövegben és egy csokor krizantémában is megképződő elemzésre? Godot-ra? Valami útmutatásra? A zárlatban a kimerevített tánc: az összekapcsolódás, az egymásra támaszkodás gesztusa a mozgás felszabadult öröme nélkül.

Ezekből a feszültségekből fakad az előadás ellenállhatatlan, olykor groteszk humora, amely – valószínűleg kell ehhez egy élettapasztalat – az ismerőség otthonosságával ható helyzetekből, kevés-közrel pontosan, archetipussá fogalmazott karakterekből, dialógusokból táplálkozik: mintha saját, parabolába sűrített múltunk vagy jelenünk nappalijában ülnénk. Ezt erősíti a színészek játéktípusa: intonációjuk, gesztusaik visszafogottak, a civil jelenlét határát súrolóan eszköztelen játékkukban nincsenek nagy érzelmi kitörések, talán éppen ezért érezzük annyira hitelesnek. Ugyanakkor minden halkán, szinte szenvtelenül kimondott mondat mögött robbanásra kész kapcsolati aknákat sejt-hetünk, amelyek ennek az előadásnak a kontextusában, energetikai rendszerében nem akarnak felrobbanni: sem a drámai szituációban felvetett ötletből (átjelentkezés), sem a felsejlő háromszögtörténetekből vagy a vendéglátó házaspár szexuális inkompatibilitásából nem származik a zárlatot befolyásoló energia. Ez egy következmények nélküli világ, a tragédia halott, a valódi tragédiák a mellékszereplő (bár melyikük nem az?) életébe száműzött társalgási témák; nincsenek hősök, akiknek céljaival maradéktalanul azonosulni tudnánk, az ünnep nem emel ki a hétköznapiokból, és ma már egy csehovi pisztoly elsütése is anakronisztikusan hatna.

Ahogy az összetörő poharak csörömpölése, úgy a felemelt hang, az erős érzelmi kitörések is a kontextus mélyrétegeibe, a szereplők múltjába vagy jövőjébe száműzött lehetőségek ebben a dráma világban. A karakterek megtanultak a kapcsolati üvegcserepeken sétálni, a sebeket vastag hegesedés fedi, csak felületi zivirárgások jelzik, hogy egyszer felszakadhatnak. Teljesen begyógyulni nem fognak, ahogy az összetört pohárszettek is csak újjakkal lehetne helyettesíteni. Vagy marad minden úgy, ahogy van.

Fürj Katalin

Volt, elmúlt – de mi van?

Kálmán-nap. Írta és rendezte: Hajdu Szabolcs. A Látókép Ensemble vendégjátéka. Tavaszi Fesztivál. Hangvilla Stúdió, 2022. március 12.

„A legfőbb dolog mégiscsak egész embernek lenni. Most tyúkszemem nőtték, és valamit ez is segít. (...) Mi fog történni? Mit hoz a jövő? Nem tudom. Semmit sem sejtetek.” (S. Kierkegaard)

„A legészrevehetetlenebb, legbensőbb mozgásokat kell meglesned.” (R. Bresson)

Amíg elfogy egy üveg pálinka Kálmán-napon, sok minden történik. Elmúlik egy hasfájás; egy feleség megtudja, amit

Schaár Erzsébet: Áttetsző tér, 1966

Színes üveg, tükör, bronz; 32 x 43 x 35 cm. Ltsz.: Ü. 2009. 40. 1.

A Laczkó Dezső Múzeum Képzőművészeti gyűjteményén belül önálló egységet képez a több mint 500 darabot számláló kortárs üvegművészeti kollektív, amely országos viszonylatban is jelentős.

A gyűjtemény törzsanyagát az 1985-ben rendezett (nulladik vagy „próba”) *Ajkai Üvegszimpoziumon*, valamint az 1990-es, *Ajkai Üvegszimpoziumon* készült munkák, és az azt követő 1990-es Művelődési Minisztériumnak köszönhető és saját forrásból finanszírozott vásárlások alapozták meg. Később a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Képzőművészeti és Iparművészeti Lektorátus és Kulturális Minisztérium támogatása, valamint a művészek nagylelkű ajándékozása révén sikerült gyarapodnunk. A használati tárgyakon (poharak, vázák) túl a hideg és meleg üvegmegmunkálás legkiválóbb hazai képviselőinek alkotásai határozzák meg a gyűjtemény arculatát.

A múzeum kezdettől fogva törekedett arra, hogy az üvegyűjteményben minden jelentős alkotó és tendencia jelen legyen; a fiatal művészek alkotásai ugyanúgy, mint a nagy életművel rendelkező művészek fontos alkotói korszakainak kiemelkedő munkái. Ezt szem előtt tartva Gopcsa Katalin művészettörténeti kezdeményezésére a múzeum 2003-ban egy-egy üveglasztikát vásárolt a legendás szobrászházaspár, Schaár Erzsébet (1908–1975) és Vilt Tibor (1905–1983) hagyatékából. Az *Áttetsző tér* (1966) és az *Egy adag víz* (1970) című alkotás a házaspár fiának köszönhetően került a gyűjteménybe. E kettő közül most a Schaár

Erzsébet által az 1960-as években készített *Áttetsző tér* című munkát szeretném bemutatni.

Schaár Erzsébet 1908. július 2-án született Budafokon. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán folytatott művészeti tanulmányokat 1924 és 1926 között, ahol Kisfaludy Stróbl Zsigmond volt a mestere, de valójában Alberto Giacometti gyakorolta rá a legnagyobb hatást. 1926-tól rendszeresen szerepelt kiállításokon. 1935-ben házasodott össze Vilt Tibor szobrászművésszel. Portréit 1960-ban önálló kiállításon mutatta be a Műcsarnokban, ami nagy sikert aratott. A hatvanas évek közepétől egyre több állami megbízást kapott portrékra és köztéri alkotásokra, de sosem kapta meg a kellő elismertséget. Ennek egyik oka az lehetett, hogy női szobrászként (ráadásul egy sikeres szobrász feleségeként) nehezen tudott érvényesülni a hagyományosan férfiak által uralt pályán. Erről egy interjúban így beszélt: „Az, hogy egy nő szobrász, borzasztó állapot. Talán tíz éve sincs, hogy egyáltalán szobrásznak tartom magam. Pedig azelőtt is dolgoztam, sikereim is voltak. Tizenhat éves koromban meg voltam győződve róla, hogy én vagyok a korszak legnagyobb szobrásza.” Ugyanakkor Rózsa Gyula véleménye szerint a szakmai mellőzöttség mellett egyéni, családi okai is voltak annak, hogy a hatvanas évek előtt Schaár nehezen

vagy alig tudott érvényesülni, úgy gondolta, a visszavonulás mögött az anyai hivatás is munkált.

Tény, hogy Schaár művészetében a hatvanas évek közepén következett be egy nagyobb fordulat, amelyet először az 1966-os székesfehérvári kiállításán érezhetett a nagyközönség. A tárlat anyagát azután bemutatták Bécsben, a Collegium Hungaricum-ban is. A kritikai siker ellenére Schaár elbizonytalanodott, úgy érezte, a bemutatott szobrok egy pszichésen túlterhelt állapotban jöttek létre. Túl sok volt a mögöttes mondanivaló, amiből egyszerre túl sokat próbált átadni, ráadásul az otthoni műteremből kikerülve, a művek a kiállítóterekben szürkévé váltak. Beléhasított, hogy változtatnia kell: „...a bécsi tárlat után határozni tudtam: ebből az anyagból elhagyok minden pszichológiai, érzelmi dolgot. Kit érdekelnek az én gondjaim? Inkább kiszedegek egy problémát... Teret akartam mutatni... Hazaérkezve azzal kezdtem a napot, hogy takarítottam a lakásban. Kinyitottam az ablakokat, kitértam az ajtót. A térben ezek olyan határozottan álltak, úgy hasítottak a levegőbe, mintha a levegő szilárd tömeg lenne. Néztam a három szomszéd szobába nyíló ajtót. Mind a három ajtó különböző irányban állt. Én pedig ott álltam középen, mint egy kis pont, és tőlem három különböző irányban három ajtóé, három határozott forma. Erre felmentem a műterembe, kivágtam műanyagból az ajtóformákat, beállítottam őket, és leszögeztem egy lapra. Elkészítettem a maketteket, és hatot kiöntöttem bronzba.”

Schaár szobrászatának egyik alapproblémája a térben való létezés; az alak és a tér viszonya. Ez azonban már korábban, az 1940-es évek végén megjelent farieliefjein. A kapcsolódó terek problémáját az 1960-as évek második felében új nézőpontból közelítette meg, fontossá vált az architektúra és az alak kapcsolata. Törékeny pálcikaemberei magányosan, túszerűen álltak az őket körülvevő súlyos tér egy-egy pontján, és elsődleges feladatuk a tér léptékének meghatározása lett. Eleinte bronzból, ólomból öntött falrészleteket, falakat, homlokzatokat, belső térrészleteket, a tér mindig tematikusan, házként vagy szobaként jelent meg művein. A rézsobrok átláthatatlan falai azonban a tér mélyét elrejtették, olyan anyagra volt szükség, amely a szem számára is áttetszővé teszi az architektúrát. Először rogyasztott üveggel kísérletezett. Az egyik első ilyen, jégkunyhóra emlékeztető házmakettben egy kis bronzszékot helyezett el. A konstrukciót tovább finomította, mi-

kor katedrálüveget kezdett használni, amely lágyabb, kevésbé sík és rideg felületű az egyszerű ablaküvegnél. A szabálytalan buborékok és szemcsék segítettek tovább puhítani a rideg formát. Ugyanakkor a fényvisszaverődéseknek és tükröződéseknek köszönhetően a szobrok terébe behatol a mindennapi élet dimenziója, elmosva a határokat.

Ezek közé a térkonstrukciók közé sorolható az *Áttetsző tér* is, amely nemcsak üveg, hanem tükör és bronz felhasználásával készült. A talapat tulajdonképpen egy tükörlap, amelyen két helyiségre bontott, házszerű térkonstrukció jelenik meg. A több rétegű üvegből összeragasztott falak nem egyenesek, trapézszerűen szétnyílnak, feltárva az építmény belsejét. A sík tetőzet szintén nem vízszintes, az is trapézszerűen tör a magasba. Az üveglapok bordó és fémesen sárgás színűek. A szabálytalanul egymásra ragasztott lapok rajzosságát visznek a mű felületeire, a tükör pedig megketőzi a látványt.

Mivel Schaár sokat kísérletezett, az egyes szobroknak, kisplasztikáknak több változata is létezik. Az *Áttetsző tér*hez hasonló kompozíció a Magyar Nemzeti Galériában őrzött *Bronztükör* (1969) és a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban található *Egymásba nyíló terek* (1969) című alkotás.

Schaár térkonstrukciói törekvéseit az utolsó nagy mű, az *Utca* című grandiózus installációjával összegezte, amelyet először 1974-ben a székesfehérvári Csók István Képtár felső emeletén állítottak ki. A több párhuzamos rétegből álló, kisvárosi utcacsort idéző installáció gipsz és hungarocell felhasználásával készült.

Sipos Anna

Irodalom:

ÁRVAI Mária: Schaár Erzsébet és fotográfus munkatársai. In: *Jelenkor* 2017 július–augusztus
BAJKAI Éva: Schaár Erzsébet. In: *Művészet* 1970. szeptember
FORGÁCS Éva: „Én pedig ott álltam középen, mint egy kis pont” – Schaár Erzsébet: *Bronztükör* (Belső tér) 1969. In: *Új Írás* 1979. november
FRANK János: Schaár Erzsébetnél. In: *Élet és Irodalom* 1967. július 15.
KISS Dóra: „A házigyári elemek nagyon tetszettek” – Schaár Erzsébet és követői. In: *Jelenkor* 2019. október
KOVÁCS Péter 1980. *Az István Király Múzeum Schaár Erzsébet gyűjteménye*. Székesfehérvár.
RÓZSA Gyula: Egy magyar szobrász útja: Schaár Erzsébet. In: *Kritika* 1975. október

Együtt létezni a szöveggel

Olvasólámpa Petőcz Andrással. Művészetek Háza Veszprém, Dubniczay-palota. 2022. február 16.

A mai, élő irodalommal találkozni, látni és megismerni a legjobb szerzőket mindig felemelő élmény. A rendszeresen megrendezésre kerülő *Olvasólámpa* szerencsére lehetőséget ad minderre: ezeken az estéken a meghívott írók, költők saját hangjukon szólaltatják meg írásaikat, melyeket többnyire könnyed beszélgetés fűszerez.

A februári alkalmon több szempontból is izgalmas élmény volt jelen lenni. Az alapvetően felolvasásokra, az adott szerző szövegeire fókuszáló irodalmi programsorozat meghívott vendége, Petőcz András rendkívül jó előadóművésznek bizonyult, beszélgetőtársával, Géczy Jánossal pedig remek összhangot teremtettek a párbeszédük során.

Az est rövid életrajzi bemutatással indul, majd dinamikusan folytatódik célzott kérdések, tartalmas válaszok, majd felolvasások mentén. A moderátor szinte min-

den fontos mérföldkőre kitér, ami Petőcz eddigi életművét meghatározta, kezdve az *Arctalan nemzedék*hez való tartozáson át a neoavantgárd törekvéseken keresztül egészen a prózáig, így megismertette a szerző szerzteágazó és gazdag életpályáját.

Már rögtön az első válaszádnál élvezetes hallgatni a sok anekdotát arról, milyen az *Arctalan nemzedék* legfiatalabb tagjának lenni, vagy milyen volt ifjoncként beleszóppenni a '80-as évek irodalmába. Ezt követően korai versek felolvasásával folytatódik az este, majd Petőcznek eszébe jut egy újabb sztori arról, hogy milyen kalandok ment át a *Betűpiramis* című korai kötete megjelenése előtt. Elhangzik az *Elbukás* című, az akkori lengyelországi állapotok miatt majdnem betiltott vers eredeti, majd a változtatásokkal közölt változata, és hallunk egyéb társadalomkritikát megfogalmazó, valamint szerelmes verseket is, amelyek sokszor megfoghatatlan, mégis hatásos mondatokként lengik be a teret. Érezhető, hogy Petőcz András számára nemcsak a szöveg fontos, hanem az is, hogy ezeket a leírt gondolatokat képes legyen a saját hangján hatásosan megszólaltatni. Abban hisz, hogy amikor olvassa a szövegeit, akkor a hallgatók ugyanúgy átérzik mondanivalóját fontosságát, mint ő, aki elmondja ezeket a verseket, prózákat. Lát-szik, hogy lételeme az alkotás.

A szerző Kassákhhoz való viszonyáról is kérdez Géczy János, s ezzel át is térünk a neoavantgárd törekvésekre. Láthatunk néhány képverset a kivetítón, miközben megismerjük a Petőcz Andrást ért legfőbb hatásokat és motivációit, mindazt, ami meghatározza vizuális költészetét. Kassák Lajos mellett Nagy László, Weöres Sándor vagy a legelső előd, Szenczi Molnár Albert neve is előkerül, aztán rátérünk a technikákra, amelyekkel ezek a látványos alkotások készültek. A képerkenen túl látunk néhány grafikát is, amelyeket az úgynevezett firkaművészethez kapcsolt Petőcz, de említésre kerül a nemrég a Műcsarnokban kiállított *Az alfától az omegáig* című kiállítás is, amely az alkotó negyvenévesnyi munkásságát mutatta be.

Ezt követően a *Magyar Műhely* elvaló kapcsolódás kerül szóba, minek után újabb humoros történet idéződik fel az egykor még zöldfülű költő párizsi és bécsi utazásairól, s szó esik a műhely íróival, költőivel való első, szerencsés találkozásokról és emlékezetes irodalmi összejövetelekről.

Az este végén egy tárcanovella, illetve néhány friss, még meg nem jelent kötet versei is felolvasásra kerülnek. A többműfajúságról, a műfajváltásokról és az írói szerepvállalásról kérdezte még Géczy János a szerzőt, aki egy Tandori-idézetrel vála-

szolt, felmutatva az elhivatottságot, amely jellemzi sokszínű művészetét: „Nem lehet élve abbahagyni” – hangsúlyozta Petőcz András, akit az tart életben, ha a legkülönbözőbb dolgokat írja és rajzolja a papírra.

Az idő észrevétlenül szaladt el ezen az estén, amelyet összességében jó hangulat és sodró lendület határozott meg. A pályatárs moderátor igyekezett minél több érdekes dolgot „kiszedni” Petőcz Andrásból, aki érdekes sztorijaival és hatásos felolvasásaival végig fenntartotta a közönség figyelmét.

Éltető Erzsébet

Írótalálkozó a Csikász Galériában

2022. március 9.

A Művészetek Háza Veszprém Csikász Galériájában a Somogyi Győző – Korényi Dalma művészpár kiállítása vette körül a Fejér, illetve Veszprém megyéből érkezett írókat, akik a pandémia feloldott szigora után újra személyesen beszélhették meg aktuális dolgaikat. A *Vár Ucca Műhely* székesfehérvári szerzői közül Bakonyi István József Attila-díjas irodalomtörténész, László Zsolt és Gál Csaba költő vett részt, a veszprémiék közül Fenyvesi Ottó József Attila-díjas író, költő, Ács Anna irodalmi muzeológus, Sarusi Mihály József Attila-díjas író, költő, Sebő József irodalomtörténész, pedagógus és Tömöry Péter író, költő, színházi rendező volt jelen. Az ajánlásokat, kötetrészteteket felolvasta és a beszélgetést vezette Kilián László író, a Művészetek Háza irodalmi igazgatóhelyettese, akitől egy örömhírt is hallottunk: Veszprémben visszaköltözik a könyvhét a Kossuth utcára.

Bár az ünnepelt nem lehetett jelen, a találkozó apropóját mégiscsak Péntek Imre költő nyolcvanadik születésnapja adta, kollégái meséltek jóízű történeteket veszprémi és székesfehérvári kődéseiről, hallottunk részleteket a *Vár Ucca* sorozatban megjelenés előtt álló önéletírásából.

Bakonyi István *Írók, költők nyomában*, László Zsolt *Hajnal a mélyben* és Gál Csaba *Ellenszer* című kötete szerepelt még ajánlójával, majd Fenyvesi Ottó legfrissebb kötetei – a 66 és a *Paloznak overdrive* fogadtatása került terítékre. A művek helyett Ottó is Péntek Imrével való kapcsolatáról beszélt, hogy a sajtómunka, az irodalmi élet milyen fordulataiban találkoztak útjaik. Beszámolt arról is, hogy az eddig NKA-támogatásból megjelent *Vár Ucca* folyóiratokból (évi négy megjelenés) a 23. évfolyam 75. száma készül, eddig több mint 40 fiatalnak biztosított első megjelenést, hogy a *Vár Ucca Műhely* könyveket is adott, ad ki. Kifejezte reményét, hogy a Dunántúli Írócsoporton belül szorosabb lesz az együttműködés, majd felvetette, hogy a jövő évtől kezdve évente más-más

helyszínen, de meg kellene rendezni a dunántúli folyóiratok találkozóját. Ez utóbbi kérdésben a jelenlévők ez alkalommal nem állapodtak meg.

Őrsi Ágnes

A vers művészet, a próza konstrukció

A tenyérjós. Író-olvasó találkozó Géczi Jánossal. Társművészek: Oravecz Edit és Kovács Attila. Balatonfüred, Szócs Géza Irodalmi Szalon. 2022. február 18.

Ha a teremben van egy zongora, és akad valaki, aki oda tud ülni a klaviatúrához, akkor már meg vagyunk mentve. Akkor már lehet beszélni regényről, időről, térről, beszélni az írásról, ami egyáltalán nem egyszerű, sőt a tapasztalat szerint van, hogy nem is vezet sehová. Márpedig Balatonfüreden a Vaszary Galériában néhány hónapja megnyílt Szócs Géza Irodalmi Szalonban rendezett író-olvasó találkozóan a faltól kissé elhúzott pianinónál Kovács Attila zongoraművész-zeneszerző játszik, kissé előregörnyedve, azzal a szerethető testtartással, ahogy a zenészek odahajolnak a hangszerhez.

Terítéken Géczi János Athenaeum Kiadónál megjelent *A tenyérjós* című regénye. Maga a szerző a háttérben a pamlagon papírlapok között válogat szemérmesen, Oravecz Edit színművész pedig a mikrofonnál áll. Azért vagyunk itt, hogy megismerjük Géczi János könyvét, kedvet kapjunk hozzá, legyen egy benyomásunk a regényről, és lehetőleg legyen valami nem túl didaktikus magyarázat is. De hogyan lehet bemutatni egy efféle esten egy közel négyszáz oldalas szövevényes regényt?

A hármas felállás (író, zenész, interpretátor) nem engedi, hogy beálljon az efféle irodalmi találkozókra oly gyakran jellemző csupán pislákoló figyelem. Hárman együtt felskiccelik nekünk a regényt, belehelyezkedhetünk a történetbe.

Oravecz Edit felolvas gondosan kiválasztott részteketek a könyvből, ami üdítően hat, nem színpadias, nem színészkedi túl, viszont értő olvasásával életre kelti a szöveget. Kovács Attila az elhangzó szövegrésztetek között, azokra mintegy reflektálva zongorázik. Néhol kicsit Jarrett-es futamok, olykor Bartók feszessége, néha improvizatív jazz, de megszólalnak zenei idézetek is, amiket aztán szétszed és újra összerak a zenész. Géczi pedig narrálja a könyvet. „Figyelmeztetem önöket, hogy a regény a végén kezdődik.” Olykor odaáll ő is a mikrofonhoz, és támpontokat ad a szöveghez. Jó érzékkel nem magyaráz, egy költőtől hogyan is venné ez ki ma-

gát, inkább továbbgondolkodásra készítet. Mondja, hogy a regény a tükrörben vissza-tükröződő, tükrök általi tükröződés. Megtudjuk, hogy Judit, a könyv főhőse több alakban jelenik meg, több látószögből, több elmesélő által ismerjük meg, vagyis sokféle nő, annyiféle, ahányan látják. Megtapasztalja a három nagy világkultúrát, a végén mégis a budapesti, nyolcadik kerületi életet választja, hogy aztán tenyérjósdat nyisson, ahol mindennap kezébe veheti a jövőt. Megérintenek mondatok. „Amikor nem tudom, mi lesz, akkor élek.” „Minden nő szép a hóesésben.” „Anyá, nem jó egyedül.”

Így telik el egy óra. Közben eszembe jut, Géczi vajon hallgat zenét? Biztos. Na de milyen viszonya van a zenéhez? És írás közben hallgat zenét? Aligha. Az is érdekelne, hogy Géczi vajon milyen szöveget olvas magában ott a pamlagon ülve, miközben Oravecz Edit felolvas? Ugyanazt a könyvrészletet parallel? Vagy már előre gondolkodik? Minek szólnak az arcán átfutó apró mosolyok?

Az est utolsó harmadában Cserép László, a szalon házigazdája kérdezi az írórt. Filozofikus regénynek nevezi a könyvet, szerinte a szerző holisztikus gondolkodású, akinek enciklopédikus tudása irigylésre méltó. Van egy kis lebegtetés arról, hogy a szerző azonosítható-e egyáltalán a könyv bármelyik megszólalójával, hogy a leírtak mennyire támaszkodnak a személyesen átéltekre. „A versírás művészet, a próza sokkal inkább konstrukció. Nem vagyok prózaíró alkat, *A tenyérjóst* tíz évig írtam. Egy újszerű regényszerkezetet kerestem, amelyben a történa tárgya és a nyelv, amelyen megszólal, egymást építik fel. A költőknek is meg kell írniuk a maguk prózáját” – válaszolja Géczi. Elhangzik, hogy az idei könyvhéten megjelenik a regény folytatása, amelyben ugyanezt a történetet más tolmácsolásában olvashatjuk.

Bennem némi tanácstalanság, mert Houellebecq mindenben csalódott, a végletekig kiábrándult antihőseinek világából csöppentem ide. Merőben más a prizma. De aztán Géczi hagyja a konstrukciót meg az irodalmárkodást, személyes könyvményeiről beszél. Kiderül, hogy 60-80 könyvet olvas el évente, minden napot olvasással zár, olyan is előfordul, hogy félreteszi a könyvet, nem vagy csak később olvassa el. Mondja, Danyi Zoltán, Németh Gábor, Tolnai Ottó vagy Krasznahorkai László nélkül elképzelhetlen a könyvtára, igazodási pontok, holott mindegyikük másképp közelít a történetmeséléshez.

Vége az estnek. Marad az olvasás. Marad a tenyerünk nézegetése, a saját jóslat kiolvasása.

Martinovics Tibor

Az egymás hátát támasztó barátok: Sziveri és Fenyvesi

Csányi Erzsébet: Vajdasági diptichon. Vár Ucca Műhely. Könyvbemutató. Művészetek Háza, Csikász Galéria, 2022. február 2.

A költők csoportokban jönnek, mint a madarak, állapította meg örök érvényűen Babits, és tényleg, a Vajdaságban is csoportokban verték föl a Parnasszust az *Új Symposion* irodalmi, művészeti folyóirat szerzői. Nemzedékekre osztva beszélünk róluk, mert így éltek és alkottak együtt, szinte kommunában, egymásra hatva, néha ütközve, mint a Newton-inga, így táplálva egymást közös energiával.

Csányi Erzsébet irodalomtörténész, egyetemi tanár az *Új Symposion* harmadik nemzedékéből (ahova maga is tartozott) két költő életművét veti össze a közelmúltban Veszprémben, a *Vár Ucca Műhely* sorozatban megjelent könyvében. A *Vajdasági diptichon* az első olyan tanulmánykötet, amely egymás tükrében vizsgálja a két barát, Sziveri János és Fenyvesi Ottó költészetét.

Miért érdekes nekünk Veszprémben két vajdasági magyar költő? Egyrészt, mert a magyar irodalom modern/posztmodern korszakának figyelemre méltó képviselői, másrészt, mert sok szállal kapcsolódnak Veszprémhez. A Budapestten fiatalon elhunyt Sziveri János (1954–1990) nevét viseli az a Veszprémben 2012-ben megalapított Sziveri János Intézet (Közép- és Kelet-európai Irodalmi és Társadalomtudományi Kutatóközpont), amely nem csupán a Sziveri-életművel foglalkozik, hanem a kortárs magyar irodalom fenomenológiáját, konkrétan a rendszerváltást elősegítő folyóiratok (mint amilyen az *Új Symposion* is volt) történetét kutatja. Sziveri csak három évig volt az *Új Symposion* főszerkesztője, 1983-ban a folyóiratot politikai boszorkányperral betiltították. Sziveri János művészi világszemlélete, sorsa, etikai tartása a megalkuvások radikális, elvi elutasításának szimbólumává vált, művei az irodalom és elnyomás, ember és szabadság kérdéseivel foglalkoznak.

Veszprém volt évekig a házigazdája az 1992-ben alapított Sziveri-díj átadásának is. Emlékezetes kulturális esemény volt például, amikor egyik évben a díjátadón Sziveri-verseket szavalva sétáltak fel a veszprémi várba, vagy amikor Benes József-kiállítás nyílt. Benes zentai/kecskeméti festőművész grafikáját kapják jutalmul a Sziveri-díjasok minden év márciusában, a költő születésnapján.

Fenyvesi Ottót pedig a balkáni háború szele sodorta Veszprémbe/Lovasra, azóta is itt él, a *Vár Ucca Műhely* irodalmi folyóirat főszerkesztője. Ne feledjük, hogy a veszprémi/balatonalmádi költő, tanár,

barát segítségével itt kapott menedéket az *Új Symposion*nak pont ez az üldözött, betiltott nemzedéke, illetve az utána jövő fiatalabbak. Az *Ex Symposion*ra átnevezett folyóirat a mai napig itt működik Bozsik Péter vezetésével a veszprémi vár kapujánál lévő lakóházban, közel a Csikász Galériához, ahol a *Vajdasági diptichont* a szerző részvételével február 2-án mutatták be.

– Egymás tükrében nézve milyen hasonlóságok és ellentétek mutatkoznak Sziveri és Fenyvesi költészete között? – tette fel a kérdést a könyvbemutató bevezetőjében Kilián László szerkesztő.

Az est folyamán a szerző előadásából kiderült, hogy a két költői opus egymás mellé helyezésének alapja maga a költőbarátság, a nemzedéki felnövekedés, a közös eszmények, a hivatkozások, amelyek összekötötték őket. Csányi Erzsébet él azzal az előnnyel, hogy nemzedéktársi értelmezést nyújthat. Rámutat arra, hogy indulasukkor Fenyvesi Ottó és Sziveri János személyiség-lélektanilag egymás ellentétéinek tűntek, Fenyvesi extrovertált, Sziveri introvertált típus, azonban később módosul a hozzáállás, poétikai érintkezési pontok keletkeznek. A kötet írásai jórészt önálló, öntörvényű elemzések, amelyek nem az összetvetés perspektíváját érvényesítik/erőltetik, hanem csupán biztosítják az egymásra nyitott ablakokat a közös kettel, s így felsejlenek az ars poeticák különbözőségei és közös nevezői is.

Sziveri és Fenyvesi hasonló esztétikai és filozófiai alapról indultak a hetvenes évek elején, folytatták a művészet demisztifikációját, amit az előttük járó nemzedékek elkezdtek. Művészi világlátásukat, ízlésüket a világra nyitott, intermedialis, a rockzenét és a képzőművészeti áramlatokat is tárt karokkal fogadó jugoszláv kultúra és annak vajdasági közege formálta. Tizen-huszonevesen mindketten önmaguk megalkotásán és megismerésén fáradoztak, egy közös táptalajból építkezve keresték az új megszólalási formákat, járták a művésztelepeket, az első közös fotójuk is innen származik. Boldogan, felszabadultan próbálgatták a neoavantgárd művészi megnyilvánulási módokat. Sziveri az informel festészetben, Fenyvesi a kollázskészítésben. Ahogy a vizuális művészetekben, úgy a költészetben is a szabad formákat kedvelték kezdettől fogva. A közös művészi közegből azután autonóm művészi világokat hoztak létre egyéniségük, vérmérsékletük, sorsuk és persze esztétikai ízlésük alapján. Meghatározó lett mindkettőjükben az az ellenméreg is, ami előállítottak önnön tudatukból a művészet szabadságát és autonómiáját elvitató hatalmi lerohanással szemben. Mert a hatalom és a hatalomba besimulók szemében mindig szalkává váltunk azok, akik az alkotás előfeltételévé, lényegeként tekintenek a szabadságra, akik szerint a szabad gondolkodás méltóságát nem biztosító társadalmakban semmilyen kultúra nem lehetséges.

Versíró, folyóirat-szerkesztő, kultúraszervező munkájuk vége nagy színváltozás lett a Vajdaságban: üres szoba (Susan Sonntagot idézve). Előbb Sziveri (1989-ben), majd Fenyvesi is (1991-ben) átköltözött

Magyarországra. Jugoszlávia darabjaira hullott. Sziveri megjelentetett még három kötetet, és meghalt. Fenyvesi azóta is alkot, versírással és kollázskészítéssel foglalkozik, állhatatosan szembesíti önmagát és a világot a folyamatos szellemi ittlét parancsával.

Ez a tanulmánykötet a két kiemelkedő költő sorsába és költői világába hatol be kettős figyelemmel. Láttatja az „egymás hátát támasztó barátokat, Sziveri Jánost és Fenyvesi Ottót, olykor csupán a maguk útját járó elemzésekkel, olykor ars poeticájuk kontrasztjaival és egybecsengéseivel”.

A veszprémi est segített mélyebben értelmezni a cím metaforikus jelentését: „a diptichon, a kétszárnyú, összecusukható tábla, melyet a rómaiak barátaiknak ajándékoztak, s melynek belső felére írni lehetett”.

A könyvbemutatón Fenyvesi Ottó felolvasta az *Automatikusan Domonkos Istvánról* című versét és a *Bekezdések Tomaž Šalamunról* című költeményének néhány részletét, valamint Simon Grabovac újvidéki szerb költő két versének magyar nyelvű fordítását, melyeket az esten jelen levő szerző szerbül is tolmácsolt. Újvidék, Európa idei kulturális fővárosa ezzel mintegy szimbolikusan elhozta szubjektív üzenetét Veszprémbe, abba a városba, amelyik jövőre átveszi Újvidéktől a kultúra stafétabotját.

Bartuc Gabriella

Kettős írotábla

Csányi Erzsébet Vajdasági diptichon című tanulmánykötetéről. *Veszprém, 2021.*

A tanulmánykötet a vajdasági irodalom két kiemelkedő alakjának életművét tekintti át. Már a cím jelentése is e két karakteres életmű közötti lehetséges nemzedéki kapcsolatok, poétikai átfedések, összefüggések értelmezésének igényére utal. A diptichon szó eredeti értelmének megfelelően a kultikus tárgynak tekintett jelenségek együttlítására vállalkozik. A kötet elrendezése is ezt a módszert követi, Csányi Erzsébet a kötet nyitó fejezetében a *Kettős írotábla* alcímmel is a két életmű egymásra vonatkozását, összehasonlítását tükrözi. A tanulmány mottójául választott részlet szintén e szellemi-lelki közelségre utal, amikor Fenyvesi Ottó *Élve vagy halva* című versét idézi meg: „Évekig ültünk, támasztva egymást”.

A kettős nézőpont megléte azzal is magyarázható, hogy mindketten olyan intellektuális környezetből indulnak, „amely nyitottságát jelzi, hogy Fenyvesi és Sziveri is a képzőművészet felől érkezik az irodalomba”. E rendhagyóan gondolatgazdag, inspiráló közeg, amelynek hátterét jórészt a korabeli újvidéki happeningek, performanszok, művészi felolvasóestek jelentik, közös nemzedéki benyomásokon alapul: alkotásaikat a képzőművészeti, irodalmi

és zenei szemlélet egyaránt áthatja. A fiatal művészeket emellett a mesterek iránti közös rajongás is összeköti: „a mágnes, a középpont Tolnai Ottó volt. A másik mes-ter pedig, akik szívükbe fogadtak, Dom-monkos István.” „Tolnai és Domonkos magatartásában – jegyzi meg Csányi Erzsébet – nemcsak az nyűgözte le a fiatalabb nemzedéket, hogy tudták, mit jelent a művészet mint létforma, hogyan kell élni művészként, hogyan kell átesztétizálni sa-ját mindennapjaikat, hanem az is, hogy miként kell élni kisebbségi gátlások nélkül, természetes spontaneitással igényelni a szabadságot, a teljes jogú érvényesülést az akkori Jugoszláviában magyarként.”

A költői érvényesülés lehetőségei eszerint az *Új Symposion* köré gyűlt ki-sebbségi írók számára is megnyíltak, ezt szem előtt tartva a kötet tanulmányainak jelentős része éppen arra irányul, hogy e két jellemző művészi életút egzisztenciá-lis, poétikai és morális rétegeit is feltárja. *A költői kód átalakulása* alfejezetek tartozó írások ezt az eszmei-poétikai átrende-ződést követik nyomon Sziveri pályáján, amelynek sajátos alakulása során a korai versek elvont, hermetikus jelrendszerét felszámolja az identitásteremtés új for-máiba rendeződnek a költemények. „A versben felcsendülő hang rétegződik. A szerepjáték része, hogy a lírai én immár önmagát is többféleképpen és kívülről ér-zékeli.” A művészi hatás kérdése itt ösz-szefügg a versek személyes üzeneteinek, címzettjeinek hangsúlyosabbá válásával, ezt a domináns mozzanatot kiemelve Szi-veri költészetének olyan kontextusára tér ki Csányi Erzsébet, amellyel talán eddig nem foglalkoztak kellő mértékben az élet-mű értelmezői; holott megítélésem szer-int részben éppen ezzel a körülménnyel magyarázható, hogy a *Hidegpróba* meg-jelenése után új olvasókat szerzett magá-nak az életmű, és ezzel képes volt többféle olvasói igénynek is megfelelni. A Sziveri líráját ettől az időszaktól egyre jobban át-szövő direkt közlések egyúttal olyan közös költői forrásnak is tekinthetők, amelyből mindkét életmű táplálkozik. Sziveri köl-tői eszközei csupán abban térnek el Feny-vesiétől a szerző szerint, hogy eredendően civilizáció előtti vagy utáni perspektíva felé mozdul el, és nyelvezetét a populári-sabb beszédmódhoz közelíti. A köznyel-vi frázisok, nyelvjátékok az esztrádhatas felkeltésével mindkettejük alkotásmódjára jellemzőek, és egyszersmind közös élmé-nyek, benyomások ösztönzőivé válhatnak.

Az olvasó szempontjából emiatt is fontos szerepe van a kötetben a *Sziveri-re-ceptió* című esszének, amely az újidéki magyar tanszék hallgatói körében vég-zett kérdőíves felmérés tanulságait foglalja össze. A kutatás érdekes megvilágításba helyezi az életművel kapcsolatos olvasói reakciókat, amelyek Csányi Erzsébet ér-telmezésében a Sziveri költészetét övező hatáshiánytól vagy hatásiszonytól egészen a hatásmánia jelenségéig terjednek. Az életmű jelenbeli megítélése és további alakulása szempontjából is lényeges lehet az az értelmezői megközelítés, amely nem elvont paradigmákat állít fel, hanem az

aktuális olvasói érintettség mibenlétére is rákérdez. Emellett pedig arra is rávilágít, hogy milyen szerepe lehet az életmű be-fogadásában a vele összefüggő pedagógiai szempontoknak.

A versek árnyalt és soros olvasatát kínáló fejezetek közül mindenképp em-lítést érdemel Fenyvesi Ottó Sziverinek ajánlott szövegének elemzése. A Csányi Erzsébet olvasói módszerére jellemző részletgazdag elemzés során tűnik elő a közös nyelvi forrásvidék a kiterjedt nyel-vi frázisok, klisék, travesztiák képében, amelyek Fenyvesi és Sziveri költészetét, előadásmódját is sokrétűen formálják. A tragikomikus látásmód, a fekete humor és az ironia széles skálája, amelyek Szive-ri érett költői korszakának poétikáját is meghatározzák, ezen a szövegen is nyo-mot hagynak. A múlt megidézése és új-rajátszása során Fenyvesi végig „a maró ironia platformjáról képes megszólalni, ahonnan a vigasztalás lehetetlenségét fo-galmazza meg. Kinyilvánítja azonban a közös habitus, önreprezentáció és sors-vállalás igényét.”

A tanulmányok szerzője személyes és közösségi veszteségek kultúrpolitikai hát-terét fejtegetve meglehetősen borúlátóan zárja vajdasági irodalmi és művészeti kite-kintését. Fenyvesi Ottó Sziverinek ajánlott versei is részben ezt a benyomást tükrözik vissza, ám mindez nem kellene, hogy el-homályosítsa a közös horizontot, amely e két költő barátságának, elvi összetartozá-sának hiteles lenyomata.

Lábadai Zsombor

A művészet útvesztőiben

Tömöry Péter: *Címzetes szavak szerelemzuhatagban. Artprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2020.*

Tömöry Péter kötete, a *Címzetes szavak szerelemzuhatagban* megszorításokkal te-kinthető verseskötetnek, tudniillik a cím-adó műalkotás műfaja fiktív levél, amely a próza műfajához kapcsolja. A „leveleknek” nincs címzettje, pontosabb meghatározás a napló műfaj lehetne. Nyelvezete, stílusa nagyrészt lírai, főként a főhős képzletbe-li hősnőjének – „szerelmének” – érzelmi áradásaiban, amelyekkel teljesen egybeol-vad az alkotó. A szubjektív elemek keve-redeknek objektív utalásokkal, dátumokkal, helynevekkel, amelyek e „líraregény” meg-történt, létező alapjai. Az utolsó és egyet-len missilisnek nevezett levélben, s főként az *Epilógus*ban korántsem „elbocsátó szép üzenetként”, disszonáns módon ítéлкеzik megteremtett, képzelt – vagy valós – sze-relmi hősnőjéről.

Persze Tömöry itt sem tagadja meg a nála minden műnemben megnyilvá-nuló fantáziát, kreativitást, s esetenként

neoavantgárd formai elemekkel tűzde-li tele művét. Nincs hely taglalni a sze-mélyes gondolatokat a peremlét okozta kirekesztettségről, a diktatúra egyéniséget megnyomorító hatalmáról, amely a közép-szerűségnek kedvezett.

A levelek második körében meg-szaporodnak az író életútjára, esztétikai nézeteire vonatkozó személyes kitéré-sek. Ezekben a szellemi arisztokratizmus magasáról ítéli el az irodalmi megszó-lalás demokratizmusát. A művészet- és az irodalomtörténet számos példát kínál azonban a korukban mellőzött kiemelke-dő művészekre. Az elmondottakon túl az egyéni léttörténeti és kortörténeti kitéré-sek emelik ezen opus értékét.

A kötet első felét – a *CSILLAVILLÁN Bacchanália* (1997) címűt – egy hosz-szú szabadvers foglalja el, amelyet Bogdán Lászlónak, a – nemrégiben távozott – ki-váló erdélyi költőnek ajánl. A vers szer-kezetét tagoló fő motívumot már az első két sor tartalmazza: „amikor írtad hogy írtad a Cirkuszt / én éppen benne voltam a CIRKUSZBAN”. A közismert cirkusz metaforában a sajátos színházi világ tá-gul a rendezetlen, átláthatatlan, zűrzava-ros teljes világ megjelenítőjévé, amelynek „Bacchanáliá”-jában szinte mindenki a „Csillavilla” trapézon egyensúlyozva, életét is kockáztatva törekszik a csillogó-villogó, ám sokszor talmi magasba.

A jelentéstartalmat aláhúzza a nyel-vi elemek tradicionális grammatikájá-nak tagadása, az esetlegesen egymás mellé rendelt kifejezések, a rövidebb-hosszabb, töredezett sorok halmozása. A korra jel-lemző erkölcsi, szexuális szabadosságot a jelenre jellemző durva, alpári stilisztikai elemek hordozzák. A sorokban ott kavargog a huszadik század második felének embert és morált próbára tevő története, nevekkel, a kor tragikumára utaló elemekkel vegyít-ve. A neoavantgárdra jellemző, egymásra torlódó képek roppant szuggesztívvé teszik a címben is jelzett üzenetet.

A második terjedelmes rész, az *Önt-sünk tiszta pezsgőt a pohárba* című tíz részből álló ciklusa szintén szabadverseket tartalmaz.

Itt is tetten érhető az eredetiségre tö-rekvő lírai attitűd, amely az avantgárdból sarjadzott neoavantgárdra és posztmo-dernre egyaránt jellemző. Ám túlzó je-lenléte zavaró is lehet, mert kárt szenved az üzenet dekódolása. Itt említeném meg Jánosi Zoltán, a neves irodalomtörténész, professzor emeritus – egyik tanulmányá-ban kifejtett – gondolatát: „túl vagyunk a posztmodernen”.

E könyv utolsó műalkotásaiból, ame-lyeket *Rózsafűzér* címen foglal össze a köl-tő, is látható, hogy Tömöry Péter esetében „poeta natus”-szal van dolgunk, aki „poeta doctus”-szá művelve magát eljut a klasz-szicizálódásig. Ez figyelhető meg a *Morzsolt ABC* és a *Dies diem docet* című költemé-nyekben.

A *Morzsolt ABC* eredetisége abban rejlik, hogy az ábécé minden betűjéhez rövid, felsorolásokból álló verset kapcsol. Ezekben a kor, a körülmények, az elvárá-sok szorításában vergődő modern em-

berként jeleníti meg a kor emberét, illetve saját költői személyiségét. A szakaszok végén a refrénben határozza meg önma-gát: „én Tömöry Péter így tisztelem”. A minden strófa végén megváltoztatott ver-bumban verdiként hangoznak a szavak: őrzöm, érvényesítem, szabályozom, illesz-keдем, idomulok stb.

A költemények sorjázása nemcsak a lírai egyedről ad képet, hanem a mai világ-kép totalitását rajzolja fel, önmagát nem elkülönítve a kor emberétől. Persze egy lá-zadó személyiség kényszerű betagozódá-sa a „trendbe” fájdalmasabb, adott esetben nagyobb kompromisszumot igényel, mint a „középszerű” emberé.

Az utolsó *Dies Diem Docet* (a. m. nap tanul a naptól) – *Klasszicizáló séta az élet romkertjében – Dexiúr* *kártyaköny-ve* szintén eredeti költői ötletre épül: a 32 kártyalap mindegyikéhez rendel egy vers-szakot antik metrumban és strófaszerke-zetben. A „Dexiúr”-ként megjelenített lí-rikus tanult az évezredes toposzokból, és ügyesen alkalmazza a közismert antik-ró-mai műveltséghez tartozó elemeket. A vers számvetés az emberi mivolt végső órájá-nak közeledtével, amikor már „Hádész sötétje hív”.

E költeményekben, de a verseskönyv egyes alkotásaiban is jól érzékelhető, a szerző esetenként – rejtetten ugyan – vala-ki másnak az arcában jeleníti meg szemé-lyiségét.

Önmagáról szólva a művészi pálya befejezettségét sugallja „A Múzsák csókját mind feléltem” sor. Végül veretes gondo-latokkal így összegzi rendeltetését, amely egyben a közép-kelet-európai értelmiség küldetését hordozza: „Athénba vágytam, érchegyű Spárta / csúsa alá szült kénysze-rű végzet / Thermopülét nem magam ke-restem / ő jött el értem”. E sorok általános értelemben az emberi döntések végletes predesztinációját is sugallják.

Az utolsó „kártyalap” versében fáj-dalmasan felpanaszolja: számára az iste-ni végzet nem adott Télemakhoszt, ezért „folytatás nélkül, magom szakadtan / nyel el a Léthe(m)”.

Kanyár Erika

Cholnoky Jenő-memoár

***Cholnoky Jenő önéletírása (A veszprémi Cholnokyak 1.)*. Pesti Kalligram – Művészetek Háza, Sorozatszerkesztő: Géczy János. 2021.**

2020-ban emlékeztünk meg Cholnoky Jenő geográfus születésének 150. és halá-lának 70. évfordulójáról. Az emlékévhöz kapcsolódóan többször felmerült a tudós önéletrajzának újbóli kiadása. Géczy Já-nos – aki a korábbi kiadvány szerkesztője is volt – munkájának köszönhetően a kö-

tet, bár a pandémia miatt késve, de ezen a télen a Kalligram Kiadó és a Művészetek Háza gondozásában látott napvilágot.

Cholnoky a visszaemlékezéseit a há-borús időkben, 1945-ben vetette papírra, írása sokáig ismeretlen volt még a kuta-tók előtt is. Halála után az Érden létre-jött Magyar Földrajzi Múzeumba került személyes hagyatékának nagy része, köz-tük a kéziratban fennmaradt önéletrajz. A ’90-es évek elején a kézirat gépelt formá-ban került lejegyzésre, viszont sokáig nem volt lehetőség a mű megjelenítésére. Erre 1998-ban került sor, amikor a *Vár Ucca Ti-zenhét Könyvek* sorozatban helyett kapott ez az önéletrajz is. A kötetben betűhíven, mindennemű jegyzetapparátus nélkül je-lent meg Cholnoky önéletírása. 1996-ban Székely András egy, a tudósról szóló ta-nulmányában hivatkozott egy kéziratos anyagra, mely címében egy sorszámozott fejezetet jelzett. Kiderült, az ELTE irattá-rában lévő írás az önéletrajz utolsó része lehetett, melyet 2001-ben Gábris Gyula professzor digitalizált. A töredékes feje-zet 2004-ben *A Kárpát-medence termé-szeti értékei* című kötetben nyomtatásban is megjelent. Elmondható, a most kiadott könyvben első ízben került bemutatásra az önéletrajz teljes szövege. A kötet *A veszp-rémi Cholnokyak* sorozat első kiadványa, melynek megjelenítését a Veszprém–Balaton 2023 EKF program is támogat-ta. A sorozatszerkesztő nem titkolt célja a veszprémi írófivérek, Cholnoky Viktor és László munkáinak újbóli kiadása. *A Cholnoky Jenő önéletírása* című könyv lek-torálását, és ami még fontosabb, jegy-zetapparátussal való kiegészítését Kubas-sek János, az érdi múzeum igazgatója vé-gezte el. A több mint 230 lábjegyzetben az önéletrajzban szereplő személyek, tör-ténelmi események és egy-egy földrajzi jelenség leírását olvashatjuk. A mű nem tekinthető kritikai kiadásnak, de a bőséges magyarázatok a laikusok számára is érthe-tőbbé teszik Cholnoky sorait. A tördelés példa lehet sokak számára, mivel a jegyez-tek és a szöveg aránya ideális, így a kötet olvasmányos tudott maradni. A köny-vet húsznál is több fekete-fehér fénykép „színesíti”, melyek az 1998-as kiadásnál mérföldekkel jobb minőségben mutatják be Cholnoky életének fontosabb pillana-tait. Talán lehetett volna több, eddig még nem publikált képpel bővíteni az írást, bár ez a terjedelmi korlátok miatt feltehetően nem volt lehetséges. Cholnoky Jenő visz-szaemlékezéseit egy tanulmány zárja le, amit Kubassek János írt. A kísérőtanul-mány bemutatja a tudós életének és mun-kásságának fontos mozzanatait, illetve szól a kézirat jelentőségéről. Figyelmezteti az olvasót, hogy a Cholnoky által leírtakat kritikusan szemlélje, hiszen egy, az írás megszületésekor zaklatott lelkiállapotban lévő tudós személyes hangvételű vissza-emlékezéseit tartja a kezében.

A 344 oldalon, 23 fejezetben leírtak részletesen mutatják be a 20. század egyik legnagyobb magyar tudósának életét, tu-dományos eredményeit és küzdelmeit. A kötet nem csak a földrajzosok számára, de minden történelem, helytörténet iránt ér-

deklődőnek érdekes és értékes olvasmány lehet. Természetesen a tudománytörténet-el és geográfiával foglalkozó szakembe-reknek forráskiadvány, alapmű Cholnoky ezen írása. Külön öröm, hogy a veszprémi születésű tudós önéletrajza Veszprémben jelenhetett meg. A kötet kitűnő borító-ja Hrapka Tibor munkája, aki Cholnoky Jenő legismertebb portréját tükrözve tet-te a címdalra, míg a hátsó borítóra egy 1939-ben Aszódön készült felvétele került, melyen a tudós egy magányos tölgyfa ár-nyékában a távolba merengve látható. Az igényesen elkészített, papírborítóval el-látott, keménytáblás, fűzött könyv méltó emléket állít városunk egyik legismertebb tudósának.

Rybár Olivér

Schuberti mágia

Auer Trió. A Binder Music Manufactory kiadása, 2022.

Újra és újra megdöbbenek, mennyire ke-veset tudunk Schuberttről. Az emberről, a zenéről. Huszonnyolc évet élt, de ismer-jük hatszáz dalát, nyolc és fél szimfóniáját, amelyeket életében alig adtak elő. Sikert nem aratott, de azt mégsem mondhat-juk, hogy mellőzték volna, mert művészek egész köre gyűlt köré, a legenda szerint pedig Beethoven fűjta le a szivarhamut a kottájáról, miközben így kiáltott: „Nézzük, hogy kel fel hamvaiból a főnixmadár.” Ez persze legenda, kétesnél is kétesebb anek-dota, de se non é vero, é molto ben tro-vato, jól kitalált anekdota, bizonyára van oka, hogy kitalálták. Valószínűleg meleg volt, de ez nem biztos. Valószínűleg nem tervezte ilyen rövidre az életét. Néhány le-veléből úgy tűnik, mintha nyolcvan évet élt volna, más levelekből úgy, hogy sosem nőtte ki a kamaszkort.

Schubert összes kamaraművei 8-10 lemezt is megtöltenek kiadástól függő-en, a zongoraművek 4-5 órányi zenehall-gatást jelentenek. És micsoda hangulatuk van ezeknek az alkotásoknak! Néha olyan, mintha a siron túlról szólna vissza, egy különös szellemvilágból, amelyről csak az alapos szemlélő látja, hogy nem az e világ. Schubert nem tudta, hogy ő már „roman-tikus zeneszerző”, hogy őt a zenetörténeti könyvek újabb fejezetbe sorolják Beetho-venhez képest, akit istenített, s akin ösz-tönös géniusszal át is lépett. Az *f-moll négykezes fantázia* az egyik kedvenc pél-dám: bécsi klasszicistának nézed? Ám le-gyen. De nézd legott E. T. A. Hoffmann-i misztériumnak, s megnyílik a poézis má-gikus birodalma.

Most az Auer Trió új lemeze van a kezemben. Előző kiadványukon Haydn, Beethoven és Mendelssohn művei szere-peltek, ezek pedig a Schubert-triók két ko-rongon, az összes, két egész, négytételes darab és két árva tétel, a *Sonataensatz* és a *Notturmo*. A veszprémi és budapesti együt-

tes – Kováts Péter hegedűművész, Varga István csellóművész és Fülel Balázs zongoraművész – alig hat éve alakult az Auer Fesztiválon, mindhárom muzsikusa a Zeneakadémia tanára is.

A triók kései alkotások, 1827–28-ban születtek. Kellemes líraiságuk, derűs kitéréseik a *Pisztrángötös*szel, megható pátoszuk pedig a *Vonósötös*szel rokonítja őket. A *B-dúr trió* nyitótétele izgalmas dinamikákban gazdag, az imitációs Scherzo könyved keringőportré, a Rondo ritmikailag változatos. Az *Andante* az én ízlésemnek picit sietős, de ez tényleg ízlés kérdése.

A második trió, az Esz-dúr szonáta formájú első tétele klasszicista derűt sugároz, úgy érzem, az Auer Trió ezekben a szakaszokban veszik el a legszívesebben. Kivételesen jó arányokkal szól az önálló életet élő, népszerű *Andante con moto* tétel, amelynek dallamát egy svéd népdal inspirálta, de inkább gyászindulóhoz hasonlítanám. Fülel Balázs pontos, jól tagolt a zongoránál, Varga pedig mély átéléssel hozza a dallamot csellón. A zárótétel egyszerre ünnepi hangulatú és üdítően szemtelen, a zongora staccato ismétlődő hangjai fesztivált csinálnak, majd visszatér a II. tétel gyászindulója a dúr hangnemben.

A két magában álló triótételről külön érdemes szólni. A *Notturmo* valószínűleg az *B-dúr trió*hoz készült, de Schubertnek végül jobb ötlete támadt. Édes-melankolikus hangulatú darab, a hegedű és a cselló gyönyörűen énekelnek együtt. A trió itt teremti meg legteljesebben azt a megfoghatatlan atmoszférát, ami Schubert zenéjét a legjobb pillanataiban jellemzi, és amiről az írás elején szóltam. A másik tétel korai zsenge, a tizenöt éves Schubertre Salierinél végzett tanulmányai, Haydn, Mozart és Beethoven hatottak. Szükséges ezt tudni? A zene élvezete érdekében nem, de egy összkiadás esetében a vállalás muzeológus jellegű is, így a zeneszerzői portréhoz ez is hozzátartozik.

A hegedű és a cselló közös játékból kitűnt, hogy Kováts Péter és Varga István más-más típusú vonósművészek. A csellista erős vonókezeléssel bátor íveket jár be, a hegedűs viszont karcsú, édes hangokat csal ki hangszeréből. Fülel Balázs világosan, áttetsző hangzással játszik, tiszta, telt harmóniáival szövetet képez a hangokból. Mostanság ennek a repertoárnak olyan felvételei készülnek, amelyek az újszerűség erejével akarnak meglepetést okozni – klasszicizáló vagy historikus megközelítéssel. Ennek a lemeznak a legnagyobb erénye az interpretáció lendülete, ami leginkább Schubert előadásának romantikus hagyományaiból merítkezik. Az ízléses rubatók és körültekintő tempóválasztások folytán ez a felvétel nem fog kimenni a divatból.

Csabai Máté

Variációk

A Győri Filharmonikus Zenekar koncertje. Hangvilla, 2022. február 26.

A bérleti hangversenyek 3. előadásán a művészeti vezető, Berkes Kálmán irányította a zenekart, zongorán közreműködött a győri származású, zenész szülők gyermeke, az ígéretes ifjú zongorista, Baross Ádám.

A pandémia rendszeren kiköszöntett minket a megszokott menetrendből, a zenekar is harmadszorra tűzte napirendre ennek a koncertnek az anyagát, mire sikerült megvalósítani a 25-ei győri bemutató után másnap itt, Veszprémben, a Hangvillában. Idén nem volt farsangi koncert Veszprémben, mondhatjuk, hogy az első féldíj pótolta nekünk – farsangvasárnap vigíliáján – a karneváli hangulatot. Az évek óta kiváló formában lévő zenekar elsőként Berlioz briliáns nyitányát, az 1844-ben bemutatott *Római karnevált* adta elő. Remek indítás volt ez a darab, a *Benvenuto Cellini* című operájának zenei anyagából állította össze a zeneszerző ezt a hangszerelési demonstrációt, remek ötletekkel, virtuóz zenekari állásokkal megtűzdelt nyitányt, ami valóban karneváli hangulatot varázsol a terembe. (Berlioz nagyjából e mű komponálásának idejében jelentette meg *Hangszerelést*ánát, mely a mai napig alapvető kézikönyv.)

Dohnányi műve alcíme szerint „a humor barátainak örömére, mások bosszúságára” íródott. A benne megszólaló gyermekdal, ami minden népnak más szöveggel szól – nekünk a „Hull a pelyhes fehér hó...” kezdettel –, a bevezető és a téma bemutatása után 12 variációban szól meg, mint egy zenei *Így írtok ti*. Az alcímekben írottak már a mű elején jelentkeznek: a romantikus szimfonikus művekben szokásos nagy ívű, patetikus hangvételű, szinte ijesztő diszsonanciákkal telített hosszú zenekari bevezető hangzik el, a végén elcsendesedik, olyan komor lesz, mint egy gyászinduló, majd egy hatásos akkord és dobütés, rövid csend, és a zongorán megszólal a gyermekdal. „Sok hűhó semmiért” – sugallja nekünk a szerző. A 12 hallatlanul szellemes variáció nem feltétlenül csak szerzők, hanem különböző karakterek, műfajok megidézése is virtuóz stílusban mind a zongorista, mind a zenekar számára. (Például a 3. variációban Brahms, az 5.-ben zenélő óra, a 7.-ben keringő, a 8.-ban induló, a 9.-ben tarantella stb.) A zongora szíporakázó virtuozitása ellenére sem a klasszikus értelemben vett zongoraversenyek individuális szólóhangszereként, hanem mint a zenekar egyik megkülönböztetett tagja emelkedik ki. Ugyanilyen fontos szerepe a mű különböző pontjain a zenekar más hangszereinek vagy hangszercsoportjainak is van – igaz, azok csak egy-egy tétel erejéig kapnak szólószerepet. Az utolsó három tétel a barokk műfajokat parodizálja, passacaglia, korál, a végén pedig fergeteges fűga követik egymást. Majd a végső befeje-

zés előtt még egyszer megszólal az eredeti gyermekdal. A magasrendű zenei humor Dohnányihoz híven szólalt meg az előadás mind a szólista, mind a zenekar részéről. Példamutató együttműködés, egymásra figyelés jellemezte az előadást. A közönség lelkes tapsát megköszönve a szólista Mascagni *Parasztbecsületének Intermezzóját* játszotta Max Spicker zongoraátiratában. Csodálatos érzékenységgel, puha hangszínekkel, az előző virtuozitást kiegészítve varázslatos hangszerkezeléssel játszott Baross Ádám, korához képest meglepően éretten. Köszönjük!

A második részben már nem feltétlenül a karnevál és a humor volt a főszereplő, bár Csajkovszkij szimfóniájának 4. tételében az orosz népdal feldolgozása nem mentes a humortól.

Csajkovszkij 4. szimfóniáját 1877-ben írta a dúsgazdag mecénásnak, Meck asszonynak ajánlva. Egy hosszú levélben részletes leírást adott a darab programjáról: a nyitó tétel a végzetet szimbolizáló témát mutat be, majd megjelenik egy lányabb, boldogságot bemutató téma is, de végül a sors téma győzedelmeskedik, így „az egész élet csak a komor valóság meg a mulandó álmok szüntelen váltakozása. Nincs biztos kikötő, a hullámok ide-oda dobálnak, amíg el nem nyel a tenger”. A második tétel tartalma „az a melankolikus érzés, amely az embert körüllegi, mikor este magányosan üldögél odahaza. Sajnálja, ami elmúlt, de nincs már bátorsága, sem kedve, hogy új életet kezdjen”. A harmadik tétel: „szeszélyes arabeszk, megfoghatatlan alakok, múlt jelenségek; ez a hangulat sem vidám, sem szomorú. Összefüggéstelen képek ezek, a valósághoz semmi közük, értelmetlenek, idegenszerűek, bizarrak és foszlányserűek”. A finálé: „Ha önmagadban nem tudsz boldogságot találni, eredj a nép közé! Ünnepnap bűcsű képe ez! De alig felejtetted el önmagadat, ismét jelentkezik a fáradhatatlan fátum. De a többi ember alig törődik veled. Hogy örülnek, milyen boldogok! És te még mindig azt akarod állítani, hogy minden gyászos és komor a világon? Annyi egyszerű és ősi boldogság van a világon – és ezekben élhetsz”. A mű megkerülhetetlen darabja a szimfonikus repertoárnak, és annak egyik leggyakrabban előadott darabjává vált. A győri zenekar meggyőzően tolmácsolta Csajkovszkij dallamokban, harmóniákban megfogalmazott gondolatait. A kényszerű hallgatások, online koncertek után jólesett – bár még maszkban – hallgatni ezt a remek orosz muzsikát, hiteles előadásban.

A koncertet hallgatva, nézve, az volt az érzésem, hogy Berkes Kálmán karmesterként nem volt elég motivált, takarékos mozdulatokkal irányított, nem láttam, éreztem rajta a tüzet. Azután pár nap múlva, mikor még mindig az előadás egy-egy mozzanata hatása alatt voltam, rájöttem, hogy a karmester nem azért van ott, hogy egyéni koreográfiával „mutogassa” el a műveket, hanem azért, hogy a zenekart hozza lázba, fogja össze és irányítsa, egységessé tegye a hangzást. Ez sikerült! Gratulálunk hozzá!

Nem tehetem meg, hogy ne szóljak arról, hogy a koncert a világjárvány alatt és a szomszédunkban dúló háború kitörése után közvetlenül hangzott el. Szükségünk van és lesz a lelki megerősödést nyújtó programokra. Olyan művek hallgatására, olvasására, nézésére, befogadására, melyek az egyetemes emberi értékeket erősítik bennünk, ehhez a zene kimeríthetetlen forrás. Minden értékes műalkotás, legyen annak alkotója bármilyen nemzetnek a tagja, hozzájárulhat a lelki békénk megerősítéséhez.

Rostetterné Nagy Rita

Csoda – borítékolva

A King's Singers hangversenye. Filharmónia Hangvilla-bérlet. Hangvilla, 2022. március 17.

A kritikus két esetben van nehéz helyzetben: ha az elhangzott produkcióról nem tud egyetlen apró pici gikszer sem felmutatni az elhangzottak abszolút tökéletessége miatt, illetve ha olyan csapnivaló teljesítménnyel találkozok, amiben még nagytól sem lehet valami apró dicsérhető dolgot felfedezni.

Nos, természetesen az első esettel állunk szemben. Az énekegyüttest bemutatni nagyon nem szükséges, hiszen a klasszikus és könnyűzenei sztárok világában a legnagyobbak közé említik. 1968-as magalakulásuk óta töretlenül, fellépésről fellépésre hozza azt a vokális minőséget, amiről korábban csak álmodni lehetett. S bár az együttes tagjai többször is teljesen kicserélődtek, a hangzás mindig ugyanaz marad. Munkamódszerükhöz tartozik, hogy egy-egy új tagjelölt hónapokig csak fülel, figyel a próbákon, miközben tanulja a repertoárt, s csak utána kerülhet sor egyáltalán a próbaéneklésre, ahol bizony a többség elvérzik... (Csak a rend kedvéért, tagjaik jelenleg: Patrick Dunachie és Edward Button – kontratenor, Julian Gregory – tenor, Christopher Bruerton és Nick Ashby – bariton, valamint Jonathan Howard – basszus.)

Ez a repertoár pedig a klasszikus kórusirodalmon kívül tartalmaz hangszeres darabokat, jazz- és popslágerek átíratott, népzenei feldolgozásokat, mindent, amit csak el lehet énekelni. És teszik mindezt abszolút stílusérzékkel, abszolút intonációs, ritmikái, légzéstechnikai, hangképzési, hangzásaránybeli pontossággal, biztonsággal, ami már erősen feszegeti az „emberfelettség” határát. Titkuk lényege, azt hiszem, két fő dologban nyilvánul meg: az egyik, hogy a közös éneklés során ismeretlen számokra az egyénieskedés, a „felül-emelkedés” – még a szólók esetében is így van, ugyanakkor azt sem lehet elmondani, hogy annyira egységes a hangzás, hogy szinte nem is lehet kihallani az egyes han-

gokat. De, igenis kihallani! Minden pillanatban. Am úgy, hogy mindig más és más hang kerül előtérbe, ahogy a zenei szövet megkívánja. A dinamikai sokféleség pedig odáig megy, hogy hatan a dinamikai skála hat külön fokozatán énekelnek, ami persze pillanatról pillanatra változik. Ez okozza hangzásukban azt a térhatást, amelyet egyetlen más együttesnél nem tapasztalhatunk. Titkuk másik fő eleme az a természetesség, látszólag improvizatív, valójában igen kidolgozott, minden apró részletében az ének szövegi tartalmát megjelenítő, de legalábbis arra utaló apró vagy egészen széles gesztus, ami miatt nyugodtan nevezhetnénk előadásukat zenés színpadi produkciónak.

Veszprémi hangversenyük témája a madárzene ábrázolása fél évezred zeneirodalmában. Clément Janequin (1485–1558) *Madárdalától* kezdve, Passereau, Schubert, Poulenc, Ravel, Ligeti György madaras dalain túl népdalfeldolgozások, a Beatles, Huw Watkins és mások „madaras” muzsikája is felidézte a csalogányok, hattyúk, fönixmadarak, kakukkok, fecskék, de még a verebek világát is. A legmélyebb líra hangján szólt Jacques Arcaldet (1507–1568) *A fehér és kedves hattyú* című madrigálja, minden fölösleges gesztus nélkül, s a legharsányabb hahotára serkentő, bőséges gesztikulációval előadott Malcolm Williamson-kompozíció (*A brémai muzikusok*) közti hangulati skála valamennyi eleme jelen volt a pódiumon.

Kritikusként egész este hiéna módjára füleltem, kerestem valami apró megígást, hátha egyszer valaki egy pillanattal később vesz levegőt, hátha egy pillanatra megbicsaklik a hang, esetleg egy terc egy picit mélyebbre sikerül, amitől olyan „emberi” lett volna az egész, de semmi. Kínomban már azt kezdtem keresni, hátha valamelyiknek nem olyan fényes a cipője, de ez sem jött be. Így aztán meg kellett állapítanom, ez valóban nem emberi teljesítmény. Sokkal több, mint emberi! Viszont hihetetlenül emberies, sőt emberséges. És még egy: felfedezi, megtalálja a tömegkultúra területén azokat a szegmenseket, amelyek kívül esnek az esztétikum látókörén, de arranzsációk által érdemesnek találtnak felemelkedni a „magaskultúra” oltárára.

A bevezetőben Jonathan Howard magyarául köszöntötte a telt ház közönséget, s egészen sokára váltott csak angolra.

Kodály ráadásszámként előadott *Esti dala* pedig szokatlan, de érthető módon hangos ovációra serkentette a meglepetéstől sokkolt nagyrédeműt.

Biztos vagyok benne, hogy ezt a koncertélményt sokáig nem fogja felülmúlni semmi. Hiszen a King's Singers maga a csoda, és ezt a világot összes pódiumán tudja. Hogy mit várunk ettől a koncerttől? Ezt a csodát! Borítékolva...

Rostetter Szilveszter

Mehr grün

Érintkezések/Contacts – Kortárs textil- és ékszerkiállítás. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, Moholy-Nagy Terem. 2022. január 22. – április 18.

A klímaváltozás jelenségét vizsgáló művészeti alkotások szinte tengernyi formája jelenik meg folyamatosan a nemzetközi kiállításokon, különösen a *Velencei Biennálék*on. Over-population és a fejlett társadalmak mérhetetlen környezetszennyezése – műanyagóceánok – korunk legriasztóbb dilemmái. A művészek reflexiói orientációjukban, elveikben környezetbarátok, de anyaghasználatukban nem minden esetben. Vajon hoznak-e érdemi változást, vagy csak súlyosbítják a meglévő problémát? Szándékuk a meghökkenés, figyelemztetés; ennek eléréséhez azonban újabb ökológiai jelet kreálnak. Az anyagban mifeszálódó művek halmozása, vitafóruma helyett érdemes lenne megfontolni a környezeti terhelés minimalizálását. „You are a guest of nature – Behave” – Hundertwasser (1928–2000) elhíresült mondata – még időben riasztva – egy washingtoni környezetvédelmi intézmény számára készült plakátján (offset-nyomat, 1982) olvasható.

A Moholy-Nagy Teremben a Művészetek Háza új kezdeményezéseként megrendezett iparművészeti tárlat volumentében kamarakiállítás, mely ízelítőt nyújt a kortárs textil és ékszer hazai státuszáról. A Dubniczay-palota első emeleti, reprezentatív termei még üresek voltak a január 22-i megnyitásokor, pedig az elegáns enfilade-terem sor szinte kínálkozott egy teljes – a nagy múltú szombathelyi *Textilművészeti Triennálék*hoz hasonló – iparművészeti seregszemle színhelyeül. Egyensúlyt csak később, a március 1-jén nyílt *Tavaszi Tárlat* teremett.

Követve a téglalap alaprajzú kiállítóter hosszanti elrendezését, szimmetrikusan 6-6 szabvány méretben készült tértextil keretezi a középső öt vitrinben elhelyezett ötvösművészeti alkotásokat. A kiállítás rendezői a geometrikus absztrakció stílus-tikáját alkalmazták és terjesztették ki a kiállítóterben.

Keserü Ilona (1933–) által inspirált erős színdinamikájú textilkép – Szigeti Szilvia munkája – invitál a Moholy-Nagy Terembe. Az antikvitástól ismert díszítő motívum a meander, mely szögletes, repetitív szegélyként egyfajta labirintus, ennek ellenére vonalvezetése mégis oldottságot érzékeltet. Csíkszentmihályi Réka sötétbordó és ezüst jacquard függőnyterében a meandert felszabdalt, megfört geometriai formává alakította, elvetve ezzel a nyitottságot, zárt, különálló egységeket teremtet.

Az elmúlt években a textilművészet integrálta a számítógép működési elvét, a kibertér grammatikáját. Ez a jelenség figyelhető meg Kollár Ágnes – grafikai digitális – mintatervezési gyakorlatában is.

Szeperált térben nyert elhelyezést Zimonyi Gwendolin – Vasarely-imitációjú – tértex-til- és videoinstallációja. 3D programban vizsgálja a tükröző felületű alakzatok deformációjának fázisait virtuális miliőben.

Molnár Réka finom textúrájú, halványkék-fehér szövött falikárpítja távolról vándormadarak légiója, közlről szemlélve rókák sordísze. A textilművész intellektuálisan fordul a minimalizmus jelenségéhez, melyet bájos, a termé- szet ihletéséből merített növényekkel és állatokkal népesít be. Mint klasszikus iparművész, a forma-kontúr-kontraszt princípiumai foglalkoztatják.

Retrospektíve, a kárpitművészet megújulását Ferenczy Noémi (1890–1957) nyomán tanítványai hozták el; 1968-tól lépett színre az újtextiles generáció. A szövött kárpit saját jogán autonóm művé- szeti médiummá, a neoavantgárd kísérle- ti terepévé vált. Prosperálása mintegy két évtizedig tartott, melyet felváltott a poszt- modern; ismét a képzőművészeti médiu- mok váltak dominánssá, mely a mostani kamara-kiállítás jellemzője is.

A crossover divatját éljük; a kor- társ alkotók közül sokan az általuk kép- viselt művészeti ág – úgymond – határait feszegetik. Kérdés, kell-e ezeket a határo- kat feszegetni...? A kísérletezés fázisában ugyanis sérülhet a minőség, mely legtöbbször ragaszkodik tradicionális oszlopaihoz.

A képzőművészetben a 20. század elején megjelenő ready-made és obje- ttrouvé a maga korában is megbotránko- zást keltett. Azonban túlzott alkalmazá- sa – akár az iparművészetben – zsákutca, mely nem szolgálja sem a dizájnt, sem a környezetvédelem ügyét. Így a kortárs ék- szerészeknek érdemes megvizsgálniuk, visszatérnek-e a modern, ékszernek nem minősülő öltözékkiegészítők – accessoires – labirintusából az ötvösművészet klasszi- kus értékeihez.

A klasszikus aranyművesség szel- lemiségéhez, metodikájához közelítenek Ádám Krisztián *Diamonds*-sorozatának kiállított darabjai. A filigrán levélmotí- vumok invenciózus kompozíciója gyé- mántcsiszolás-formát követ, mikrolézer technikával megvalósítva.

Az ékszerművészet orientális hagyó- mányaihoz kapcsolódik Tóth Zoltán. Eu- rópaban egyedülálló módon asszimilálta a 18. századi japán shibayama technikát. Ékszerkollektíváját az intarzia és relief sa- játos szintézisében, gyöngyház berakással alkotta meg.

Újvári-Zsiga Luca *Meeting point* fan- tázianevet viselő korongjai brossként ki- alakított miniatűr pajzsok. Az ékszerész intenciója egy időtálló, az egyént korábbi és későbbi nemzedékekhez, kulturális mi- liójéhez kapcsoló dizájnsztratégia meg- alkotása. Asszociáltat a régészek által feltárt ókori civilizációk feltételezett üzenete- it rejtő ereklyékre. Az ún. Phaisztoszi-ko- rong (Kr. e. 1500 k.) a minőszi kultúra remeke, lehetséges kódfejtése Friedensreich Hundertwasser is foglalkoztatta.

Az ökológiai tudatosság meghono- sítója a képzőművészetben Friedensreich Hundertwasser, a 20. századi egyetemes

művészet egyik legizgalmasabb személyi- sége volt. Természetvédő, erdők és vízfo- lyamok oltalmazója, ismert kontinenseket átfogó környezetvédelmi aktivizmusáról. Művészetfilozófiai rendszerét az „öt bőr” teóriájával alapozta meg, melynek vizu- ális leképezései szeszélyes-szellemes archi- tektúrák, festmények, grafikák, valamint iparművészeti – textil, könyvkötészet – és dizájnprodukstumok.

Huber Lilla Mária

Műfajok találkozása

Érintkezések/Contacts – Kortárs textil- és ékszerkiállítás. Művésze- tek Háza, Dubniczay-palota, Moholy-Nagy Terem. 2022. janu- ár 22. – április 18.

A kiállítás tematikája nagyszerű, rendezé- se nagyon kifejező. Jól és érthetően alátá- masztja a címben jelzett „érintkezéseket”, a textil és az ékszer találkozási pontjait. Jó észrevenni, ahogy a textilművészek és ék- szertervező művészek gondolatai, színei, formái reflektálnak egymásra; és ezeket a kapcsolatokat a kiállítás rendezője az el- helyezéssel még segítette. Maga a Dub- niczay-palota is alkalmas helyszín, ahol a patinás épület összekapcsolódik a modern szellemiséggel, egyszerű, letisztult, felújí- tott kiállítóterével.

Számomra is az egyik legfontosabb dolog az érintkezés, kapcsolódás, híd- szerep. A kiállítás szándéka ugyancsak ez, kapcsolatot teremteni a különböző technikák képviselői között, a különböző műfajok között párbeszédet indítani. Kö- vetendő példákat látunk a textileseknél a grafikus-digitális mintatervezési techni- kák és a kézműves hagyományokat folyta- tók köréből. A geometrikus terülők minták és vízszerű lágy organikus felületkitöltés megfér egymás mellett. A textilek között a legkülönlegesebb, Pájer Emília textilje, a fények és átlátszóság játékára épülő mun- ka. Ezt a finom éteri hangvételt nagyon jól erősíti a megvilágítás, ami itt ugyan- csak remekül meg volt oldva. (Ezt azért is hangsúlyozom, mert a nagy múltú, rangos *Szombathelyi Textiltriennálén* olyan rossz volt a megvilágítás, hogy némely tárgyat alig lehetett látni.) Emília textilje mint egy Ottó László-festmény a visszafogott színe- ivel. Mindketten nagyon finom átmenettel oldják meg a különböző színek határait, amelyek ettől lesznek olyan lebegőek.

Én a hasonlóságokat keresem, és azokra örömmel rácsodálkozom; mert a kapcsolódásra, érintkezésre sokkal fontosabb felhívni a figyelmet. Hiszen mindenki teljesen más, egyedi és megis- mételhetetlen. Másnonnan jönnek, más dolgok foglalkoztatják, más médiában alkotnak, látszólag semmi közük egy- máshoz. Ezért olyan felemelő, amikor

észreveszek egy közös pontot, egy hason- ló rezgést. A textileket tovább elemezve bukkanunk rá a következő kapcsolódási pontra. Lőrinc V. Gabi izgalmas ritmusú, légies fekete-fehér textiljének ellentétpár- ja Csíkzentmihályi Réka nehéz, brokátra emlékeztető arany-meggyipiros geomet- riája, melyet egy másik nézőpontból egé- szít ki Regős Anna kék-fehér geometrikus mintákra épülő, játékos alkotása. Ez utób- binál játékosabb – tematikája miatt is – Molnár Réka visszafogott színharmóni- ájú, egymás farkába harapó rókás mintája; ahol nem tudjuk, hogy a rökageneráci- ók – legalábbis kronológiailag – aláren- deltségben vagy a populáció mellérendelt tagjai kapcsolódnak oly szorosan egymás- hoz. Az izgatott mellérendelést választ- ja kiindulópontnak Diriczi Csege is nem hordható ékszereihez, az első érintkezések fontosságát kiemelve. A kiállítás végére érve találkozunk Gera Noémi alkotásaival; ékszerkollektívója önmagában is „Contact”, érintkezés, kapcsolódás, szép szimbóluma ennek a kiállításnak, a textilnek és ékszer- nek. Fonalai, szalagjai, zsinórjai és drót- jai reflektálnak önmagára, a környezetére – alkotója mély belső érzéseire és a kül- világban megtapasztalt eseményekre, han- gulatokra.

Szilágyi Erzsébet

Egység és sokszínűség

Tavaszi Tárlat. Művészetek Háza, 2022. március 1. – április 16.

Március elsején nyílt meg a veszprémi Dubniczay-palotában a 2022. évi *Tavaszi Tárlat*, amely sokszínű, rendkívül értékes körképet ad Veszprém és régiójának kor- társ képzőművészeti életéről.

A *Tavaszi Tárlat* a 19. századi Euró- pában kialakult egyik legfontosabb kiállí- tástípusnak, a szalon jellegű kiállításnak a megtestesítője. Az európai polgárság egyik nagy vívmánya volt, hogy a nemzeti kul- túra ápolására létrejött művészeti egye- sületek és közintézmények szinte minden esetben egy egész ország vagy város művé- szeti összeképét a maguk teljességében, át- tekintő jelleggel akarták bemutatni. A 20. századi avantgárd irányzatok megjelené- se előtt természetesen kevésbé volt plurális egy-egy ilyen tárlat, de azok így jól leké- pezték a fontosabb művészeti törekvéseket. A 20. század végén, és főként az 1980-as évektől egyre inkább megkérdőjeleződött az ilyen jellegű kiállítások létjogosultsá- ga, a közintézmények, múzeumok, galéri- ák szigorúan válogatott, elitista hangvétell, kurátori típusú kiállításain is egyre inkább eltűnt a szalon jellegű tárlatok többszó- lamúsága. Ezért is örömteli újra és újra olyan tárlatokat látogatni, melynek szerve- zői, kurátorai veszik maguknak a bátor- ságot, hogy ilyen, széles merítésű tárlatot

rendezzenek. A 2022-es veszprémi *Tavaszi Tárlat* esetében Grászli Bernadett és Doh- nál Szonja vállalkoztak a rendezés felada- tára, míg a válogatást jelentő zsűrizés a székesfehérvári Izinger Katalin és a salgó- tarjáni Shah Gabriella munkáját dicséri.

Egy ilyen kiállítás mindig alkalmas arra, hogy megvizsgáljuk, hogyan, milyen szempontok alapján dolgoznak egy adott régió művészei, milyen témákat, problé- mákat vetnek fel, mutatnak be. Az egyé- ni kiállításokkal szemben itt mindössze néhány művel kell képviselniük magu- kat, tehát rákényszerülnek, hogy a saját szempontjaik alapján az utóbbi évek mun- kái közül az általuk reprezentatívabbnak vélt darabokat adják be. Ezért is örömteli, hogy a kiállított művek része az utóbbi egy-két évben keletkezett, friss mű- nek számít. A kiállítás kurátorainak helyes döntése, hogy a képcédlákon feltüntet- ték a művek keletkezésének évszámát is, amely kortárs művészeti kiállításokon gyakran elmarad.

Talán épp az utolsó két évet minden- ki számára radikálisan átalakító korona- vírus-járvány és karantén hatása, hogy meglehetősen kevés a természetábrázolás, illetve naturalista szemléletű alkotás. Még a fotóművészeti alkotások sem elsődlegesen a dokumentarista megközelítésből indul- nak ki. Olyan érzése lehet a kiállításláto- gatónak, mintha Veszprém és régiójának művészei kevésbé inspirálódtak volna a természeti táj látványától, természeti jelen- ségektől az utóbbi két évben, s jobban kon- centráltak volna a műtermi munkára.

A kiállítás rendezését végző kurátor- páros, Dohnál Szonja és Grászli Berna- dett nem voltak könnyű helyzetben, hiszen közel száz alkotót kellett úgy elhelyezni- ük, hogy alapvetően különböző léptékű, nagyságú, eltérő falminőségű és fényviszo- nyú terekben kellett rátalálniuk egy olyan elegyre, amely nemcsak felsorolásszerű- en mutatja be a műveket, hanem egymás- sal párbeszédben, egymásra reflektálva. Ezt a feladatot – még ha nem is volt könnyű – alapvetően jól oldották meg, úgy, hogy azonos formai, technikai megoldásokat használó alkotásokat igyekeztek csoportosítani. Így jött létre a Dubniczay-palota földszinti termeiben egy kvázi iparmű- vészeti egység, vagy az emeleti terem sor végén egy kizárólag absztrakt munkákat befogadó terem, míg a tetőtéri kiállítóhe- lységben legnagyobb arányban a termé- szeti formák mediális átíratait használó, líraibb hangulatú művek kaptak helyet.

A festészeti munkák között több- ségben vannak az absztrakt, különféle ecsetkezeléssel megoldott, a színek domi- nanciáját hangsúlyozó művek. Feledy Gyula Zoltán lakkozott vörös felületei a maguk radikális egyneműségével szólítják meg a látogatót, míg vele szemben Kusovszky Be- áta *Layered Borders* XVI. sorozatszámú da- rabja az optikai egybeolvadás rejtélyének átgondolására készíti a látogatót. Velük egy teremben Mora Imi egységes ecsetvo- nással végigdolgozott felülete az élénk színek előbukkanó egységeivel igyekszik kikerülni a vászon fehér rétegének mono- tonitásából. A 20. századi gesztusfestészet

sokszínű, lírai változatának felszabadult já- téka köszön vissza Srágli Marietta két vász- nán is, amelyeket a rendezők jó érzékkel állítottak a Dubniczay-palota 18. századi architekturalis freskója elé, a koptatott fe- lületek erős kontrasztot alkotva kiemelik az alkotások üde lendületét. Vele szemben lóg Tarczy István „teremtő eldöntetlenségről” árulkodó, nagy színes sávok vibrációjával operáló vászna. E két alkotó felszabadult hangvételű műveit csak Somody Péter szí- nes színtanumai közelítik meg.

Külön figyelmet érdemel a kiállításon a szobrászati szekció, amelynek doyenje Lugossy László erdélyi születésű, 1990 óta Veszprémben élő szobrászművész. A föld- szinti terem sorban különböző fajfajtakból készült szobrai, az első emeleti termekben kőszobrai láthatóak. A ruszkai márvány- ból készült alkotása a természetes rétegző- dést felhasználva különleges formaadást kapott a felületek lecsiszolását követően. A természetes forma – az emberi test – és egy geometrikus forma összeolvasztásá- val kísérletező műveket küldött a *Tavaszi Tárlatra* Tamás Ákos. A herendi porcelán- ból kivitelezett alkotások megmutatják az alkotó formaalkotó képességét, és mégis fenntartják a testek teljes körbejárhatlan- sága miatt azok enigmatikus hangulatát. A Tamás Ákosnál tapasztalható letisztult formaadással ellentétben Beretvás Csa- nád alkotásai kontrasztot teremtenek azál- tal, hogy véletlenszerűen kialakult formák bronzöntvényeit vagy égetett műanyagot illeszt klasszikusabb megoldásokat kívánó csiszolt homokkőre.

A nézőt hosszas gondolkodásra kész- tető, önálló világot teremt magának Deli Anett európai felfedezők keleti útjait meg- idéző, festett mesevilág hangulatát árasztó két festménye. Ugyanígy különleges mesei hangulatot idéz fel Szilágyi Zoé rejtélyes farkasa, amely címe alapján – Pilinszky *Fa- bulájának* groteszk lezárása miatt – feszült- séget sugall. Az ironia finom, jellegzetesen kelet-közép-európai eszközévél többen élnek, de közülük is kiemelkedik Szabó Hunor *Nemzeti csodaszarvas* című kompo- zíciója, illetve Tábori Csaba *A vacsora* és *A menyegző* című, a keresztény ikonográfia sajátos stilizált motívum- és szimbólum- rendszerét felhasználó két átfestett bútoraj- taja. Könyv Kata *Várakozás* című szénrajza, a rezsón forralt vízből kibukkanó hor- gászcsalival vélhetően a fiatalabb művész- generáció koronavírus-karantén alatti helyzetére reflektál.

A realista ábrázolásmód érhető tetten Pagony Rita 2021-ben készült *Eperfáján* és Horváth Róbert ugyanabban az évben készült *Jukka a kertünkben* című vásznán. Hatala Péter *In the jungle of Madrid* című képe viszont már a megrajzolt figurákat egy nem felismerhető térbe helyezi át. A klasszikus 1960-as évekbeli amerikai hi- perrealizmus korszakát idézi Varga Sándor behavazott budapesti autót és városi térben haladó, ázsiai vörös villamost megjelení- tő két remek kis képe. Ötvös Zoltán *Eladó lakás* című szénrajzosorozatának darabjai – két elhagyott szobabelső – inkább melan- kolikus hangulatukkal tűnnek ki a tárlat anyagából. A kortárs képzőművészetben

divatos finomgrafikai megoldások jelennek meg Csepregi Dóra Márta terméseket áb- rázoló, tárlóban kiállított akvarelljein.

A lírai absztrakció világából és a kí- sérletező anyaghasználatl készült mű- vek közül érdemes kiemelni az ugyancsak veszprémi Hamerli Judit munkáit, akinek tintával folytatott epoxigyanta műve a kor- társ képzőművészetben sem gyakori ton- dóformát használja fel. Két másik alkotása a térbe kilépő festett felületek problemati- kájával foglalkozik. Ez a kísérletező hajlam érhető tetten Szabó Dezső és Gerhes Gá- bor művein is, akik mindketten cianotípi- ával jelentkeztek a tárlaton. Míg Szabónál az egységes monokróm jelleg, addig Ger- hesnél a felületen való foltszerűség játéka dominál. Ugyanígy ritkaság – egyéni ki- állításon kívül – Holló Zsuzsa két nagy- méretű, színes felületek egymásra hatását bemutató fotogramja. A Nagyvázszyban élő Kis Gabriella egy méteresre nagyított legyet helyezett rá szabad gépi hízmés- sel egy hasonlóan nagyleptékű vászonra. Ugyanígy egy hosszabb művészi projekt és tervezés részének képzelhetjük el Fek- ti Vera érzékeny akvarellnaplőit, amelye- ket régi családi fotók, illetve balatonalmádi hangulatok inspiráltak.

Összegezve tehát elmondható, hogy a 2022-es veszprémi *Tavaszi Tárlaton* több olyan kortárs képzőművészeti tendencia is megfigyelhető, amely sokszínűvé és izgal- massá teszi a kiállítást. Reméljük, hogy a két év múlva megvalósuló következő *Tava- sz*i *Tárlat* is hasonlóan magas színvonalon tudja majd bemutatni, immár a 2023-as EKF év várható tanulságaival együtt a Ba- laton-felvidék és az egész régió kötődő kortárs képzőművészeti jelenségeit.

Tóth Károly

Jellemformáló életművek

Korényi Dalma és Somogyi Győző kiállítása. Tavaszi Tárlat. Csikász Galéria. 2022. március 1. – április 16.

Elgondoltam, ha Francis Fukuyama jósla- ta szerint mégis véget érne a történelem, ráadásul úgy, ahogy napjaink szökőár- ként ránk zúduló pusztító háborújától valószínűleg véget érhet, mit menthet- ne meg kivételes lehetőségként az utol- só igaznak ítélt ember Magyarországon. Talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy Korényi Dalmának és Somogyi Győzőnek a Csikász Galéria *Tavaszi Tárlatán* márci- us 1-jén, a hosszú békekorszak kioltásá- nak hatodik napján megnyílt kiállítását.

Somogyi Győző elképesztően gaz- dag életművének képgyűjteményét azért, mert segítségével újratermethető a lét- nek értelmet adó szépség, a benne lüktető emberi szellem, a magyar lélek, a ma- gyar táj, a magyar történelem, a magyar

ember. Igen, a magyar ember. Függetlenül attól, hogy a hősök, királyok, szentek arcképcsarnokából, a szabadságharcok korából, a pusztulásra ítélt katonák hősi-vatagából, az önfeláldozás Corvin közéből és Zrínyi Miklós hőskölteményéből, az új keletű jobbjágyrendszer trabantos kolhozából, a kilátástalanság panellakásokkal álcázott tárnamélyéből, az évtizedeket gúzsba kötő létmonotónia állami ünnepnapjaiból lép-e elénk. Ez utóbbi, főleg szitanyomással készült alkotásai sem a lemondásról, az önfeladásról, hanem a napi harcok önként vállalt megvívásának készítéséről szólnak.

Korényi Dalma magas hőfokon kiégetett és hidegen életre festett samottos agyagszobrocskáival benépesíthető az újrateemtődő világ égboltozata, anyaföldje, s a keresztségnek, a tisztaságnak, az életnek hármass jelképe: a víz. Szaggatottan láttam, ahogy a kiállítótermekben hőmpolygó tömegből szinte mindenki meg akarta érinteni Dalma madárkáját, lepkéit. Talán azért, hogy meggyőződjenek: a műtárgyak nemcsak létszerűek, hanem valóságosan is élnek, s csak egy pillanatra telepedtek oda, ahol a kurátor helyet talált nekik. És ezzel saját varázslatosnak hitt mozdulatuk önnön létezésüknek a mű által sugallt bizonyága is lehet. Mert a kiállításról úgy lép ki az ember, mintha kicsit újjászületett volna. És mi más, ha nem ez a célja egy tárlatnak?

Somogyi Győző több festménye megszületésének tanúja voltam. Az 1848 telén az 1. huszárezredben szolgáló hadnagy, Kun Béla hőstettének megörökítését a *Móri csataképen* napról napra nyomon követhetem. Egy kiteljesedő festményregény élményének izgalmaival. A kezdet kezdetén kivont karddal felém vágató huszártiszt mintha engem készült volna lekasabolni. Néhány nap múlva megnyugodhattam, mert körbevették a vasas németek, s kis idő múltán az elenség parancsnoka holtan zuhant színté a lábam elé. De az önfeláldozó huszár hadnagy is több sebből vérzett. Fönn a háttérben felsorakozott ellenséges ágyúk torkolattüzének szétrobbant piros kagylógyöngyei sziporkázták rám a csöndet. A csöndet. Mert hiába az előttünk életre kelt fegyvercsattogásos dráma, mégis mindent ural az ágyúdörgéssel felvert táj teremtés előtti nyugalma.

A táj örök életű. Az oktalan emberi mohóság csak megnyomoríthatja. Akkor is él, mint elátkozott torzója a létezésnek. De Somogyi Győző igazán a másik tájat szereti. Azt, amelyik fölemeli magához az embert, s otthagya vonásait a lélek lenyomatává vált arcán. Azon az arcon, amelynek kialakításáért ugyanúgy felelős az ember, mint a táj arculatáért.

A Káli-medence gyűjtőlencséje a magyar történeti-földrajzi tájak összességének. Így képi megjelenítése kivételes helyet foglal el Somogyi Győző művész munkásságában. A *Tagyoni szőlőhegy* című festménye nemcsak a furcsa nevű helységet körbeölelő tájról szól. Felfedezhető benne Tokaj-Hegyalja szőlőkarokkal kiveretett lankája, a Székelykő alázuhanó sziklás mere-

délye, a határokon átnyúló Órség szétszórt házainak egy-egy metszete, s a hegyvonulat grafikonjára simuló felhősávban a távoli Tatra is fellelhető. Eggyé a tájat a fölöttük kéklő égbolt ötvözi. S az égbolton az elmúlás figyelmeztető jeleként láthatók a végtelenbe szálló golyák.

A *Salföldi kopjások* című festmény a művész jövőformáló tevékenységébe is beavat bennünket. Nagytotálból közelítve örökíti meg a Balassi Bálint névnap történelmi megemlékezésére készülő magyar harcosokat és a velük megütközni készülő vendég oszmán hagyományörzőket. (A salföldi vitézeket szemügyre véve, lehet-e csodálkozni azon, hogy mindig a törökök vesztenek?) Az alakok mindegyike név szerint beazonosítható. Nem maradhat ki közülük a háttérben álló Somogyi Győző sem.

Korényi Dalma életművéhez hozzátartozik a portáján évtizedek óta szervezett szövótábor. Somogyi Győző életművéhez hozzátartozik, hogy alapítója a salföldi kopjásoknak és a hagyományörző Radetzky-huszárezrednek, amelynek katonái is több festményén meglevenednek. A hagyományörzés békés és harcos ágának tevékeny felvállalása számos fiatal, leányt és legényt indított el a saját életpályájára felé vezető, a közösség számára is hasznos úton. Vagyis Dalma és Győző nemcsak formálói és megfestői, hanem alakítói is az emberi jellemnek.

Kovács István

Naiv néző egy naiv festőről

Vollein Ferenc 52. önálló tárlata. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2022. február 4–26.

Vollein Ferenc kamarakiállítása a munkahelyemen volt, így megtehettem, hogy többször is vissza-visszatértem a képekhez. Hogy mi húzott többször is vissza? Elsősorban a színek. Nem véletlen, hogy a kiállítás megnyitóján bemutatott, Vollein Ferenc utóbbi néhány évben keletkezett képeit tartalmazó kötet címe is: *Színek az égből*. Nagyon határozott, nagyon karakteres színek ragyognak minden festményen. A színek vidámsága és az egyszerű (vagy csak nekem, a laikusnak egyszerűnek tűnő?) alakok szinte minden képet életvidámmá és emberközelié tesznek.

A helyszín adottságaiból következően mindössze 20 kép elhelyezésére volt lehetőség, de ennyiből is jól kirajzolódnak a művészt foglalkoztató témák: a szakralitás és a Biblia, a Balaton és a tóhoz fűződő regék és mondák, végül pedig a mediterrán táj.

Az arkangyalok ábrázolása engem kevésbé ragadott meg, annál inkább a jól ismert balatoni mondavilág újszerűnek tűnő megjelenítése. Majdnem azt írtam, hogy illusztrálása, de jóval többről van

szó, mint illusztrációkról. Néha még azt sem könnyű eldönteni (valószínűleg nem is kell), hogy a Balatont, a Balaton-felvidéket vagy a regék hőseit tekintjük-e a képek főszereplőinek. Egy kis műfaji keveredéssel sokszor balladának érzem inkább ezeket a képeket. Nem zavar, hogy nem tudom pontosan beazonosítani, hogy *A tihanyi kecskekőröm legendája* című kép melyik legendaváltozaton alapul: bár tragikus mindegyik változat, a fölfelé ágaskodó nyúlánk lányalakkal egy irányba mozduló, több képen is visszatérő, az égből emelkedő nőalakok (tündérek?) mégis inkább azt sugallják, hogy van menekvés. A cím alapján azt várnánk, hogy a *Balatoni halászosok a viharban a jó tündérek segítségével* című képet a szürke, a fekete, a haragos zöld uralja: ehelyett a színek is azt sugallják, hogy vannak még csodák. A címben ugyan csak a jó tündérek szerepelnek, de mennyivel izgalmasabb így, hogy a viharos szél is egybemosódik néhány lányalakkal: ők vajon szítói vagy csillapítói a viharoknak? Egy kicsit továbbgondolva: mi magunk is vajon hányszor szítunk vihart, amikor szándékunk szerint csillapítanánk? *A balatonudvari kőszívek legendája* című háromrészes sorozatnak csak a záró darabja szerepelt a kiállításon. Milyen tragikus elment egy képen belül: a kék ruhájával a Balatonba szinte beleolvadó, attól elszakadni nem tudó, és ezért elpusztuló Dúl Veronika és a vörös ruhájával lázadó, testtartásával az átkozódást sugalló, gyászoló kőfaragó hiábavaló, egymást soha többé el nem érő, mégis örök hűséget sugalló nyújtózkodása egymás felé!

Végül *A Szent György-hegy legendája* című képet szeretném kiemelni. Bár a monda minden eleme felfedezhető benne, és akik ismerik, azok számára a helyszín is beazonosítható, de ezen a képen egyértelműen a sárkányölő vitéz a főszereplő. Az a vitéz, akinek arcvonásai megegyeznek a kiállítás nyitóképeként szereplő önarckép arcvonásaival. Őszintén kívánom, hogy a vitéz a jövőben is mindig tudja legyőzni a sárkányait, és az ég felé törekvő jó tündérek vezessék a lépteit!

Schreiber Márta

Táncemlékek Veszprém megyéből

Pásztorbál a Bakonyban. A Gerence Hagyományörző Néptáncegyüttes előadása. Hangvilla, 2022. március 14.

Vastag Richárd vezeti a veszprémi Gerence Hagyományörző Néptáncegyüttest, működteti a közkezdvelt *Ricsi bácsi játszóháza* programot. Az aranyarkantyús táncos elnyerte a Népművészet Ifjú Mestere címet, valamint Gizella-díjjal is büsz-

kélkedhet. A hét éve alakult Gerence Hagyományörző Néptáncegyüttes azt a célt tűzte ki maga elé, hogy Veszprém megyei, bakonyi, Balaton-felvidéki táncokkal foglalkozzon. Olyan táncokat élesztenek fel, hagyományos alkalmakat élnek újra, amelyek a Veszprém környéki falvak gyűjtéseiben alapulnak, legyen az magyar, akár sváb vagy szlovák betelepítésű. A koronavírus alatt sem maradhatott el karácsonyi ünnepkörben a regölés, végigjárták a várost és más településeket az aktuális szabályokat betartva.

Az együttesi munkának a táncok elsajátítása mellett egyik legfontosabb része a hiteles megjelenésre való törekvés. A tájegységből gyűjtött eredeti viseleti darabok mellett a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében őrzött tárgyak másolataiban mutatják be koreográfiáikat. Az együttes működéséhez a tagok is komoly anyagi áldozatot vállalnak, hogy a szükséges feltételeket megteremtésük.

A nemzeti ünnep előestéjén Samu Zoltán és zenekara a Kossuth-nótát játszotta nyitányként, majd megérkeztek az együttes tagjai bakonyi, Balaton-felvidéki ünnepőlviseletekben. Többféle öltözködési trendet vonultattak fel, a hagyományos bő gatyás, vászoninges összeállítástól a szabónál varratott öltönyig számtalan variációban. Minden férfi a fején kalapot viselt, szalagjába árvalányhaj, madártoll vagy rozsmaringág volt tűzve. A leányok, aszszonyok családi állapotuknak megfelelően hajadonfővel vagy bekötött fejfel érkeztek

Amikor vaskorról beszélünk Magyarországon, a Kr. előtti 1. évezredet értjük rajta: Kr. e. 900 körül kezdődik és a rómaiak Kárpát-medencei Kr. előtti 1. századi megjelenéséig tart. A korszak a nevét is arról kapta, hogy ekkor jelennek meg nagy számban vaseszközök a régészeti anyagban, ekkortól terjed el a vasművesség hazánk területén.

Egy vaskori urna Vaszarról

Ebben a cikkben viszont mégsem vastárgyakról lesz szó, hanem egy különleges kerámiaedényről, mely múlt századbeli kutatások eredményeként került elő Vaszar község területéről.

Az edény magassága 27 cm, hasi átmérője 37 cm, a száj átmérője 13,5 cm, a talp átmérője 9 cm. Vállából három szimmetrikusan elhelyezett, bikafejben végződő nyak indul ki, amely az edény pereme felé dől, és azt csaknem eléri. Szájpereme alacsony, meredeken kihajló, hasa erősen öblösödik, a hastól lefelé enyhén homorú ívben, meredeken fut az edény talpa felé. Az edény peremén és az állatfej alatt sekélyen bemélyített párhuzamos kannelúrák díszítik. Felülete fényes, színe sötét, barnás-szürke. Feltehetően fedője is volt, a bikaszarvak alkalmasak voltak a fedő megtartására.

Származási helye a Vaszar község mellett található Pörösrét. A dűlő a falutól délre, mintegy másfél kilométerre fekszik. Észak felől a község magasabban fekvő dombjai, délről hosszú, nagyjából K–NY irányú dombhát, pápai dombok fognak közre egy mélyebben fekvő sík területet. Közepén a Gerence-patak szeli át. A halomcsoport a patak partjától délre, mintegy kétszáz méterre esik, és egykor számos, elég nagyméretű halomból állott. A halomok számát ma már pontosan megállapítani nem lehet, de nagyjából 17 halom ma is jól felismerhető.

A vaskorra jellemző, hogy a halottakat elhamvasztották, a hamvak mellé a sírokba számos mellékletet helyeztek, a sír fölé pedig halmot emeltek. Olykor a halom lábát kőből épített gyűrű

„bálba”. A ruháik között már több viseletdarab visszaköszönt a kutatott műtárgyakból, mégis a legszembetűnőbb a női ruhák között egy – tökéletesen a minta és a viselője alkatahoz tervezett – kékfestő „kosztüm” volt. A kellékek közül nem hiányozhattak az üvegek, gyertyatartó, vájdling és a csodás faragott botok, juhász-kampók.

A zenekar sorra húzta a nótákat, a kért csárdásokat. A sok tus közben pihentették is egyszer a zenekart, ekkor Császár Dominik ifjú pásztorzenész fújta saját készítésű kecskedudáját a kért nótákat. Zeneileg szépen elkülönült a régi stílus az újtól, ám táncban ez alig volt észrevehető.

A zenekartól újabb nótákat, táncokat kértek, az eszközös pásztortánc sem maradt ki a repertoárból. Egyéni előadás-módjuk jól tükrözte a táncosok temperamentumát, egy kissé túlzó mozdulat volt a juhász-kampók többméteres repülése a pásztortánc megkezdésekor. Egy pásztor sosem dobálna az általa nagy műgonddal kifaragott botját, de még ha ajándékba kapta, akkor sem. Olyannyira vigyáztak rá, hogy egyes juhászok emlékeznek eszközös páros táncra is, mert nem akarták letenni a botot, így a leány, menyecske derekánál azt két végén tartva járták a táncot. Úgy tartották, hogy megszegyenítették azt a pásztort, akinek a botját elcsenték.

A táncba való bekapcsolódáshoz fűződjö gyertyaátugrás elmaradt, a pénzgyűjtés a zenekar számára helyénvaló és elmaradhatatlan eleme a báloknak. Ennek

felelőse, a tuslegény vagy első legény viselte a tisztességét jelző bokkrétát is.

A dunántúli nóták között hallhatunk országosan ismert dalokat is, valamint meglepetésként egy bökönyi dalcsoport is felcsendült a műsor végén. A nyírségi dalok és táncok egy, a Dunántúlra elszegődött pásztozembert is idézhettek, de jellemző a néptánc-koreográfiákra, hogy két eltérő táncdialektus anyagát fűzik össze. A Balkányi Szabó Lajos szövegével énekelt Kossuth-nóta szépen keverte az ünnepi műsort. A nézőtéren helyet foglalók is kifejezheték hazaszeretetüket, tiszteletük jelül szinte valamennyien együtt énekeltek az együttes tagjaival az ismétlést. A szünni nem akaró taps után még egy kis ráadással megörvendeztette közönségét az együttes.

„Közösségünk Veszprém megye egyik meghatározó hagyományörző együttese. Célunk a Bakony és a Balaton-felvidék néphagyományainak és táncagyományainak éltetése, átadása” – nyilatkozta májusban, a Gizella-díj átvételkor az együttes művészeti vezetője.

Kívánom, hogy a Bakony és Balaton-felvidék néphagyományainak sok hasonlóan elkötelezett és a hitelességet ilyen magas fokon szem előtt tartó éltetője legyen, és a veszprémi Gerence Hagyományörző Néptáncegyüttes meghatározó szerepe sokakat ösztönözzön a népművészet, a népi kultúra minél behatódóbb megismerésére, újraélésére.

L. Karsai Henriett

övezi, illetve a sírkamrát is lefedhették kövekkel, vagy fából ácsolták a falait. A sírba helyezett mellékletek között vannak fegyverek, ékszerek, kerámiaedények, ritka esetben kocsi és a kocsi elé fogott lovat is a halott mellé temették. Ez utóbbiakból legtöbbször csak a kocsi alkatrészei (kerékagy, szegek, kocsidíszek), illetve a lószerszám részei kerülnek elő. A közösség kiemelkedő és megbecsült tagjai részesültek ilyen temetkezésben.

A mi edényünk 1932-ben került elő Rhé Gyula ásátása révén, aki hat halmot tárt fel. Feltárásáról hiányos feljegyzések maradtak fenn, így viszonylag kevés információ áll rendelkezésünkre. Leírásaiban az urna lelőhelyeként szolgáló halmot VII. számmal látta el, rajzok vagy szöveges adatok azonban nem ismertek. A leírások során az edénytípust urnaként határozta meg, valójában nem tudjuk pontosan, hogy ez az edény mire szolgálhatott. Lehet, hogy valóban hamvakat tartalmazott, de az is elképzelhető, hogy a temetési rítusban volt valamilyen szerepe; olajat, esetleg az étel-ital áldozat részeként italt helyeztek el benne a halott mellé.

Az urna – és vele együtt a temető – pontos idejét a már emlegetett bikafejes díszítés alapján lehet meghatározni. Ez az ornamentika kifejezetten a vaskor elejére, a Kr. e. 8. századra jellemző, és nem hazánk területéről ered. Ebben az időszakban az ausztriai Alpok festői környezetében virágzott az a kultúra, melyet a ma

ott lévő településről hallstatti kultúrának nevezett el a régészet-tudomány. A kultúra mintegy 500 éven át maradt fenn, és a Dunántúlra is kiterjedt területe. Elképzelhető, hogy egyes csoportok elvándoroltak, és a Dunántúl területén találtak új szálláshelyet, de az is lehet, hogy a már helyben élő közösségek vették át a kultúra egyes elemeit kereskedelem révén. Hasonló leletanyaggal rendelkező temetkezéseket ismerünk Sopronból, Süttő és Sümeg környékéről. Vaszarhoz legközelebb a somlővásárhelyi temető esik.

Az említett halomból ismerünk még egy pár grafitozott felületű, belsejében bekarcolt kereszttekkel díszített csészét is. A korszak egyik alapvető ismertetőjegye, hogy a kerámiaedényeket grafittal vonták be kiégetés előtt, mely alacsony hőfokon való égetés során szépen rögzült az edény felületén, fémes hatást kölcsönözve annak. Ezt a hatást az edény felületének fényezésével tehetjük látványosabbá. A korszakból ismertek bronzedények is, melyek a lakomák során a bor vízzel való elegyítésére szolgáltak; elképzelhető, hogy ezeket akarták utánozni a kerámiák felületének ilyesfajta kezelésével.

Sebestyén Noémi

Irodalom:

HORVÁTH Attila: *A vaszari és somlővásárhelyi Hallstatt-kori halomsírok*. 1969, VMMK, 8. 109–134.

Ezüst hajtű amfora alakú fejjel

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében 69.3.2. leltári szám alatt található egy ezüst hajtű, aranyból készült, amfora alakú fejjel. A fejrész külön lemezből lett formázva, négy ráerősített füllel, illetve felső részén hasáb alakú zöld üvegyönggyel. A tőfej illesztéshez kialakított szára rovátkolt. A tű többszörösen törött. A tű hossza 7,9 cm; a fejrész szélessége 1,4 cm.

A tű lelőköri körülményeit és a vele együtt előkerült tárgyegyüttest az ásató, Palágyi Sylvia publikálta először a *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11. kötetének hasábjain, 1972-ben, majd Facsády Annamária elemezte részletesebben, a múzeumban található római arany ékszerek között a *Balácai Közlemények* 2001-ben megjelent kötetében.

Az arany hajtű 1969 szeptemberében került elő. Palágyi Sylvia, a veszprémi múzeum római koros régésze bejelentést követően Tüskevár közelében, a Paptagban tárt fel egy római kori szarkofágot. A lelőhely korábban is ismert volt, mint Kr. u. 3–4. századi temetkezések helye. A korábban előkerült sírok anyaga részben a tüskevári helytörténeti gyűjteménybe került.

Az 1969-es ásatás során egy mészke szarkofág került napvilágra. Benne három, nem egy időben eltemetett elhunyt maradványaival: egy 40 év körüli nő csontváza, bolygatás nyomaival arra utalt, hogy őt temethették el legelőször. Mellette egy 6-7 éves kislány csontváza került elő, lábainál pedig egy 6-8 hónapos csecsemő maradványai.

Az ezüst hajtű mellett a szarkofágban gazdag mellékletek fekküdtek: egy aranygyűrű, kettős kúp alakú gyöngyökből álló nyaklánc, aranyozott ezüst buzogányfejű tű, ezüst kuboktaéder fejű tű, öt darab csont hajtű, csont karperec, illetve orsó alakú üvegfóla.

A mellékletek alapján a feltáró régész a 4. század második felére datálta a temetkezéseket.

Az amforafejű tűt Facsády Annamária jellegzetes pannóniai formaként említi. Ez a fajta nem fordul elő a birodalom nyugati provinciáiban. A Tüskeváron előkerült darab viszonylag egyszerű kidolgozású, négy különálló vastagabb aranylemezről hajlították, majd négy fület erősítették rá. Az amfora formának mind a szájrész,

szé, mind az oldala díszítetlen, sima. A hasonló formájú előkerült daraboknál a szájrész, illetve az oldalak rovátkolása volt megfigyelhető. Facsády Annamária szerint a szarkofágban talált gyűrűvel egy műhelyben készülhetett, Pannonia területén. Feltehetően a kelta fémművesség elemeire épülve alakult ki és élt tovább ez a forma.

Hasonló darabok kerültek elő Szalacsikáról, egy kincsleletből, egy Balozsamegyesen előkerült kincsleletből, illetve Pozsarevác területéről. A szalacsikai daraboknál megfigyelhető volt, hogy abból a célból, hogy az üreges tőfej horpadását megelőzzék, gipsszel töltötték ki az üreget. A tüskevári példánynál ez nem mutatkozik.

De mire is használták a római korban a tüskevárihoz hasonló díszes tűket? A római nők csupán temetéskor hordták hajukat leeresztve. Minden más alkalommal változó kidolgozottságú frizurába tűzték fel. A római korból fennmaradt ábrázolások tanúsága szerint a nők bonyolult hajkölteményeket viseltek, melyek gyakran változtak, a divat változásait követve. Az éppen népszerű hajstílusokat a császári udvar hölgytagjai diktálták, a divatot követő hölgyek pedig lelkesen másolták ezeket. A gazdagabb háztartásokban külön ornatrix (fodrász) volt, aki úrnője haját minden alkalommal elrendezte.

A korai időktől fogva a nők hajukat kontyba fogták, homlokukat szabadon hagyva. Ezt eleinte pántokkal, szalagokkal rögzítették. Később ez a viselet fejlődött tovább, bonyolult fonatokkal, csigákkal kiegészülve. A gazdagabb nők a bonyolult hajstílust még műhajjal, illetve parókával is kiegészíthették. Mindezeknek a rögzítése szükségessé tette a hajtűk használatát. A hajtű mellett a fonatokat előfordult, hogy öltésekkel rögzítették.

A római korban az U alakú kontytűk ismeretlenek voltak. Az összecsavart hajból kialakított konty megtartására a hajtűk

szolgáltak, melyet a kontyba tűztek. A szorosan feltekert hosszú haj feszessége tartotta meg frizurát, akadályozta meg kibomlását. A kontyot egy, gyakrabban két hajtű tarthatta, melyeket felülről tűztek be. A hajtűk feje mindig kilátszott a hajból, díszített végük jól látható volt hátulról, de sokszor oldalról is.

A mai Veszprém város avar kori történetének egyik legjelentősebb régészeti emléke a Jutas-Seredombon előkerült temető, amelyet a feltárt sírok leleteinek tanúsága szerint az avarság megtelepedésétől, nagyjából a 6. század harmadik harmadától egészen a 9. század elejéig folyamatosan használtak. Talán nem véletlenül! Olyan életkörülményeket találhattak itt, amelyek a közösség számára több évtizeden keresztül biztosíthatták a megélhetést, védelmet, biztonságot. E hosszú időn keresztül használt temető szakmai szempontból is kiemelkedő sírjai közül jelen kis tanulmány az ún. ötvössírokat mutatja be.

Ötvösök az avar korból

Séd, 2020. 6. sz., 15. old.

A kora avar kor időszakának különleges temetkezései közé tartoznak azok a sírok, amelyekben értékes fémműves eszközök, szerszámok, esetenként félkész vagy kész termékek, a megmunkálás során keletkezett hulladékok, nyersanyagok is előkerülnek. Ezek a ritka leletek arra utalnak, hogy a sírban ötvösök vagy kovácmesterek nyugodtak. Természetesen a „szakmát” jelző leletek mellett viseleti tárgyak, fegyverek is találhatóak a sírokban, és mindezek együtt nemcsak a temetkezések keltezésében vannak segítségünkre, hanem a korabeli mesteremberek mesterségbeli tudására is rávilágítanak, lehetővé teszik a műhelyek kapcsolatrendszerének vizsgálatát, de további következtetések levonását is segítik. E sírok közé tartozik, megyénkben egyelőre egyedülként, a mai Veszprém határában, Jutason (egykori Seredomb) az 1920-as években feltárt 166. sír. Ugyanakkor nem felejtkezhetünk el a temető másik, minden bizonnyal hasonló ötvössírjáról sem, a 277. számúról, amely 1931-ben került elő. A kutatás szerint a Kárpát-medencéből összesen 11 olyan temetkezés ismert, amely ötvösszerszámokat vagy kovácsolással kapcsolatos eszközöket tartalmazott. Közülük a jutasiak elsőként láttak napvilágot.

A sír és a leletek bemutatása

A 166. sírban, mint a vizsgálatok alapján minden hasonló ötvös- vagy kovácssírból, felnőtt férfi nyugodott. Sajnos a temetkezést,

A hajtűk egyenes, kötőtűhöz hasonló eszközök, egyik végük hegyesre képzett, hogy a hajba lehessen helyezni őket, míg a másik végükön, a „fejen” valamilyen egyszerűbb vagy összetettebb díszítés jelenik meg. A leggyakrabban csontból készültek, de kerültek elő bronzból, illetve – mint az amforafejű tű tanúsítja – nemesfém-ből készültek is. A fej kiképzése az egyszerűbb darabokon geometrikus, sokszor gömb, csúcsos vagy hengeres alakú. Előfordulnak állati, illetve növényi motívummal díszítettek is. A többféle anyagból készülteknél, ahol a fej gyakran nemesfém-ből készült, különlegesebb formákra is találunk példát. Mint a tüskevári darabnál is látható, a nemesfém mellett gyöngyök, drágakövek is felhasználásra kerülhetnek a fej díszítésénél.

A haj megtartásán kívül a hajtűk sokszor egyéb célokat is szolgáltak: a fátöl rögzítését, illetve alkalmanként íróvessző helyett is használhatták őket. Időnként erőszakosabb alkalmazásra is találunk példát: Fulvia, Marcus Antonius felesége Cassius Dio leírása szerint bosszúból hajából kivett arany hajtűjével szurkálta meg Cicero levágott fején nyelvét, mellyel oly sok gondot okozott férjének a szónok.

Péteváry-Szanyi Brigitta

Irodalom:

BÍRÓNÉ Sey Katalin – KÁROLYI Mária – SZENTLÉLEKY Tihámér: A balozsamegyesi római ékszer- és éremlelet. *ArchÉrt* 98. 1971. 190–204.
FACSÁDY Annamária: Roman Gold Jewelry in the „Laczkó Dezső” Museum. *Balácai Közlemények* 6. 2001. 221–229.
PALÁGYI Sylvia: A paloznaki és a tüskevári szarkofág. VMMK 11. 1972. 109–119.
DARNAY Kálmán: Újabb leletek a szalacsikai barbár kelta pénzverő- és öntőműhely területén. *ArchÉrt* 31. 1911. 311–328.
STEPHENS, Janet: Ancient Roman Hairdressing: on (hair)pins and needles. *Journal of Roman Archaeology* 21. 2008. 110–132.
BARTUS Dávid: Aranyfejű csont hajtűk a római korban. *ArchÉrt* 131. 2006. 193–203.

amely murvabányászás közben került elő, nem szakszerűen tárták fel. A leleteket a munkások elmondása alapján lehetett meghatározni, közzétenni.

A sírból előkerült mellékletek egy része a viselethez tartozott, valamint az elhunyt fegyverzete volt. Másik része ötvösszerszámokból, műhelyfelszereléshez tartozó tárgyakból állt.

Viselet

A medence- és az alsó bordacsontokon eredetileg 9-10 db, ezüstlemez-ből préselt, ólommal bélelt maszkos díszítésű övveret került elő. A múzeum gyűjteményében 3 db ún. összetett halfarkas, 1 db pajzs alakú veret maradt meg. Ezek a díszek egyértelműen az elhunyt övét díszítették.¹

Az elhunyt jobb oldali felkarcsontjával párhuzamosan, a jobb váll irányában 6 db, az avar korban jellegzetes háromlély nyílcsúcs került elő: 2 db nagyobb, 2 db közepes és 2 db kisebb méretben. Az utóbbiak közül az egyikre egy kicsi vaskarika volt rározsdásodva. Nagy valószínűséggel az egy csomóban talált nyílcsúcsok eredetileg tegezben lehettek, de erre utaló csontdíszek vagy vastartozékok nem maradtak meg, csupán egy kisebb, vágószerű elvágott bronzlemez került elő a nyílcsúcsok alatt.

A sír legfontosabb leletei az elhunyt jobb alkarcsontjainál, a kéz közelében, és hasonló módon a bal oldalon, a bal kézujjcsontok mellett és alatt kerültek elő.

A jobb oldalon, famaradványok között, talán ácsolt faladában 5 db vasszerszám volt. Közülük egy nagyobb, 24 cm hosszú,

lapos vasreszelő; hasonló, de keskenyebb, finomabb fogazású, 16 cm hosszú laposreszelő; kisebb, félkör átmetszetű, 17 cm hosszú reszelő; egy lekerekített sarkú, valószínűleg négyélű, 15,5 cm hosszú reszelő, végül a két vége felé elkeskenyedő, rombusz átmetszetű, 7,5 cm hosszú véső.

Minden bizonnyal már a szerszámosládán kívül, a jobb combcsont mellett került elő egy 24 cm hosszú laposfogó. Ugyanitt lehetett egy 18 cm hosszú lemeznyíró olló is, amely nagyjából egyenlő szárú háromszög alakú. Egyik szárát derékszögben meghajlították, amely a másik, lapos szárnak ütközött, így könnyebbé téve a szerszámmal való munkát. Végül itt kerülhetett elő egy 19,5 cm hosszú lapos vaseszköz, amelynek egyik vége gyűrűszerűen behajlított, a másik vége derékszögben meghajlított, szögletes lyukkal áttört.

Az ötvöstevékenységgel kapcsolatos fontos leletek a bal kézujjcsontok mellett és alatt kerültek elő. Így egy bronzból készült kétkarú mérleg és bizánci súly. A díszes mérlegkar 10,8 cm hosszú, a két tányér átmérője 5,5 cm. A tányérok peremén 3 db kis lyuk szolgált a felerősítésre. Az avar kori kétkarú mérlegek bizánci importtárgyak. Az ötvösmunka eszközén kívül ezeket minden bizonnyal pénzváltásra is használták. A jutasi viszonylag rövid és vékony mérlegkar kisebb súlyegységek mérésére

szolgálhatott. Valószínűleg, ahogy erre néhány szerencsés esetben van példa, a mérlegeket és súlyokat faládikákban és bronzból készült szelencékben tartották. Így helyezték az elhunyt tulajdonosa mellé.

A mérleg mellett került elő egy 2,4 x 2,4 cm-es, 0,4 cm vastag bronzból készült bizánci súly, amely a 6. század második feléig használt négyzetes bronzsúlyok csoportjába tartozik. Az előoldalon, középen, a súly gravírozott névértékjelzése – N. S. betűk – látható, felette egy kereszttel. Az egész mintát egy koszorú övezi. A mélyített mintát eredetileg ezüstberakással emelték ki. Súly: 28,57 gr. (6 solidus). Ugyanitt egy további, 2,5 cm átmérőjű, kék színű, korong alakú, félgömbös üvegsúly is volt. Ezeket általában a súlyt kiadó tisztviselő monogramjával látták el. Feltehetőleg valami hasonló felirat a jutasi darabon is volt.

Az ötvöstárgyak mellett egy bronz fülbevaló csüngőjének félgömbös töredéke (talán félkész termék?), egy minden bizonnyal forrasztáshoz használt lapos bronzöntvény és egy, a minta előrajzolására szolgáló piros viaszkréta is volt.

Végezetül szólnunk kell még egy mellékletéről, amely a két combcsont között került elő. A feltárók vaskésnek határozták meg. Ugyanakkor az újabb vizsgálatok során kiderült, hogy a 34 cm hosszú szerszám kétfunkciós volt: egyik oldalán él, a másik oldalán fogak futottak végig. Hosszú elkeskenyedő vége fanyélbe lehetett erősítve. Egyértelműen az igen ritkán előkerülő fűrészként határozható meg. Tulajdonosa nagy valószínűséggel nem fém, hanem csont vagy szarv darabolására, megmunkálására használta.³

Mindenesetre bizonyítja a 166. sírban nyugvó mesterember széles szakmai tudását.

Nem lenne teljes a kép, ha nem szólnánk a jutasi temető 277. sírjáról, amelyből egy további bronzsúly került elő. A korabeli feltárási napló szerint a sírban nyugvó férfi koponya nélkül került elő. A koponya helyén egy bronzsúly volt törmelékekben. Ezenkívül csak bronz- és vastöredékek voltak a sírban. A leírás szerint a 166. sír közelében találták.⁴ A sírból előkerült kis bronzsúly, a 166. sírhoz hasonlóan, négyzetes alakú, középen a N. F. betűk vannak, ezek felett kereszt ábrája. Az egész kompozíciót koszorú veszi körbe. Méretek: 20 x 19 x 5 cm. Súly: 13,70 gr. (3 solidus).

Értékelés

A fenti, kissé részletesebb leletleírás nem véletlen, ugyanis hasonló szerszámkészlet, mérleg és súlyok igen ritka mellékletek az avar kori emléktárgyakban, egyúttal a több évszázaddal korábban élt ötvösök tevékenységének, tudásának tárgyi bizonyítékai.

A jutasi ötvös (és talán pénzváltó?) munkájának egyik fontos fázisa a nyersanyagok „kimérése”, amelyben természetesen a kétkarú mérleg és a súlyok voltak segítségére. Nagy valószínűséggel elsősorban nemesfémek, arany vagy ezüst mérésére használta, amelynek rövid és vékony, asztragalosz diszítésű karjai elsősorban a kisebb mennyiségek mérésére szolgáltak. Erre utal a sírban talált egyuncias, vagy a közelben talált másik, féluncias súly is.⁵ Ez a bizánci kétkarú mérlegtípus a késő római kétkarú mérlegekből alakult ki, a hivatalos mérleg- és pénzsúlyok szintén bizánci eredetűek. Az értékes mérleget, súlyokat a jutasi ötvös minden bizonnyal kisebb fadobozban vagy szelencében őrizte.

A 166. sírban előkerült egy piros viaszkréta, amit egyértelműen a „gyártás” előkészítése során használt. Ennek segítségével az előkészített lemezen előrajzolhatta a mintát, ennek határait.

A megmunkálás, plasztikus alakítás eszközei közül egy laposfogó, négy különböző reszelő, egy véső és lemeznyíró olló került elő.

A laposfogó a római kortól jól ismert, csőrszerűen megnyúló és ellaposodó fogójú típusba sorolható. Ezek a fémtárgyak a megmunkálás során a felhevített fémtárgyak kiemelésére és rögzítésére szolgáltak. Ötvösök és kovácsok is használták.

Az elhunyt jobb combcsontjának közelében előkerült lemeznyíró olló szintén az ötvösmunka előkészítő fázisának eszköze. Ennek segítségével méretre tudták vágni az előkészített lemezt. A forgócsapon működő ollók római eredetű szerszámok. A jutasi példány még jelenleg is működőképes, a szegecs körül ma is nyitható-zárható.

Valószínűleg egy fadobozban lehettek a jutasi mester reszelői. A felületek megmunkálására használt reszelők a kutatás szerint elsőként a népvándorlás korától maradtak fenn nagyobb

Súly a Jutasi temető 166. sírjából. Mérete: 2,4 x 2,4 cm, vastagság: 0,4 cm

számban. Formájuk alapján a leggyakoribb a laposreszelő, ritkább a négyélű, a félkörös vagy kör átmetszetű szerszám. E típusok közül mindegyik megtalálható a jutasi sír reszelőkészletében, jó állapotuk miatt még a vágóélek is tanulmányozhatók.

A legnagyobb laposreszelő hajlítót nyelű, a párhuzamosan futó vágóélek 2 mm-enként követik egymást. A nyele derékszögben megdőrt. A durvább megmunkálás során használták.

Hasonló, de kisebb és finomabb fogazású volt a készlet másik laposreszelője. Ugyanitt félkör átmetszetű és négyélű reszelő is volt, mindegyik egy-egy munkafázis során használt eszköz volt. A felületet megmunkáló szerszámok mellett előkerült egy árvéső is, amely a felrajzolt minta mélyítésében volt a mester segítségére. A rombusz átmetszetű, hegyes fémrudacskát elsősorban gravírozásra használták.

A sírban félkész tárgyak, nyersanyagok is voltak: fülbevaló gömbcsüngőjének fele, bronz lemeztöredék, kinyírt bronzlemez.

Mindezek a sírleletek azt bizonyítják, hogy a 166. sírban nyugvó ötvös ismerhette a korabeli préseléses technikát (lemezoló, fülbevaló bronzcsüngője), míg a reszelőkészlet, fogó arra utalnak, hogy öntéssel is foglalkozott. Ugyanakkor jártas lehetett a csontmegmunkálás terén is, amire a sírból előkerült igen ritka fűrészlelet alapján gondolhatunk.

A honfoglalás korának ötvösművészete rendkívül gazdag mind technológiai kivitelezésében, mind pedig a díszítőeszközök használatában. Az államalapítást követően ez a korai nomád hagyományokból táplálkozó fémmegmunkálás olyannyira átalakul, hogy a keresztény hagyományokban már szinte alig van jelen. A kőfaragást szokás megemlíteni ebben a kontextusban. Hozzá kell azonban tenni, hogy az állam- és egyházalapítással újfajta igény jelenik meg az ötvösmunkák tekintetében. Ez az egyház kiszolgálására létrejövő ötvösművészet.

Árpád-kori szakrális ötvösmunkák

Már I. István törvényeiben megjelenik a király és a püspök kötelessége a templomok ellátásával kapcsolatban. Eszerint a király feladata volt a templomok felszerelése (tehát a materiális elemekkel való ellátása). Ebből kifolyólag szükség van a szakrális tárgyak importjára, illetve olyan mesterekre is, akik ezeket a tárgyakat itthon el tudják készíteni. Feltételezhetjük, hogy mivel egyházi területen van szükség ezekre az eszközökre, ezért az egyházi központokban alakulnak ki a műhelyek. Esztergom jó példa erre, ahol – Veszprémhez hasonlóan – több településrész adja össze az érseki várost. Itt külön városrésze volt a pénzverőknek, kovácsoknak, ötvösöknek, Kovácsi.¹ A veszprémi Szent Miklós-templom feltáró régésze, Kralovánszky Alán szerint Veszprémbe a Szentmiklósszeg hasonló jogállású lehetett, mint Kovácsi Esztergomban.²

A templom – melynek első említése 1237-ből származik – tágabb környezetéből több helyről került elő 10–12. századra keltezhető ipari tevékenységre utaló leletanyag, vasolvasztó kemencék stb.³ Emellett történeti adatokból és okleveles forrásokból ismert Máté ötvös/aranyműves 1295-ből,⁴ majd a 14. századból ismert Demeter ötvös neve.⁵ Mint ispánsági és püspöki székhely, jó eséllyel számolhatunk azzal, hogy az istváni törvények alkalmazásához az egyházi központokban már a kezdetektől kezdve foglalkoztattak olyan ötvösöket, akik e feladatokat el tudták látni a veszprémi püspökség területén. Sajnos, csakúgy, mint Esztergomban, Veszprémbe sem ismert olyan tárgy, ami egyértelműen itt készült volna. A Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében sincs olyan ötvöstárgyunk, amelyet egyértelműen hazai előállításúnak tekinthetnénk. Sokkal inkább tűnik úgy, hogy az Árpád-kori szakrális tárgyak nagy része a helyi ötvösök megléte ellenére importként kerül be a Kárpát-medencébe.

A szakrális tárgyakat több csoportba lehet osztani, azonban egyértelmű jellegzetességük, hogy valamely bibliai személyhez, Jézushoz, szentekhez, apostolokhoz köthetők (ereklyetartó, feszület). Emellett találunk olyan tárgyakat, amelyek a liturgiához kapcsolhatók (kancsók, körmeneti kereszttek), vagy a szakrális viselet darabjaként értékelhetünk (armilla, pásztorbot). Ezek is sok esetben figurális – angyalábrázolás – díszítéssel vannak ellátva. Az egyházi – mint intézményi – tárgyak mellett találunk a magánajátossággal összekapcsolható tárgyakat (zarándokjelvény)

A jutasi mesterember a leletek tanúsága szerint a 6. század utolsó harmadában élt és tevékenykedett. A 6. század végén vagy a 7. század elején hunyt el, és kerülhetett szerszámaival együtt sírba. A Dunántúlt elfoglaló és a mai város határában meglepedő, temetőt nyitó avar közösség első generációjához tartozott. Emlékét nemcsak a sírjában feltárt mellékletek őrzik, hanem minden bizonnyal a korabeli sírok női, férfi viseleti tárgyai, ékszerei is.

S. Perémi Ágota

Jegyzet:

- ¹ Sajnos az övet összekapcsoló csat nem került be a múzeum gyűjteményébe.
- ² A famaradványok között fém alkatrészek, szegek, kapcsok nem voltak. Minden bizonnyal ácsolással készült a szerszámoszláda, amely legalább 25-27 cm hosszú lehetett.
- ³ Az avar kori sírokban több szarvból és más állati csontrészből készült leletek kerülnek elő: csat, bogozó, íjcsontok, övveretek, tarsolyzárak, tűtartók, hogy csak néhányat említsünk. Ezek megmunkálásának eszközei kivételesen ritkák.
- ⁴ A sírt ismertető Fettes Nándor erősen vitatható véleménye szerint a 277. sírban nyugvó férfit talán büntetésből fejezték le, és a bronzsúlyt ezért helyezték a koponya helyére. Ugyanakkor a feltárás során a büntetésre utaló más rendellenes temetkezési szokást nem tapasztaltak, így úgy vélte, hogy nem bár, hanem görög származású lehetett.
- ⁵ Az üvegsúly, mint a hasonló darabok többsége, valószínűleg a tremessis (solids egyharmada) mérésére szolgált.

Ismeretlen lelőhelyről. Mihály István (1833–1901) bakony-szentlászlói esperes-plébános gyűjteményéből.

Bronz, öntött, vésett, belseje üreges. M.: 7,4 cm, sz.: 3,8 cm. 78.22.1.

Kijeji típusú ereklyetartó mellkereszt. 11-13. század

Bizánci, keleti kereszténységhez kapcsolható mellkereszt. Legömbölyített szárvégű, görög kereszt alakú, a szárak végeinél egy-egy kis kiálló bütyökkel alul-fölül. A függőleges keretszáron két-két kis fül. Egykor hátlappal rendelkezett. A függőleges keretszáron Szűz Mária álló alakja, bal karján a kis Jézussal. Mária feje felett és a vízszintes keretszár két végén egy-egy szent mellképe, a két utóbbi medallionban. A keretszáron cirill betűs vésett felirat olvasható.

Ismeretlen lelőhelyről.

Nagy Imre ajándéka, 1909.

Bronz, öntött, vésett, belseje üreges. M.: 10 cm, sz.: 7,4 cm. 78.23.1.

Északi zománberakásos lemez. 11. század

Téglalap alakú bronzlemez, melynek felülete vésett, zománberakással díszített. Négy sarkán függesztőlyuk helye. Emiatt egyértelműen fa hátfalra volt felfüggesztve. A kis méretű tárgy valószínűleg egy dobozt, ereklyetartót, esetleg hordozható oltárt díszített. Szimmetrikus keretben két álló alak, szent látható, kiknek glóriája kilóg a kereten. Ez a típusú díszítés- és készítés technika nagyon hasonlít a limoges-i munkákra, azonban északi típusba sorolják. Készítési helye így valahol a Rajna–Maas-vidéken lehet. A két egymás felé forduló alak talán Szent Péter és Pál. Legközelebbi párhuzama a németországi Welfenschatz/Guelph-kincsben található hordozható oltár, mely 1038 körül készült.

Ismeretlen lelőhelyről.

Bronz, öntött vésett, zománc. M.: 6 cm, sz.: 6,5 cm. 66.147.1.

II. Körmeneti kereszttek

Körmeneti kereszt hegyi kristállyal. 11. század

Jelenleg közel egyenlő szárrakkal rendelkező, különálló, szegeccsel felhelyezett korpusszal ellátott körmeneti kereszt. A vízszintes száron is foglalatra helyezve volt eredetileg egy-egy hegyikristály. A szárak vége legömbölyített, két oldala viszszapödrött. A kereszt alján félgömb (nódusz) látható, mely eredetileg lejjebb helyezkedett el, azonban valószínűleg egy törés következtében megrövidítették, így alakult ki a jelenleg is látható közel egyenlő szárhossz. A tárgy teljes felülete gazdag palmettadíszrel van ellátva. A keretszárak találkozásánál kör alakba szélesedik. A korpusz kezei hosszúak, feje jobb vállára hajlik, derekán ágyékkötő látható. Bizánci előképekkel rendelkezik, azonban itáliai elemek is megtalálhatók a díszítés formavilágában.

Balatonfüred-Siske-Papsoka templomának egyik kegyúri sírjából mint sírmelléklet került elő.

Bronz, vert, öntött (korpusz), vésett, aranyozott. M.: 21,2 cm, sz.: 19,5 cm. 72.16.1.

Limoges-i körmeneti kereszt borítólemez-töredéke.

13. század
Valószínűleg limoges-i körmeneti kereszt szárának töredéke. Az eredetileg faalapon álló fémlémez felületét apró, virágszerű poncolás díszíti. A szár kiszélesedő végén két kerék lyuk látható, melyben kö lehetett. Ugyanilyen két kisebb lyuk látható töredékünk jobb szélén, melyek szintén köberakás helyei.

A jagyméretű kereszt eredetileg gazdagon díszített volt, melyen jellegzetes limoges-i korpusz állhatott.

Dörgicse.

Bronzlemez, poncolt, vágott. M.: 6,2 cm, sz.: 7,7 cm. 79.12.1.

Templomi felszerelés

Limoges-i típusú misekancsók. 13. század közepe

Két darab limoges-i típusú kancsó és töredékei. Az arányos kialakítású edényeket a mise központi pillanatában használták. Egyikben bort, másikban vizet tartottak. Az átváltoztatás során használták őket. Egyiket a diakónus, másikat szubdiakónus tartotta, míg a pap imádkozott. Ezután ezekből öntötték a kehelybe a vizet és a bort. Két poncolt, vésett zománberakással díszített félből forrasztással alakították ki az edényeket. Felületük gazdag ornamentális díszítéssel van ellátva. Hasasodó részükön kétoldalt medallionba foglalt szárnyas angyalok láthatók. Az edény kiöntőcsöve és fogantyúja is díszített, forrasztással rögzítették az edény testéhez. A vésett díszítésű háttérben vörös, zöld és kék zomán maradványai láthatóak.

Veszprém.

Bronz, öntött, vésett, zománcozott. M.: 13 cm, sz.: 7 cm, 2020.8.1-2.

Kitárt szárnyú madár alakú aquamanile. 13. század

Szintén a miseliturgiában használták az aquamanileket, melyek víz tárolására szolgáltak. Ezekből öntötték a vizet a pap liturgikus mosakodásához. Általában állat alakú edények, melyek bronzból készültek. Többnyire ló, griff, madár vagy lovas alakúak. A gyűjteményünkben található darabnak pontos párhuzama a londoni British Museum-ban található. Feje töredékes, azonban így is jól látható minőségi kialakítása. Vésett testén széttárt szárnyak láthatók, illetve lábai nyújtott helyzetben vannak. Ágaskodó vagy repülő madár alakú edény. Nagyvásony. Bronz, öntött, vésett. M.: 15 cm, sz.: 5,6 cm. N.1969.11.1.

Viselet, szakrális öltözet

Aranyarmilla darabjai. 11. század

A 4 darab, kisméretű lapokból álló leletegyüttes valószínűleg egy eredetileg 9 darabos armilla, azaz felkaron hordott ékszer része. Egyéb párhuzamok alapján az ilyen jellegű ékszerek vagy egyházi főméltóság, vagy királyi öltözet részei lehettek. A lapocskákon az angyali üdvözlés jelenetében látható Mária és Mihály arkangyal, a többin apostolpárok láthatók görög betűs feliratokkal. A lapok teteje minden esetben szélesebb, mint az alja, ez is arra utal, hogy körben helyezkedtek el. X mintás keretelés látható mindegyik darabon. Minden bizonyosan bizánci munkának tekinthető.

Ismeretlen lelőhelyről.

Aranylemez, vésett. M.: 3,5-3,7 cm, sz.: fent 3,2, alul 2,4 cm. 66.144.1-4.

Pásztorbotvég. 12-13. század

A leltárkönyv szerint „ismeretlen bronztárgy”, feltehetőleg valamilyen templomi felszerelés töredéke (esetleg gyertyatartó talpazati része?). Véleményem szerint a forma és méret alapján főpapi pásztorbotként határozható meg.

Csigavonalszerűen hajlított, kör keresztmetszetű, 6 mm átmérőjű bronzrúd, amelynek közepében

szárnyas oroszlán látható. A bronzrudacska egymással párhuzamos szakaszait 8 db háromágú levélminta kapcsolja össze, és egy kilencediknek a töredéke is látható. A bronzrudacska külső vége törött. Az oroszlán és a levelek felülete véséssel lett megmunkálva. Egykori aranyozás nyomai láthatók a felületén. A tárgy nagy hasonlóságot mutat más korabeli pásztorbotokkal. A kérdés, hogy esetleg valamelyik szerzetesrend élén álló apát, perjel botjáról van-e, vagy esetleg püspöké lehetett.

Nagyvázsonyi vár.

Bronz, öntött, vésett. M.: 11,5 cm, v: 0,6 cm. 1994.1.1.1

Zarándokjelvény. 1300 körül

A tárgy központi részén ülő, koronás, glóriás Szűz Mária látható, jobbában kis golyóval/almával, balján a kis Jézussal. Mária fején korona, melyet három lilium díszített, körülötte glória. Arca

– melyet haja körbefon – szembenéz. Melleire lógó két darab kéttagú csüngő látható, melyek nyújtott háromszög alakúak, szalagdíszítéssel. Felső ruhazata egyszerű függőleges vonaldíszes, ami a ruha redőzetét ábrázolja. A trónsék két oldalának előtagja látható. Mária lábai térdtől lefelé figyelhetőek meg, melyeket bokáig ruharedők takarnak, illetve díszítenek. Lábbelije hegyes egyszerű cipő, körülötte pikkelyszerű padlózat. Jézus egész testét takaró rombuszokban lévő kis gömbös díszű ruhát visel, nyakán kettős vonaldísz, karjain redőzött ruha. Feje körül szintén glória volt látható. Közép-Rajna-vidéki készítésű.

Ismeretlen lelőhelyről.

Ólomlemez/cink, öntött, vésett. M.: 8,6 cm, sz.: 2,9 cm. 66.148.1.

Pátkai Ádám Sándor

Irodalom:

- GUTHEIL Jenő 1979. *Az Árpád-kori Veszprém*. 196.
 KOVÁCS Éva 1974. *Árpád-kori ötvösség*.
 KOVÁCS Éva 1968. *Limoges-i zománcok Magyarországon*.
 RAINER Pál 2000. A veszprémi Szt. Miklós-szeg és temploma. In: REGENYE Judit (szerk.) *Kralovszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*.
 PÁTKAI Ádám Sándor 2019. Korpusz és zarándokjelvény Gógánfa-Máth közepkori faluhelyről. *A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei* 29.
 RAINER Pál 2009. *Veszprém megye egyházi élete a középkorban*. Kiállítási katalógus.
 RAINER Pál 2019. Egy Szűz Máriás zarándokjelvény a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban. (A Pilgrim Badge depicting Virgin Mary in the Laczkó Dezső Museum, Veszprém, Hungary). In: *Mikroszkóppal, feltárásokkal, mintavételezéssel, kutatásokkal az archaeometria, a geoarchaeológia és a régészet szolgálatában. Tanulmányok Ilon Gábor régész 60 éves születésnapjára*. Szerk.: BARTOSIEWICZ L.-T. BIRÓ K.-SÜMEGI P.-TÖRŐCSIK T. Geolitera SZTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet, Szeged.
 SOMOGYI Árpád 1967. Esztergom régi ötvösművészetéről. In: *Művészettörténeti Értesítő* 16.
 KRALOVÁNSZKY Alán 1984. Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17.
 VALTER Ilona 1972. A Balatonfüred-temetői templomrom feltárása és helyreállítása. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11.

Jegyzet:

- SOMOGYI Árpád 1967. Esztergom régi ötvösművészetéről. In: *Művészettörténeti Értesítő* 16. 141.
- KRALOVÁNSZKY Alán 1984. Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 195.
- RAINER Pál 2000. A veszprémi Szt. Miklós-szeg és temploma In: REGENYE Judit (szerk.) *Kralovszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*. 21.
- GUTHEIL Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. 1979. 196.; RAINER 2000. 17. 1. m. 197.

I. András király idézőbilloga

Veszprém és a megye kialakulásának kezdete egészen az Árpád-korig vezethető vissza, ennek köszönhetően városunk tekinthető a történeti Magyarország egyik legrégebbi városának. I. (Szent) István király alapította a várost, melyet a megyés ispáni rang mellett püspöki székhellyé is emelt.

A középkori Veszprém megye határai nem voltak azonosak a megye napjainkra létrejött határaitól: a Balaton északi partja Balatonalmádiig teljes egészében Zala megyéhez tartozott, keleti oldalon viszont a Sió-csatornáig húzódtott.¹ Az Árpád-kor első felében még nagyrészt uralkodói birtokban lévő város a 13. századtól a mindenkorai püspöki birtokába került, és nagyrészt ennek volt köszönhető, hogy méretei jóval eltértek a vele egy időben alapított megyeközpontok nagyságától, és inkább megtartotta a középkori kisebb településeket jellemző mezővárosias jellegét. A várhegyen húzóódó püspöki vár körül több, egymástól viszonylag távol eső településrész (szeg) jött létre (pl. Szent Katalin-szeg, Szent Tamás-szeg, Sárszeg, Szent Miklós-szeg).² A középkori megye területén közel 300 települést lehet azonosítani, ezek többsége falusias jellegű volt. Nagy részük a török hódoltság idején, a 16-17. században elpusztult, és a későbbiekben csak igen kevés népesült be újra.³ Ezen háborús, viszontagsággal terhes időszak alatt számos, erre az időszakra keltezhető épített és egyéb tárgyi emlékünk pusztult el, és napjainkra mindezeknek csak töredéke maradt meg az utókor számára. Az elmúlt egy-két évszázad során mindinkább előtérbe került a régészet szerepe, melynek köszönhetően újabb és újabb történeti adatok váltak ismertté számunkra, és kézzelfogható tárgyi emlékek kerültek elő a föld alól, amelyek ehhez az időszakhoz köthetők.

Városunk és megyénk kora középkori történetének és az addig előkerült, általunk ismert tárgyi emlékek bemutatására tett több ízben is kísérletet múzeumunk, mint például az 1990-es évek végén⁴ és a magyar államalapítás ezredik évfordulóján megrendezett kiállításaiival,⁵ melyek egyik legkülönlegesebb kiállítási darabja volt I. András király (1046–1060) idézőbilloga. I. András király élete és halála összekapcsolódott a megyével, ugyanis Zircen hunyt el, a királyi udvarházban, az öccsével folytatott harc során szerzett sérülései következtében, és onnan vitték át holttestét a tihanyi apátságba.

A billog vagy idézőpecsét 1966.142.1 leltári számmal jelzett, „emlékéremszerű”, kör alakú, füllel ellátott, bronzból öntött tárgy, súlya 56,7 gramm, átmérője a fül nélkül 6 cm, vastagsága 2-3 mm.⁶ A pecsét előlapján trónon ülő király alakja vehető ki, jobb kezében jogar, bal kezében pedig az országalma. Felülete erősen kopott, és a feliraton a király neve olvasható a legkevésbé, ráadásul hibásan is van írva. A felirat a következő: ANDRES DEI GRACIA UNGARIORUM REX. A király nevéből kimaradt az A betű (helyesen: ANDRE[A]S). 1911-ben Huth Miklós nemesszalóki tanító ajándékozta a veszprémi múzeumnak, miután a Nemzeti Múzeumban visszautasították felajánlását, mondván, a tárgy a 19. századból származó hamisítvány. A tárgy állítólag zálogként került a tanítóhoz egy ismerősétől, aki nem teljesítette felé a tartozását.⁷ Az tűnik ki, hogy a billog kalandos úton jutott el a múzeum kiállítóteréig, viszont ebből adódik az is, hogy a tárgy pontos származási helye örökre ismeretlen marad számunkra.

Az 1980-as évek végén a Magyar Tudományos Akadémia anyagvizsgálatot végzett a billogon, miután a Nemzeti Múzeum számára eladásra kínáltak egy, a Veszprémben őrzött billoggal megegyező darabot, és miután unikális tárgyakról van szó, felmerült a gyanú, hogy egyik-másik tárgy hamisítvány lehet. A vizsgálat végére kiderült, hogy egyik tárgy sem hamisítvány, továbbá a veszprémi billog anyaga tiszta réz. Készítéstechnikájáról feltételezhető, hogy a pecsétek viasz öntőmintája és a billog mintája azonos negatívól származnak, a formába öntés után pedig kézzel formázták meg hozzá az akasztófüleket.

Az idézőbillog korszakban való elhelyezését Jakubovich Emil paleográfus és nyelvtörténész tette meg 1933-ban írt tanulmányában, aki külföldi, leginkább német párhuzamok alapján a 11. század első felére keltezte az idézőpecsétet.

De mire is használták a billogot vagy más néven idézőpecsétet? A billog nem oklevél hitelesítésére szolgált, tehát nem pecsét-

ként használták. A korai feudális társadalomban, a 13. századtól megelőző időszakban egy peres eljárás idézőbilloggal (*citatio*), vagyis pecsétküldéssel indult. A billogot a nyakába akasztva viselte a billogos vagy poroszló, aki a bírót (esetünkben maga a király) tisztviselőjeként megjelent a peres fél előtt, és élőszóban elmondta a tárgyalásra szóló idézést. A billog használata azzal magyarázható, hogy ekkoriban a lakosság nagy része még írástudatlan volt. Feltehetően, hogy a billog magát a bírót szimbolizálta, a billogon megjelenő jelvényt tudta igazolni személyét, és ezzel igazolta a poroszlót is a peres fél előtt.⁸

Az idézőbillog használata a 13. századtól az írásbeliség elterjedésével lassan kiszorult az ítélezési folyamatból. Habár nem szűnt meg teljesen létezni, miután egészen az újkorig használatban van, visszaszorult olyan területekre, ahol még inkább a szóbeliség dominált az írásbeliség helyett.

Balatincz Anna

Irodalom:

- RAINER Pál 1996. Veszprém megye Árpád-kori öröksége. In: *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XVI.* 7–22.
- RAINER Pál 2000. *Üdv néked, Boldog Gizella királyné. Gizella királyné városa az Árpád-korban.* Veszprém.
- S. PERÉMI Ágota – RAINER Pál 1996. *Kard és kereszt. Vezető a honfoglalás 1100. évfordulója előtt tisztelő, Veszprém megye IX–XI. századi történetét bemutató kiállításához.* Veszprém.
- JAKUBOVICH Emil 1933. I. Endre király törvénybeidézései ércbillogja. *Turul* 47. 56–74.
- LOVAG Zsuzsa 1990. I. András király idézőbillogjának második példánya. *Arch. Ért.* 117. 189–201.
- KUMOROVITZ L. Bernát 1993. *A magyar pecsételés története a középkorban.* Budapest.

Jegyzet:

- ¹ RAINER 1996, 7.
- ² RAINER 2000, 12–19.
- ³ RAINER 1996, 10.
- ⁴ A kiállítás címe: *Kard és kereszt.* A kiállítást S. Perémi Ágota és Rainer Pál rendezte. S. PERÉMI – RAINER 1996.
- ⁵ A kiállítás címe: *Üdv néked, Boldog Gizella királyné. Gizella királyné városa az Árpád-korban.* A kiállítást Rainer Pál és Regény Judit rendezte. RAINER 2000.
- ⁶ JAKUBOVICH 1933, 63.
- ⁷ LOVAG 1990, 189.
- ⁸ KUMOROVITZ 1993, 16–19.

Vetési-kő

Vörösmárvány kőfaragvány a Szent György-kápolnából

Veszprém városában járva a történelem iránt érdeklődők számos középkori eredetű épített emléket megcsodálhatnak. Ezek közül talán a legismertebb a várnegyed szívében, a mai Szentháromság téren álló Szent Mihály-templom, amely több részletében is őrzi a középkori székesegyház maradványait.

A templom hajójának északi oldalán, annak közvetlen szomszédságában egy árnyékos kis térről, Szent Imre herceg szobra mellől vezet le az út a Szent György tiszteletére szentelt kápolna feltárt épületmaradványaihoz. A kápolna ugyan méretében és jelentőségében eltörpült a középkorban fölé magasodó székesegyház mellett, ám így is fontos történelmi emlékek számát, köszönhető ez Vetési Albert püspöknek, aki a 15. században a késő gótika jegyében átalakította az épületet. Ennek az időszaknak a megmaradt emlékműve között találjuk az úgynevezett Vetési-követ is.

Vetési Albert diplomata és püspök

Vetési Albert az 1410-es években született Vetés környékén¹, ahol a család több birtokkal is rendelkezett a középkor folyamán.² Apja, Vetési Jakab Szatmár vármegyei alispán volt, apjának testvére, Vetési Tamás pedig váradi nagyprépost.³ Albert, követve nagybátyja nyomdokait, szintén egyházi pályára lépett, emellett pedig külföldi egyetemeket is látogatott. Az 1430-as évek elején a bécsi és a sienai egyetemen is tanult⁴, majd visszatérve a Magyar Királyság területére, először az erdélyi káptalan kanonokja, a gyulafehérvári székesegyház főesperese, majd püspöki helynök lett.⁵ 1453-tól Hunyadi János és V. László király szolgálatába állt, és mint királyi követ közreműködött a törökök kiűzésére szervezett szövetség létrehozásában.⁶ Sikeres politikai pályafutása mellett az egyházi ranglétrán is gyorsan lépett előre, 1455/56-ban erdélyi prépost, majd egy évvel később nyitrai püspök és megyei főispán lett. 1458-ban III. Calixtus pápa a veszprémi püspökség élére helyezte.⁷ A püspökséget három évtizeden keresztül irányította, ezalatt pedig számos építkezést és felújítást hajtott végre az egyházmegye területén. Ezek közül kiemelkedik a veszprémi Szent Mihály-székesegyház oldalában álló Szent György-kápolna, amely 1486-ban végső nyughelyül is szolgált a veszprémi püspök számára.

Szent György-kápolna

A Szent György tiszteletére szentelt kápolnáról először egy 1358-as, Nagy Lajos király által kiállított adománylevelben hallunk, ahol az épület szépségét méltatják („faragott kövekből nagyon szépen épült és csodaszépen ki van festve”).⁸ Ezután többször is feltűnik az okleveles anyagban, egy 1465. évi iratból a Szent György-napi búcsúról és búcsújárásról, valamint az ideérkező hatalmas tömegről is értesülünk. A helyszín iránti érdeklődés alapjául a kápolnában őrzött Szent György-fejereklje szolgált, amelyet 1401-ben maga Zsigmond király is meglátogatott. Az évente ideérkező tömeg miatt kerülhetett a kápolna vörösmárványból faragott küszöbkövére az „IN LIMIE NO SEDETO”, magyarul „Ne üljetek a küszöbre” felirat is.⁹

A kápolna Krisztus teste tiszteletére épített új oltárának alapításáról Vetési Albert 1467. január 9-én állított ki alapítólevelet, ebben olvasható: „...Szent György vértanú kápolnájában, amely a veszprémi várban Szent Mihály arkangyal egyházának északi oldalán épült... és amely kápolnának a nagy régiségtől megviselt festését helyreállítottuk és minden módon ékesítettünk, Szent György oltárának jobb oldalán márványból faragott oltárt állítottunk...”¹⁰ A kápolna az oszmán megszállás alatt erősen megrongálódott, az 1557. évi tűzvészben pedig leégett.¹¹

Az újkor folyamán teljesen feledésbe merült épület maradványait a szeminárium 1773–82 közötti építések, valamint a székesegyház 20. század eleji felújításakor is megtalálták, azonban az első régészeti célú kutatásokra 1955-ig kellett várni. Ekkor Hungler József magyar-történelem szakos középiskolai tanár irányításával kezdődtek meg a feltárások, melyek később H. Gyürky Katalin vezetésével folytatódtak.¹²

A kutatás eredményeként az akkori járószint alatt 130 cm-rel sikerült felszínre hozni a kápolna falmaradványait. Az épület kis

alapterületű, hajója oktagonális, szentélye keletelt, félköríves záródású. A hajó terrazzopadlója alatt egy időben korábbi, félköríves apszissal rendelkező rotunda maradványai is előkerültek. Ezt az épületet valamikor a 13. század első felében lebontották, és helyére épült fel a sokszög alaprajzú kápolna.¹³

Az egykori falmaradványok mellett az ásás során több, vörösmárványból faragott épületem is előkerült. Ezek közül kiemelkednek a 15. század közepén állított új oltár töredékei, valamint Vetési Albert püspök és több egyházi személy vörösmárvány sírköveinek darabjai.¹⁴

A Vetési-kő

A Vetési-kő néven ismert nagyméretű, vörösmárványból készült féloszlopfeje az elmúlt években a Laczkó Dezső Múzeum Erzsébet ligeti épületében kiemelt helyen, az első emeleti állandó kiállításon volt megtekinthető. A kő története igen kalandos, eredeti helye mai napig nem tisztázott, azonban a művészettörténeti és régészeti kutatás a Szent György-kápolna szentélyéhez köti.

A Vetési-kő előkerülési körülményeiről biztos információkkal nem rendelkezünk, a nagyszeminárium épületének építése, esetleg a székesegyház Szent József-oldalkápolnájának építésekor, 1880-ban találhatták.¹⁵ Szintén ismeretlen körülmények között került befalazásra a várhegy északi részén. Innen 1938-ban, Szent István halálának 900. évfordulóján, a helyszínt tervezett I. István király- és Gizella királyné-szobor elhelyezése miatt kiemelték, és a Dubniczay-ház déli oldalán helyezték el, majd pedig a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményébe került.¹⁶

A márványból készített építészeti elem nagyobb része durván faragott, hasáb alakú tömbből áll, amely egykoron falnál, esetleg falban állhatott. Elülső, simára faragott, felfelé kehelyszerűen szélesedő testének közepén kiterjesztett szárnyú sas, a Vetési család címere látható. A címer felett és két oldalán három feliratos szalag fut körbe. A felső szalagon Vetési Albert püspök jelmondata: IN DEO FACIEMVS/VIRTVTEM, az alsó szalagon pedig a készítő neve és a készítés évszáma szerepel: ALBERTVS EPS W FIERI IVSSIT 1467. A márványtömb felső és alsó része erősen hiányos. Koppány Tibor a faragvány részletformái alapján a Vetési-követ egy fal mellett álló pasztofórium részének tartja. Meglátása szerint a Vetési-oszlopfeje olyan homorú oldalakkal vajatolt, esetleg csavart oszlopon nyugvó fejezet lehetett, amely konzolszerűen tartotta a felette emelkedő székesegyház építményét. A félpillérfeje simára faragott teteje már egyben a szentségtartó fülke alakjént is funkcionálhatott. Ezt a funkciót erősítik azok a szintén vörösmárványból készült építészeti töredékek, amelyek egy késő gótikus stílusú székesegyház felső részéhez tartozhattak, és a Szent Mihály-székesegyház környezetéből, valamint a kápolnából kerültek elő.¹⁷

Vetési Albert veszprémi püspöksége idején a város, valamint a megye több területén is jelentős építkezéseket kezdeményezett, amelyek nagy része az elmúlt évszázadok viszontagságainak köszönhetően ma már egykori pompájukban nem láthatók, de részleteikben szerencsére még rendelkezésünkre állnak. Ezek egyik kiemelkedő, meghatározó eleme a Vetési-oszlopfeje, mely igényes, a késő gótika formavilágát követő kialakításával és az elkészítése mögött húzódó nagyszabású történelmi személyiség, Vetési Albert munkásságának jelentőségével mai napig felkelti a szakma és a nagyközönség érdeklődését.

Gönczi Vivien

Irodalom:

- BUSICS 2021 = BUSICS György: A veszprémi Szent György-kápolna és néhány Veszprém megyei középkori templom alaprajzi méretezése a korabeli mértékegységben. *Veszprémi Szemle* 2021/61, 30–18.
- CSÁNKI 1890 = CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest 1890.
- ÉRI et al. 1969 = ÉRI István: *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Budapest 1969.
- GUTHEIL – H. GYÜRKY – ERDEI 1960 = GUTHEIL Jenő – H. GYÜRKY Katalin – ERDEI Ferenc: A veszprémi Szent György-egyház és konzerválása. *Műemlékvédelem* 4 (1960) 136–143.
- H. GYÜRKY 1963 = H. GYÜRKY Katalin: Die St. George-Kapelle in der Burg Veszprém. *Acta Archaeologica* XV (1963) 341–408.
- KOPPÁNY 1984 = KOPPÁNY Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építészete. *Ars Hungarica* 1984/2, 183–232.
- MAKKAY 1897 = MAKKAY József: Vetési Albert veszprémi püspök. *Magyar Sion* (1897) 498–515.
- MOLNÁR 2009 = MOLNÁR Jánosné: Hetven percben a hetven éve történetéről... (1938–39). *Veszprémi Szemle* 16 (2009) 5–16.
- RAINER 1986 = RAINER Pál: Vetési Albert veszprémi püspök. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18 (1986) 227–234.
- TÓTH 1964 = TÓTH Sándor: Veszprémi középkori sírkőtöredékek. A Bakonyi Múzeum Kötetében ismertetése II. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 2 (1964) 167–187.

Jegyzet:

- 1 RAINER 1986, 227.
- 2 CSÁNKI 1890, 489.
- 3 RAINER 1986, 228.
- 4 MAKKAY 1897, 500; TONK 1979, 133.
- 5 MAKKAY 1897, 501.
- 6 MAKKAY 1897, 501–502.
- 7 RAINER 1986, 230.
- 8 GUTHEIL – H. GYÜRKY – ERDEI 1960, 136.
- 9 GUTHEIL – H. GYÜRKY – ERDEI 1960, 137.
- 10 GUTHEIL – H. GYÜRKY – ERDEI 1960, 137.
- 11 BUSICS 2021, 7.
- 12 A feltárásról részletesen: H. GYÜRKY 1963, 341–408.
- 13 ÉRI et al. 1969, 228.
- 14 A témáról részletesen: TÓTH 1964, 167–187.
- 15 GUTHEIL – H. GYÜRKY – ERDEI 1960, 137.
- 16 MOLNÁR 2009, 9.
- 17 KOPPÁNY 1984, 184–186.

95

Kedves Drága Szüleim!!!

Izen alkalommal, több féltésim lévén, ismét hazatértem
 Kedves Drága Szüleimnek, ugyan is: Görög-gramma-
 ticát kellene vennem; de jobb volna még is ha a bé-
 tyámet elcsúszne külvén; Demontkos Jánosné' apró-
 ságtól, ki jövő héten fog Posonyba feljönni, nekem
 majd mást kelljen vennem; mároczkor szűrségem van
 azon irasbeli Példákra, melyekben ismét, folyomra,
 sőt betűk, 'f az akokkal való irás van megfűzve;
 több féltésim is volna nekem még, de mivel, nem fűzök,
 gőszök, inkább elhalgatom; de Posonyban minden
 házban legalább öt hat beteg van, a nagy hideg
 miatt; de én az Istennek hála' athatolai egészsé-
 gemért, is kívánok Kedves Drága Szüleimnek
 jó egészséget, 'f minden jót. Mellyek után

vagyok, s maradok
 H. Dr. Szüleimnek
 Hosszú jószágod fűzője
 Jókay Mór

Febr. 15. én
 1837.

Jókai Mór levele szüleinek, 1837.

Ltsz.: 2000.3.1. Irodalomtörténeti kéziratgyűjtemény